

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЖУВАКА СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.163(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ
ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

12.00.01 «теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Жувака С.О.**

Науковий керівник: **Лаврик Галина Володимирівна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Жувака С.О. Історико-правовий аналіз розвитку функцій прокуратури України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень, в якому на основі всебічного опрацювання наукової літератури, вивчення нормативних актів, раніше невідомих історико-правовій науці архівних документів і матеріалів та інших джерел, проведено історико-правовий аналіз розвитку функцій прокуратури України.

У роботі досліджено витoki й особливості здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил і законів в умовах існування і взаємовпливу місцевих автохтонних етносів, їх протодержавних формувань, скіфо-сарматських ранньодержавних утворень та античних держав; давньоруський досвід підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді та його поширення в межах Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої, а також за часів існування Запорозької Січі та Української гетьманської держави; функціональну діяльність прокуратури на теренах України наприкінці XVIII – початку XX століть; за доби Української революції 1917-1921 років та утвердження української державності.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із середини I тис. до н. е. до сучасності. Нижня хронологічна межа дослідження обумовлена виникненням функцій здійснення нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил в умовах родоплемінної консолідації праукраїнців, їх протодержавних і перших державних утворень на теренах сучаної України.

У Давній Русі здійснювався пошук способів припинення конфліктів для взаємного задоволення інтересів сторін, підтримання миру та порядку в громаді тощо. У справах приватного обвинувачення потерпілий міг підтримувати обвинувачення, а також, в залежності від суспільного становища кривдника, міг призначати покарання і самотійно його виконувати. Водночас, коли вірники (представники князя) об'їжджали князівства для збирання данини, вони могли бути присутніми в суді та висувати звинувачення і представляти при цьому інтереси держави.

Давньоруські традиції підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, а також пов'язані з ними правові інститути і процеси, поширювалися в межах Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Вислицьким статутутом у 1347 році була запроваджена посада старости. В окремих повітах староста, якому належали не лише контрольні-наглядові функції, але й судові повноваження, функціонально замінив прокуратора.

Прототипом органів прокуратури став інститут інстигаторства, запроваджений у Речі Посполитій у другій половині XVI століття. Поступово посада інстигатора набула майже усього спектру функцій прокуратури, які з часом трансформувалися із суто представницьких у представницько-обвинувальні. У вересні 1616 року польським Сеймом для контролю над українськими козаками при староствах були введені спеціальні посади інстигаторів, які мали здійснювати нагляд за недопущенням державних заколотів та утворенням козацької республіки.

У козацькій державі не існувало спеціального інституту, який би вважався прообразом сучасної прокуратури. Функцію підтримання обвинувачення в суді уособлював представник від гетьмана. Повноваження щодо нагляду за додержанням законів в Українській гетьманській державі належали Генеральному військовому суду.

Головним чинником формування функціональної моделі прокуратури у XVIII столітті в українських землях була політика, спрямована на централізацію

та русифікацію України. Посаду прокурора запровадив Петро I 26 травня 1722 року в складі першої Малоросійської Колегії. Його функції полягали у підтриманні публічного обвинувачення в суді; організації процесуального керівництва розслідуванням фіскальних правопорушень; вирішенні відповідно до інструкцій і регламентів інших питань під час кримінального провадження злочинів, здебільшого вчинених козацькою старшиною; нагляді за діями Генерального суду, міських (ратушних) судів та канцелярій усіх рівнів; представництві публічних інтересів у суді в особливо-важливих справах

Автором враховано здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики історичний національний досвід функціонування прокуратури; введено у науковий обіг значний масив документів і матеріалів із фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Полтавської області та Державного архіву Миколаївської області, статистичних та аналітичних даних, завдяки яким вдалося сформувати емпіричну базу, зокрема для відтворення функціональної моделі губернських прокуратур наприкінці XVIII – середині XIX століть за трьома узагальненими напрямками (охорона благоустрою в губерніях та областях, нагляд за державними органами управління, нагляд за судами та управами), а також визначення стану реалізації функцій прокуратури в українських землях у складі Російської імперії у пореформений період, зокрема у 1872, 1875, 1885, 1892, 1899 роках, за кількістю справ, які перебували у провадженні прокурорів; завантаженістю осіб прокурорського нагляду; обсягами проваджень, направлених у прокуратуру та окружні суди; результативністю попереднього слідства та дізнання; залишком справ минулих років; тривалістю прокурорського нагляду; кількістю прокурорських протестів.

В дисертації сформульовано теоретичні положення і висновки про сповільнення процесу реорганізації прокуратури в результаті проведення судової реформи 1864 року на території України, що вкрай негативно позначилося на

ефективності її роботи щодо ініціювання перегляду судових вироків. Прокурорських протестів на вирoki судових палат в апеляційній інстанції практично не виносалося. Мали місце лише випадки опротестування прокуратурою рішень окружних судів. Ситуація поліпшилася лише після введення в дію у 1872 році спеціальної інструкції для керівництва особам прокурорського нагляду. Автором вперше здійснено характеристику функціональної моделі прокуратури з урахуванням особливостей відомчого контролю прокурорського нагляду за діяльністю судових палат та окружних судів у справах політичного спрямування під час першої російської революції 1905-1907 років на території України; доведено, що винятковою функцією прокуратури часів Української держави був нагляд за недопущенням ринкових спекуляцій та монополізації під час торгівлі сільськогосподарською продукцією, тобто реалізація антимонопольної політики держави в аграрному секторі. Функції щодо нагляду за додержанням законності під час розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями та учасниками різного роду збройних формувань передавалися військовим комендантам нацистських військ у місцях, де вони квартирувалися. Ним досліджено особливості реалізації функцій прокуратури під час нацистської окупації в роки Другої світової війни і встановлено, що, окрім обвинувального органу «Анклягебегерде», у складі військових формувань вермахту діяли судові начальники, уповноважені підтримувати обвинувачення щодо військовослужбовців та колабораціоністів, які вчиняли тяжкі злочини проти місцевого населення, пов'язані зі статевою розбещеністю, із проявом злочинних нахилів, або проступки, що розхитували військову дисципліну.

Автором простежено процес становлення та основні тенденції розвитку функціональної моделі прокуратури України на етапі нормативного закріплення функцій прокуратури в Законі України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, їх втілення з урахуванням вимог Конституції України від 28 червня 1996 року, вплину на подальшу побудову функціональної структури прокуратури в Україні Рекомендації Рес (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухвалені

Комітетом Міністрів Ради Європи 6 жовтня 2000 року, а також резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 4 жовтня 2010 року, за якою функція прокуратури України з нагляду за дотриманням і застосуванням законів була визнана такою, що не відповідає європейським стандартам.

В ході системного аналізу діяльності прокуратури в кримінально-процесуальній сфері обґрунтовано, зокрема, поступове перейняття судовими органами функцій прокуратури по нагляду за дотриманням законності, тенденція до стрімкого розширення повноважень прокурорів у зазначеній сфері, а також розвиток виняткових повноважень прокуратури у сфері міжнародного співробітництва. Докорінні зміни у діяльності прокуратури в Україні відбулися з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року. У зв'язку з цим доведено необхідність конституційного закріплення функцій прокуратури щодо представництва інтересів громадян у суді та нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Теоретичні положення, узагальнення та висновки дисертації використані: у *науково-дослідницькій сфері* – для вивчення аспектів діяльності інститутів публічної влади, які здійснювали підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів держави в суді, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; у *правотворчій діяльності* – при формулюванні категоріально-понятійного апарату, враховуючи при цьому його інформаційний зміст, а також для вдосконалення організації і діяльності органів прокуратури (акт впровадження результатів дослідження Кагарлицької місцевої прокуратури Київської області від 10 серпня 2017 року).; у *правовиховній діяльності* – для посилення історичної пам'яті, підвищення рівня правосвідомості та правових знань громадян через усвідомлення сутності та основних тенденцій розвитку контрольно-наглядової системи в Україні; у

навчальному процесі – при підготовці навчальних посібників, підручників, довідників, навчально-методичних комплексів з історії держави та права України, теорії держави та права, судових та правоохоронних органів України (акт впровадження результатів дослідження Одеського державного університету внутрішніх справ від 16 червня 2017 року; акт впровадження результатів дослідження Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк) від 24 червня 2017 року).

Ключові слова: функції прокуратури, прокуратор, інстигатор, прокурор, повноваження прокуратури, процесуальне керівництво, підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів в суді, нагляд за дотриманням законності.

SUMMARY

S.O. Zhuvaka. Historico-legal analysis of the functions of Prosecution Service of Ukraine. - *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences, specialty: 12.00.01 Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Thought. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The thesis is one of first comprehensive research where on the basis of in-depth research study of scientific literature, review of statutory regulations, archival documents and materials and other sources previously unknown to historico-legal science it was made a historico-legal analysis of the functions of Prosecution Service of Ukraine.

The origin and peculiarities of the supervising of compliance and application of customs, generally binding rules and laws under existence and interinfluence of the local autochthonous ethnic groups, their proto-state formations, Scytho-Sarmatian early state groups and ancient states; Old Russian experience of prosecution and representing the Government in the court and its dissemination within the Kingdom of Galicia–Volhynia, Grand Duchy of Lithuania and Polish-Lithuanian Commonwealth and also during the time of existence of Zaporizhian Sich and Ukrainian Cossack State;

Prosecution Service functional activity in Ukraine at the end of XVIII – beginning of XX century; during the Ukrainian revolution of 1917-1921 and Ukrainian sovereignty assertion.

Chronological limits of the research study cover the period from the middle of the first millennium B.C. till modern age. Lower chronological limit of the research study arises from the emergence of supervising of compliance and application of customs, generally binding rules in the circumstances of indigenous consolidation of pre-Ukrainians, their proto-state and first state groups in modern Ukraine.

In the Ancient Rus people were finding solutions to conflicts for mutual satisfying of the interests of the parties, maintaining peace and order in the community, etc. In the cases of private prosecution, the complainant had the ability to prosecute and depending on social status of the injurer impose punishments and fulfil it by him-/herself. At the same time when collectors of wergild (representatives of the Prince) travelled through princely states for collecting the tribute they could be present in the court and bring charges and by doing so represent the state interests.

Old Russian traditions of prosecution and representation of the state interests in the court and legal institutes and processes connected with them spread within the Kingdom of Galicia–Volhynia, Grand Duchy of Lithuania and Polish-Lithuanian Commonwealth. By Wislica statute in 1347 a position of the Chief was created. In some counties the Chief who fulfilled control and supervising functions as well as judicial power functionally replaced the Procurator.

The institute of instigation created in Polish-Lithuanian Commonwealth in the second half of XVI century became the prototype of prosecution authorities. Step by step the position of Instigator acquired almost all spectrum of Prosecution Service functions which over the years transformed from the very representative to representative and prosecutive. In September 1616 Polish Sejm (Parliament) for controlling Ukrainian Cossacks there were created special positions of instigators who had to supervise the coups d'état avoiding and Cossacks Republic formation.

The Cossacks State had no a special institute being a prototype of contemporary Prosecution Service. The function of prosecution in the court had been embodied by the

representative from a hetman. Legal powers regarding the supervision of law compliance in Ukrainian Cossack State belonged to the General military court.

The main factor of formation of the Prosecution Service functional model in the XVIII century in the lands of Ukraine was policy aimed at centralization and russification of Ukraine. The position of Prosecutor had been created by Peter I (Peter the Great) on 26 May 1722 in the framework of the first Little Russian Collegium. His/her functions included public prosecution in the court; organization of the procedural management of fiscal violations investigation; solving other issues according to the instructions and rules during the criminal proceeding of crimes mostly committed by Cossacks elite; supervision of actions of the General court, local (city council) courts and chancelleries of all levels; public interests representation in the special court.

The author had taken into consideration achievements of the national and foreign scientists where relevant to contemporary norm-setting and regulatory enforcement practice historical national experience of the Prosecution Service functioning is generalized; it had been entered into scientific circulation a considerable set of documents and materials from the funds of Central State Historical Archives of Ukraine (Kyiv), Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, State Archives of Poltava Region and State Archives of Mykolaiv Region, statistical and analytical data which made it possible to form an empirical base, in particular for recreation of the functional model of provincial Prosecution Services at the end of XVIII – middle of XIX centuries by three generalized directions (improvement protection in provinces and regions, government bodies supervision, courts and city administrations supervision) and determination of the condition of Prosecution Service's functions implementation in the Ukrainian lands as a part of Russian Empire in the post-reform period, in particular in 1872, 1875, 1885, 1892 and 1899, by number of cases being in the proceeding of prosecutors; load of prosecution supervision officers; extent of the proceedings addressed to the Prosecution Service and district courts; results of previous investigation and legal inquiry; the rest of last year cases; prosecutor's supervision duration; the number of prosecutors protests.

Provision on slowing down the process of Prosecution Service reorganization as a result of judicial reform of 1864 in the territory of Ukraine which had an adverse impact on the effectiveness of its work regarding resentences initiating. Prosecutors protests against the trial chambers sentences in the appeal body were not hardly lodged. There had been only cases of the district court decisions protection by Prosecution Service. The situation improved after special guidelines for prosecution officers had entered into force in 1872.

Theoretical foundations and conclusions on slowing down the process of Prosecution Service reorganization as a result of judicial reform 1864 in the territory of Ukraine which had an adverse impact on the effectiveness of its work regarding resentences initiating had been formulated in the thesis. Prosecutors protests against the trial chambers sentences in the appeal body were not hardly lodged. There had been only cases of the district court decisions protection by Prosecution Service. The situation improved after special guidelines for prosecution officers had entered into force in 1872. The author for the first time described functional model of Prosecution Service taking into account the peculiarities of prosecutor's supervision departmental control of the trial chambers and district courts activities in political cases during the first Russian revolution 1905-1907 in the territory of Ukraine; it is proved that a Prosecution Service exceptional function at the time of Ukrainian state there had been a supervision of avoiding market speculation and monopolization in agricultural trade, that is state antimonopoly policy implementation in the agricultural sector. Function related to supervision of law compliance in the investigation of crimes committed by military officers and participants of different armed formations transferred to military commanders of nazi troops in places where they had been garrisoned. He explored the peculiarities of Prosecution Service functions implementation at the time of nazi occupation during the years of the Second World War and it was found that besides a prosecution authority "Anklagebehörde" military formations of the Wehrmacht had judicial principals authorized to prosecute the military officers and collaborationists committing serious crimes against locals connected with the sexual promiscuity and criminal behaviour demonstration or minor offenses slackening the military discipline.

The author traced the process of establishment and main tendencies of the development of Prosecution Service of Ukraine functional model at the stage of Prosecution Service functions normative consolidation in the Law of Ukraine “On Prosecutor’s Office» dated 05 November 1991, their implementation by taking into consideration the requirements of the Constitution of Ukraine dated 28 June 1996 and influence on further development of the functional structure of Prosecution Service of Ukraine. Recommendation Rec (2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 06 October 2000 and Resolution of the Parliament Assembly of the Council of Europe dated 04 October 2010 according to which the function of Prosecution Service of Ukraine in supervision of compliance and application of the laws was considered to be that which does not meet the European standards.

During the system analysis of Prosecution Service activities in the criminal procedural field it was explained in particular a gradual copying by judicial authorities the functions of Prosecution Service in supervision of the law compliance, tendency to a rapid extension of the prosecutors’ authorities in the above-mentioned field and also development of exceptional authorities of the Prosecution Service in the international cooperation. Fundamental changes in the Prosecution Service activities in Ukraine happened after the adoption of the Law of Ukraine “On Amending the Constitution of Ukraine (with regard to the judiciary)» dated 02 June 2016. As a result, it was proved the necessity of constitutional establishment of the Prosecution Service functions of representing the citizens’ interests in the court and supervision of the law compliance in the court decisions execution in the criminal cases as well as in taking other compulsory measures connected with the limitation of the citizens’ personal liberties.

Theoretical foundations, summaries and conclusions of the thesis had been used in the following areas: research: for learning aspects of the activities of public authority institutes making state prosecution, representation of the state interests in the court, procedural control of prejudicial inquiry, supervision of the law compliance in the execution of court decisions in the criminal cases and taking other compulsory measures

connected with the citizens' personal liberties limitation; legislative activity: in the categorial and conceptual apparatus with respect to its information content and for improvement of Prosecution Service bodies structure and activities (report of results implementation of the research study of Kaharlyk Town Prosecution Service of Kyiv Region dated 10 August 2017); legislative and educational activities: for strengthening historical memory, raising the level of legal consciousness and citizens' legal knowledge through understanding the essence and main tendencies of the development of control and supervisory system of Ukraine; educational process: in the preparation of manuals, textbooks, reference books and teaching materials in the history of state and law of Ukraine, state and law theory and judicial and law enforcement authorities of Ukraine (report of results implementation of the research study of Odessa State University of Internal Affairs dated 16 June 2017; report of results implementation of the research study of E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs (Sievierodonetsk Town) dated 24 June 2017).

Key words: Prosecution Service functions, procurator, instigator, prosecutor, Prosecution Service authorities, procedural management, state prosecution, representation of the interests in the court, supervision of law compliance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Жувака С.О. Порівняльно-правовий аналіз ролі прокурорського нагляду в різних правових системах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 210-213.
2. Жувака С.О. Історіографія та джерельна база дослідження функцій прокуратури України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. №2. С. 170-174.
3. Жувака С.О. Прокуратура під час Української революції 1917-1923 років: історико-правовий аналіз. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. №4 (76). С. 5-14.

4. Жувака С. Прокурорський нагляд у кримінальному судочинстві на теренах України в складі російської імперії (друга половина XIX століття). *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. №1(07). С. 70-82.

5. Жувака С.О. Становлення та розвиток функцій прокуратури УСРР у 20-ті роки XX століття / С.О. Жувака // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017, № 6 (4). С.292-298.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Жувака С.О. Особливості функцій прокуратури на українських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX століття / С.О. Жувака // *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи вирішення*: Матеріали постійно діючого Науково-практичного семінару, 21 жовт. 2016 р. Харків, 2016. С. 121-127.

7. Жувака С.О. Правозахисна функція прокуратури на теренах України в пореформений період. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини*, 9 груд. 2016 р. Київ: ДНДІ МВС України, 2016. С. 229-234.

8. Жувака С.О. Прокуратура під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. (на матеріалах Державного архіву Полтавської області). *Проблеми доказування: теорія і практика*: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 29 жовт. 2016 р. Миколаїв, 2017. С. 121-127.

9. Жувака С.О. Діяльність прокуратури України в системі правоохоронних органів у дореволюційний період: аналіз історико-статистичної інформації. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції, 23 груд. 2016 р. Сєверодонецьк, 2017. С. 119-125.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	24
1.1. Історіографія проблеми та методологія дослідження	24
1.2. Джерельна база дослідження.....	57
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ	
ПРО ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ	73
2.1. Витоки й особливості здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов’язкових правил у Стародавню добу	73
2.2. Давньоруський досвід підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави	89
2.3. Розвиток функцій прокуратури в Запорозькій Січі та Українській гетьманській державі	106
2.4. Функціональна модель прокуратури в українських землях наприкінці XVIII – початку XX століть.....	120
Висновки до розділу 2.....	147
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ	
У XX-XXI СТОЛІТТЯХ	154
3.1. Становлення функцій органів прокуратури в умовах відродження національної державності 1917–1921 років.....	154
3.2. Функції прокуратури в радянській Україні	174
3.3. Система та функції прокуратури України в умовах сучасного державотворення	194
Висновки до розділу 3.....	206
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ.....	259

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах особливої уваги до захисту прав людини та основоположних свобод максимальне наближення до європейських стандартів визначає і стимулює розвиток публічної влади, її контрольно-наглядових органів, зокрема прокуратури.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року активізувався процес переформатування функціональної спрямованості діяльності прокуратури в Україні. Він виявив низку неузгодженостей конституційно-правового закріплення функцій прокуратури щодо представництва інтересів громадян у суді та нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Відповідно до статті 2 Закону «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року ці функції є невід'ємними складовими діяльності прокуратури. Спостерігається невідповідність понятійно-категоріального апарату щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням і нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Особливої актуальності набуває всебічне наукове осмислення функціональної ролі прокуратури на різних етапах суспільного розвитку і державотворення України з урахуванням соціально-економічних, ідеологічних, політичних, етнічних та інших чинників.

Фундаментальні праці І. Д. Бєлява, Є. М. Берендтса, Ф. В. Благовідова, В. І. Веретеннікова, М. Ф. Владимирського-Буданова, В. О. Волжина, В. О. Гагена, І. В. Гессена, А. Д. Градовського, В. М. Грибовського, М. С. Грушевського, В. П. Даневського, Г. А. Джаншиєва, П. І. Іванова, М. П. Карабчевського, К. І. Козліної, А. Ф. Коні, К. Ж. А. Міттермайера, В. М. Латкіна, Д. П. Нікольського, К. І. Палена, П. П. Панаєва, С. О. Петровського, В. Є. Романовського та інших вчених і, водночас сучасників суспільно-політичних подій кінця XVIII – початку XX століть, а також «наскрізні» наукові

розвідки А. П. Бегми, О. І. Богатирьової, В.О. Боняк, М. І. Бортун, І. І. Боршуляк, О. А. Гавриленка, О. В. Геселєва, Л. Р. Грицаєнка, Л. С. Жиліної, С. М. Казанцева, О. А. Калганової, О. Б. Комарницької, Т. В. Корнякової, О. М. Литвака, В. І. Малюги, І. Є. Марочкіна, І. Є. Мезенцевої, М. В. Муравйова, В. В. Мухіна, О. І. Назарука, В. Г. Неділька, І. В. Орищенко, Ю. Є. Полянського, Г. П. Середи, В. В. Сухоноса, О.О. Тихомирова, О. М. Толочка, Ю. О. Фідрі, І. Я. Фойницького, В. М. Юрчишина, О.Н. Ярмиша та інших вітчизняних і зарубіжних авторів, підготовлені в контексті загальних тенденцій зміцнення правової системи українських держав ХХ століття, зокрема УНР, УСРР (УРСР), дозволяють наповнити теоретико-правовими положеннями, історико-правовою конкретикою дослідження розвитку функцій прокуратури. Праці Є. М. Блажівського, Л. В. Вигівської, В.П. Горбачова, Е. Ф. Іскендерова, А. В. Лапкіна, О.П.Натрус, Ю. А. Турлової, О.А. Казак та інших науковців надають можливість отримати уявлення про представництво прокуратурою інтересів громадянина та держави у суді, нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також про інші напрями її діяльності. Водночас слід зазначити, що лише поглиблене історико-правове дослідження розвитку функцій прокуратури України сприятиме вирішенню питання її структурної перебудови як складової конкретної державно-правової системи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942, а також Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (пункт 2 Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права). Дослідження здійснювалося з урахуванням рекомендацій, визначених у Резолюції 1862 (2012) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 січня 2012 року (Щодо реформування прокуратури згідно з нормами Ради Європи. – пункт 9).

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Тема затверджена Вченою радою Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» 26 грудня 2014 року, протокол № 5.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є узагальнення теоретичних знань щодо процесу розвитку функцій прокуратури України, а також характеристика її сучасної функціональної моделі.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено наступні *задачі*:

- опрацювати масив історико-правової, спеціально-юридичної, загально-історичної літератури, присвяченої здійсненню функцій прокуратури, та встановити стан наукової дослідженості теми;
- здійснити періодизацію наукових уявлень щодо підтримання публічного обвинувачення, представництва інтересів держави в суді, контрольно-наглядових та інших функцій прокуратури;
- виявити, систематизувати та узагальнити джерела, необхідні для формування емпіричної бази дослідження, розкрити їх інформаційний потенціал;
- розглянути витоки й особливості здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил в умовах існування і взаємовпливу місцевих автохтонних етносів, їх протодержавних утворень, скіфо-сарматських ранньодержавних формувань та античних держав;
- розширити теоретичні уявлення щодо давньоруського досвіду підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді;
- охарактеризувати розвиток функцій прокуратури за часів Запорозької Січі та Української гетьманської держави та обґрунтувати вплив на нього соціально-економічних, ідеологічних, політичних та інших чинників;
- надати характеристику функціональної моделі прокуратури в українських землях наприкінці XVIII – початку XX століть;
- висвітлити процес функціонування органів прокуратури в умовах Української революції 1917–1921 років;

– розкрити особливості правової інституціоналізації функцій прокуратури радянської України;

– простежити етапи і динаміку нормативно-правової регламентації діяльності прокуратури в Україні, охарактеризувати сучасний стан реалізації її функцій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері здійснення функцій щодо підтримання обвинувачення, представництва інтересів особи та держави в суді, загального та судового нагляду за додержанням і застосуванням законів в Україні.

Предметом дослідження є функції прокуратури України в історико-правовому вимірі.

Методи дослідження. У дисертації були використані загальні та спеціальні наукові методи. Методологічну основу склав *діалектичний підхід*, який дозволив отримати уявлення про теоретичні позиції науковців щодо функцій, притаманних прокуратурі в різні періоди її розвитку, а також пов'язаних з нею правових інститутів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). Застосування історико-правового аналізу у межах діалектичного підходу науковців до вивчення наявних документальних джерел (підрозділ 1.2) передбачає трактування розвитку функцій прокуратури як неперервного процесу, виділення в його перебігу низки якісно відмінних етапів, пов'язаних із переходом функцій прокуратури з одного стану в інший.

Застосовування *системного методу* надало можливість узагальнити складні соціально-правові явища, які мали вплив на побудову функціональної моделі прокуратури в Україні. *Структурно-функціональний метод* дозволив здійснити аналіз реорганізації системи органів прокуратури (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою *формально-юридичного методу* здійснювалися систематизація та періодизація наукових уявлень про розвиток функцій прокуратури; враховувалися розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики досвід функціонування прокуратури (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2, 3.3).

Метод статистичної обробки застосовувався для формування емпіричної основи дослідження (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). Спеціальні історичні методи, зокрема *історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, ретроспективний*, використовувалися для висвітлення впливу різного роду чинників на події, пов'язані з розвитком функцій прокуратури (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну основу дисертації складають дослідження, які засвідчують здійснення функцій прокуратури в різні історичні періоди, нормативні джерела, документи з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Полтавської області, а також Державного архіву Російської Федерації, матеріали офіційної статистики щодо діяльності прокуратури в Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із середини I тис. до н. е. до сучасності. Нижня хронологічна межа дослідження обумовлена виникненням функцій здійснення нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил в умовах родоплемінної консолідації праукраїнців, їх протодержавних і перших державних утворень на теренах сучасної України.

Територіальні межі дослідження визначаються кордонами сучасної України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних історико-правових досліджень розвитку функцій прокуратури України крізь призму її сучасної функціональної моделі.

В результаті здійсненого дослідження сформульовано теоретичні положення і висновки, в яких:

уперше:

– простежено еволюцію наукових уявлень щодо підтримання публічного обвинувачення, представництва інтересів держави в суді, контрольно-наглядових та інших функцій прокуратури, здійснено періодизацію цих уявлень та

встановлено їх значущість для розроблення концептуальних складових, змістовних характеристик функціональної моделі прокуратури сучасної України як демократичної, соціальної та правової держави;

- систематизовано існуючі по темі дослідження з урахуванням здобутків вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема їх останніх розробок, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики досвід функціонування прокуратури;

- розкрито інформаційний потенціал джерельної бази розвитку функцій прокуратури за пріоритетними напрямками, які засвідчують наявність праць, що стосуються становлення цих функцій за певної доби в межах території сучасної України; наукових публікацій, присвячених функціям та правовим основам діяльності прокуратури; джерел довідкового характеру;

- розглянуто витоки й особливості здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил старійшинами, вождями, номофілаками (стражами закону), колегіями продиктів (юридичних радників), єфіальтами, сикофантами та іншими особами та органами в умовах існування і взаємовпливу місцевих автохтонних етносів, їх протодержавних формувань, скіфо-сарматських ранньодержавних утворень та античних держав на теренах сучасної України;

- введено до наукового обігу архівні документи і матеріали, статистичні та аналітичні дані, завдяки яким вдалося сформуванати емпіричну базу для відтворення функціональної моделі губернських прокуратур наприкінці XVII – середині XIX століть за трьома узагальненими напрямками (охорона благоустрою в губерніях та областях, нагляд за державними органами управління, нагляд за судами та управами), а також визначення стану реалізації функцій прокуратури в українських землях у складі Російської імперії у пореформений період, зокрема у 1872, 1875, 1885, 1892, 1899 роках, за кількістю справ, які перебували у провадженні прокурорів; завантаженістю осіб прокурорського нагляду; обсягами проваджень, направлених у прокуратуру та окружні суди; результативністю попереднього слідства та дізнання; залишком

справ минулих років; тривалістю прокурорського нагляду; кількістю прокурорських протестів;

– доведено, що винятковою функцією прокуратури часів Української держави був нагляд за недопущенням ринкових спекуляцій та монополізації під час торгівлі сільськогосподарською продукцією, тобто реалізація антимонопольної політики держави в аграрному секторі. Функції щодо нагляду за додержанням законності під час розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями та учасниками різного роду збройних формувань передавалися військовим комендантам німецьких військ у місцях, де вони квартирувалися;

– розглянуто особливості реалізації функцій прокуратури під час нацистської окупації в роки Другої світової війни. Встановлено, що, окрім обвинувального органу «Анклягебегерде», у складі військових формувань вермахту діяли судові начальники, уповноважені підтримувати обвинувачення щодо військовослужбовців та колабораціоністів, які вчиняли тяжкі злочини проти місцевого населення, пов'язані із статевою розбещеністю, із проявом злочинних нахилів, або проступки, що розхищували військову дисципліну;

удосконалено:

– теоретичні позиції щодо збагачення давньоруських традицій підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді європейським досвідом в межах Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої, їх цілком природної трансформації в козацько-гетьманську добу та впливу на подальшу еволюцію функцій прокуратури;

– положення про сповільнення процесу реорганізації прокуратури в результаті проведення судової реформи 1864 року на території України, що вкрай негативно позначилося на ефективності її роботи щодо ініціювання перегляду судових вироків. Прокурорських протестів на вирoki судових палат в апеляційній інстанції практично не виносилося. Мали місце лише випадки опротестування прокуратурою рішень окружних судів. Ситуація поліпшилася після введення в

дію у 1872 році спеціальної інструкції для керівництва особам прокурорського нагляду;

- характеристику функціональної моделі прокуратури з урахуванням особливостей відомчого контролю прокурорського нагляду за діяльністю судових палат та окружних судів у справах політичного спрямування під час першої російської революції 1905-1907 років на території України;

дістала подальшого розвитку:

- теза про те, що із запровадженням посади прокурора в складі Колегії при гетьманові Іванові Скоропадському в українських землях з'явився інститут прокуратури, основною функцією якого було здійснення нагляду за діяльністю козацьких старшин, спрямованого на жорсткий курс централізації та русифікації України;

- положення про правову інституціоналізацію функцій територіальних органів прокуратури УСРР (УРСР), їх підпорядкованість партійним структурам, зокрема під час колективізації та хлібозаготівельних кампаній 1929–1933 років.

- рекомендації стосовно вдосконалення законодавчого врегулювання діяльності прокуратури в Україні з виконання покладених на неї функцій.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення та висновки дисертації можуть бути використані: у *науково-дослідницькій сфері* – для вивчення аспектів діяльності інститутів публічної влади, які здійснювали підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів держави в суді, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; у *правотворчій діяльності* – при формулюванні категоріально-понятійного апарату, враховуючи при цьому його інформаційний зміст, а також для вдосконалення організації і діяльності органів прокуратури; у *правовиховній діяльності* – для посилення історичної пам'яті, підвищення рівня правосвідомості та правових знань громадян через усвідомлення сутності та основних тенденцій розвитку контрольно-наглядової

системи в Україні; у *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників, підручників, довідників, навчально-методичних комплексів з історії держави та права України, теорії держави та права, судових та правоохоронних органів України.

Теоретичні положення, узагальнення та висновки дослідження використовуються в освітньому процесі та науково-дослідній діяльності Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк) (акт впровадження результатів дослідження від 24 червня 2017 року), Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження результатів дослідження від 16 червня 2017 року), а також в практичній діяльності Кагарлицької місцевої прокуратури Київської області (акт впровадження результатів дослідження від 10 серпня 2017 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а також на міжнародних, всеукраїнських і вузівських конференціях, семінарах та круглих столах: постійно діючому науково-практичному семінарі «Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи вирішення» (м. Харків, 21 жовтня 2016 року), науково-практичній конференції «Проблеми доказування: теорія і практика» (м. Миколаїв, 29 жовтня 2016 року), круглому столі, присвяченому 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 9 грудня 2016 року), всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності» (м. Сєвєродонецьк, 23 грудня 2016 року).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел (414 найменувань на 42 сторінках) і двох додатків (на семи сторінках). Повний обсяг дисертації становить 265 сторінок, із них – основного тексту – 204 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми та методологія дослідження

Виявлення, узагальнення, намагання дати об'єктивну наукову оцінку розвитку функцій прокуратури в різні періоди вітчизняної історії відбувається в світлі теоретичних поглядів на здійснення діяльності, яка зумовлюється соціальним призначенням прокуратури й характеризується визначеним предметом провадження та спрямовується на вирішення відповідних завдань. Наразі генезис прокурорських функцій пропонується розглядати в контексті передбачених Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року положень щодо підтримання державного обвинувачення в суді; представництва інтересів громадянина або держави в суді; нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [120; 121].

Наведені функції не цілком співпадають з положенням статті 131¹ Конституції України, де зазначається, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Найбільші невідповідності вбачаються, по-перше, у положеннях Конституції України щодо представництва прокуратурою інтересів громадян, про що у статті 131¹ взагалі не йдеться. По-друге, неузгоджені питання щодо організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням з такою функцією як нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. По-третє, в Конституції України не закріплена функція нагляду за додержанням законів при виконанні

судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Усе це засвідчує певне, загальноприйняте розуміння функцій прокуратури, історико-правовий аналіз розвитку яких дозволяє сформувати власну виражену та аргументовану позицію. При цьому враховується, по-перше, що контрольно-наглядові функції виникають значно раніше, ніж їх носії, органи прокуратури; по-друге, що простір, тобто українські землі, де відбувалося зародження і функціонування цього інституту, слід розглядати відповідно до притаманних кожній історичній добі обрисів.

Початок розвитку наукових уявлень про функції прокуратури тісно пов'язаний з послідовним викладом історіографії формування правоохоронної системи в працях І. Д. Беляєва «Лекції з історії російського законодавства» (М., тип. С. А. Петровського, 1879) [19], М. Ф. Владимирського-Буданова «Хрестоматія по історії російського права» (СПб., тип. С. В. Кульженко, 1887) [43], М. М. Карамзіна «Історія держави Російської» (СПб., тип. Н. Гренча, 1818) [148], В. М. Латкіна «Лекції з історії російського права» (СПб., 1912) [195], Д. П. Нікольського «Державне право» (СПб., 1904) [237]. В працях видатного історика державотворця М. С. Грушевського, як то «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя» (К., Тип. університету Св. Володимира, 1891) [80], «Ілюстрована історія українського народу» (Вісник знань, СПб., 1891) [79], «Історія українського козацтва до з'єднання з Московською державою» (К., Тип. артілі друкарної справи, 1914) [81] та «Нарис історії українського народу» (К., Либідь, 1990) [82] вміщується виклад історичних подій, пов'язаних зі становленням відповідних державних інститутів в Україні.

За розділом «Судоустрій та судочинство» роботи В. Є. Романовського, присвяченої системному дослідженню зародження органів, з притаманними їм контрольно-наглядовими, судовими та правоохоронними функціями, починаючи з правління князів Рюриковичів до судової реформи 1864 року (М., тип. І. Кнебель, 1911) [297, с. 391-415], вдається простежити еволюцію функцій прокуратури упродовж тривалого часу.

Важливою для нашого дослідження виявилася праця Ф. В. Благовідова «Обер-прокурори Святійшого синоду у XVIII та в першій половині XIX століття» (Казань, 1898), в якій викладаються передумови створення прокуратури Росії. Він писав: «Первый опыт правильно организованного личного надзора над высшим коллегиальным учреждением оказался довольно неудачным, не уничтожив казнокрадство, к которому, к сожалению, причастен был и Сенат. При таком личном составе; высшего коллегиального правительственного учреждения, располагавшего правом окончательного решения всех государственных дел, Петр чувствовал настоятельную необходимость в учреждении особого, специального надзора за деятельностью Сената, так как он был убежден, что простою переменой наличного персонала Сената невозможно совершенно уничтожить совершаемых в нем многочисленных беспорядков» [23, с. 6]. Таким чином розпочався процес формування інституту прокуратури в Росії.

Вивченню історії прокуратури XVIII століття сприяють роботи В. І. Веретенікова «Нариси історії генерал-прокуратури в Росії докатерининського часу» (Х., 1915) [37], В. М. Грибовського «Вищий суд і нагляд в Росії в першу половину царювання імператриці Катерини Другої» (СПб., тип. »Труд», 1901) [70], А. Д. Градовського «Початок російського державного права» (СПб., 1904) [69], І. П. Іванова «Досвід біографій генерал-прокурорів і міністрів юстиції» (СПб., тип. Правлячого Сенату, 1863) [131], С. О. Петровського «Про Сенат за царювання Петра Великого» (М., тип. Катков і К, 1875) [261].

До широкої полеміки стосовно політичних процесів середини XIX століття, що мали вплив на реформування прокуратури, вдавався А. Ф. Коні. Автор висловив власне бачення передумов проведення реорганізації органів прокуратури, що було, на його думку, неминучим явищем. Про головний чинник цього процесу йдеться в його цитаті: «вопрос о личном составе прокуратуры приобретал особое значение. Надо было найти и направить людей, одинаково умеющих внушить к себе уважение в суда и вне суда, стойких без резкости, умелых без заносчивости». А.Ф. Коні наголошував на необхідності надання прокурорам самостійності для ефективної реалізації своїх функцій [166, с. 37; 71].

Схожі міркування висловлював відомий письменник, юрист, член комісії з перегляду законоположень в суді 1894 року В. О. Волжин, який у книзі «Закон та життя» (СПб., 1891) писав: «Нельзя подчинить прокуратуру суду, но въ то же время нельзя признать нормальнымъ и такой порядокъ, когда прокуроръ своею единоличною властью парализуетъ опредѣленія судебной коллегіи» [46, с. 108].

У свою чергу Є. М. Берендтс досліджував зв'язок судової реформи з іншими реформами імператора Олександра II. Він вдавався до кореляції державного і громадського устрою з проведенням судових реформ, у тому числі функціональної реорганізації прокуратури. Цілком слушною є теза цього автора: «Судебная реформа была одним из главных импульсов оживления юридической мысли» [20, с. 31].

Не менш вагомими для висвітлення процесів, пов'язаних з реформуванням прокуратури, залишаються твори сучасників тих подій, зокрема праці І. В. Гессена «Судова реформа» (СПб., тип. Ф. Вайсберга і П. Гершуніна, 1905) [54], В. О. Гагена «Нариси з історії сенату в XIX столітті» (СПб., Сенатська типографія, 1911) [52], В. П. Данєвського, «Наше попереднє слідство, його недоліки і реформа» (М., тип. А. А. Левенсона, 1895) [86], Г. А. Джаншиєва «Основи судової реформи: (до 25-річчя нового суду) (М., тип. М. П. Щепкіна, 1891) [104], М. П. Карабчевського «Поблизу правосуддя» (СПб., тип. М. М. Стасюлевича, 1908) [147], К. І. Козліної «За півстоліття. 1862-1912 рр.» (К., тип. Д. Н. Бердоносова, Ф. Пригоріна, 1913) [163], Карла Жозефа Антона Міттермаєра «Законодавство та юридична практика в новітньому їх розвитку у відношенні до кримінального судочинства» (СПб., тип. редакції Міністерства юстиції, 1864) [217], К. І. Палена «Записка міністра юстиції Палена з приводу зміни підсудності справ про злочини проти посадових осіб» (СПб., тип. «Земля і воля» 1878) [251], П. П. Панаєва «Нові судові установи» (СПб., тип. «Суспільна користь», 1884) [254] та інші.

В дослідженні використовується посібник для прокурорської служби «Прокурорський нагляд в його устрої та діяльності» (М., Університетська типографія, 1889) міністра юстиції та генерал-прокурора М. В. Муравйова, який

дозволяє ознайомитися з функціями прокуратури дореволюційної Росії й періоду виникнення і поширення прокуратури у країнах Європи [228, с. 151-239].

Цікавою виявилася праця відомого юриста, сенатора, професора Санкт-Петербурзького університету І. Я. Фойницького «Курс кримінального судочинства», написана наприкінці XIX століття. Автор один із перших дослідив зародження інституту прокуратури в світовій історії (СПб., тип. «Суспільна користь», 1912) [367, с. 512-588].

Для висвітлення прокурорського нагляду у пореформену епоху використовувалася праця М. О. Буцьковського «Нариси судових порядків за статутами 20 листопада 1864 року» (СПб., тип. Скарятин, 1874). У книзі наводиться розділ «Діяльності прокурорського нагляду внаслідок від'єднання обвинувальної влади від судової», в якому розповідається про осіб прокурорського нагляду, як представників органів обвинувальної влади та правила їх діяльності; заходи участі прокурорського нагляду при порушенні кримінальної справи; властивості прокурорського нагляду відносно попереднього розслідування та судового слідства; вплив обвинувальної влади на винесення вироку та виправдання підсудного [33, с. 393, 397, 406, 415, 429, 445].

Важливими є праці О. М. Познянського «Записка про реорганізацію прокурорського нагляду» (Рига, тип. В. Ф. Геккера, 1895) [266], К. М. Михайлова «Слідство, прокуратура і захист у справі» (М., тип. Н. Н. Клобукова, 1900) [219], І. В. Михайлова «Судове право як самостійна юридична наука: (До питання про систему юридичних наук)» (СПб., тип. «Суспільна користь», 1908) [220], А. О. Соколова «Практичне керівництво для судових слідчих» (Вільна, тип. І. Блюмовича, 1894) [330], В. Я. Фукса «Суд і поліція» (М., Університетська типографія, 1889) [371], О. П. Чебіщева-Дмитрієва «Російське кримінальне судочинство за судовими статутами 20 листопада 1864 р.» (СПб., тип. В. П. Печаткіна, 1875) [385].

Розмірковуючи про ефективність функцій прокурора, М. М. Белявський наголошував про необхідність посилення свободи преси та громадського контролю з боку суспільства. Він писав: «Ни учрежденные Петром I для надзора

за администрацией фискалы, ни прокурорский надзор, снабженный большими полномочиями, не могли бы обличить неправильные действия и злоупотребление административной с таким успехом, как способна это сделать печать, долженствующая выражать собою истинное общественное мнение” [18, с. 140].

Корисною виявилася стаття Ю. Я. Хейфіца, опублікована в грудневій книзі журналу Міністерства Юстиції за 1915 рік, у якій висвітлювались особливості прокурорського нагляду в українських землях Галичини, зокрема тоді, коли вони перебували під владою Австрії та Австро-Угорської імперії [372, с. 56-59]. Досить ретельно розглядалася діяльність фінансової прокуратури в Австрії в роботі М. А. Тура [363].

Радянську історіографію дослідження складають ті праці, у яких йдеться про діяльність прокуратури періоду 1722-1917 років і ті, які, присвячені її діяльності після падіння самодержавства.

Стосовно першої підгрупи публікацій, слід зауважити, що науковій думці радянського періоду притаманні ідеологічні штампи та стереотипи, відповідно до яких прокуратура часів Російської імперії розглядається переважно як репресивно-каральний орган, ключове завдання якого полягало у переслідуванні революціонерів та пригніченні трудящих, що, зрозуміло, не завжди відповідало об’єктивним реаліям.

Слід констатувати, що в СРСР дослідження функцій прокуратури періоду 1722-1917 років не вважались актуальними. Проте, це не означає, що тодішня історично-правова наука уникала питання здійснення функцій прокуратури в українських землях, які перебували у складі Російської імперії. Наведені аспекти висвітлювались у роботах Є. В. Анісімова [4], Г. М. Анпілогова [5, 6], Л. О. Стешенко [68], К. О. Софроненко [329], М. О. Воскресенського [49], М. П. Єрошкіна [111], Б. В. Віленського [38, 39], М. Г. Коротких [176], Н. М. Єфремової [112], П. Ф. Щербини [397], Н. В. Черкасової [387], О. І. Чистякова [299], С. В. Юшкова [253].

Варто виокремити роботу К. О. Софроненко, яка здійснила системний аналіз Малоросійських наказів Російської держави другої половини XVII та початку XVIII століття [331].

Виняткової уваги заслуговує праця П. Ф. Щербини, який дослідив особливості провадження судової реформи на Правобережній Україні, розкривши при цьому специфіку діяльності органів прокуратури та суду на західноукраїнських землях середини XIX століття. В інших публікаціях особливості функцій прокуратури розглядалися із загальної позиції еволюційного розвитку державного апарату царської Росії. Окремо проблеми становлення прокуратури в українських землях іншими науковцями не розглядалися [397].

Друга підгрупа наукових публікацій є більшою за обсягом. У ній описується становлення, розвиток, структура, компетенції та організаційно-правова діяльність радянської прокуратури. Серед авторів таких праць перебувають М. І. Андріанов [2], В. Г. Асташков [339], В. І. Басков [15], А. В. Борецький [27], О. Д. Васильєв [35], Л. М. Гусєв [85], Т. М. Добровольська [106], С. А. Ємельянов [110], О. Ф. Козлов [164], Ю. В. Кореневський [173], О. І. Ляхович [202], Т. В. Малькевич [241], М. П. Маляров [209], В. Г. Мєлкумов [213; 214], К. О. Мокричьев [135], Л. О. Ніколаєва [236], С. Г. Новіков [239], О. І. Орловська [246], Л. М. Репкін [295], А. Л. Рівлін [296], Р. А. Руденко [328], О. П. Савонов [305], І. Фалькевич [367], Г. М. Ясинський [409] та інші.

Одним із перших досліджень на пострадянському просторі, присвячених історії прокуратури, є монографія С. М. Казанцева («Історія царської прокуратури» (СПб., вид. Санкт-Петербурзького університету, 1993) [143]), який через десять років, будучи суддею Конституційного Суду Російської Федерації, захистив докторську дисертацію на тему «Прокуратура Російської Імперії: історико-правове дослідження» (СПб., 2003) [144]. Автор простежив генезис прокуратури з моменту її створення Петром I до падіння самодержавства. Використовуючи законодавчі акти досліджуваного періоду, опубліковані архівні документи, мемуарні джерела, історичну та юридичну літературу, С. М. Казанцев

розкрив причини та умови виникнення і розвитку російської прокуратури, її особливості. Виняткова увага приділялася вивченню основних напрямів діяльності пореформеної прокуратури: нагляд за дізнанням та слідством, підтримання державного обвинувачення. Автор здійснив порівняльний аналіз реалізації функцій прокуратури Російської імперії, Франції, Великобританії, Австро-Угорської імперії та інших європейських держав того часу. Проте, у наведеному дослідженні органи прокуратури, які функціонували на території України, жодним чином не виокремлюються, а розглядаються в сукупності з іншими органами прокуратури Російської імперії [143]. Наукові здобутки С. М. Казанцева слугували основою для подальших досліджень прокуратури цього періоду українськими, російськими та білоруськими науковцями.

Особливої уваги заслуговують праці таких вітчизняних учених як В. О. Боняк [26], М. І. Бортун [28], В. П. Горбачов [62; 63], Л. Р. Грицаєнко [72; 73, с. 125], П. М. Каркач [149], В. В. Карпунцов [151], О. С. Козачук [162], І. М. Козьяков [165], Т. В. Корнякова [174], В. Г. Клочков [156], М. В. Косюта [178], В. М. Кравчук [182], М. І. Мичко [223; 224], Є. М. Попович [275], І. І. Присяжнюк [280, с. 116], О. В. Сапін [304], В. В. Сухонос [344], Б. В. Ференц [368], Н. Ч. Цакадзе [376], В. М. Юрчишин [400], М. К. Якимчук [404].

Вагомий внесок у вивчення історії функцій прокуратури України зробив В. В. Сухонос. У публікаціях «Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку» (Суми, «Університетська книга», 2008) [343], «Правові та організаційні аспекти розвитку прокуратури країни в сучасних умовах» (Суми, «Університетська книга», 2010) [344], «Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики» (Одеса, 2009) [347], «Організація і діяльність прокуратури в Україні: історія і сучасність» (Суми, «Університетська книга», 2004) [343], «Прокуратура в державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 року» (Суми, «Університетська книга», 2012) [345], автор провів системний аналіз умов виникнення прокуратури та основних етапів її розвитку на території України.

Науковець дійшов висновку, що з середини XIX століття основною функцією прокуратури було здійснення нагляду для сприяння єдиному розумінню і застосуванню законів, що було спрямовано на зміцнення абсолютистської форми державного правління. У результаті судово-правової реформи 1864 року і запровадження демократичних засад правосуддя було здійснено першу спробу реформування прокуратури відповідно до «європейських стандартів» шляхом згортання її наглядової функції і зосередження діяльності прокуратури на підтриманні державного обвинувачення у суді. Як справедливо зауважує В. В. Сухонос, обмеження повноважень прокуратури було одним з чинників послаблення монархічної влади, яка була повалена в результаті Лютневої революції 1917 року [345].

Значні напрацювання щодо розвитку функцій прокуратури України належать В. О. Боняк. У роботі «Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики» (Х., 2016) досліджуються конституційно-правові основи організації та функціонування органів охорони правопорядку, зокрема прокуратури, засади організації та завдання органів охорони правопорядку України. Науковець здійснила історичну реконструкцію процесів утворення та діяльності органів, які виконували карально-репресивні та правоохоронні функції на теренах України [26]. Звернення до наукових праць з питань організації та функціонування органів, які здійснювали карально-репресивні та правоохоронні функції на теренах України, як слушно зауважила В. О. Боняк, надає можливість прослідкувати процес наукового супроводження становлення та розвитку цих органів, а також виявити найбільш суттєві інституційні характеристики правоохоронних органів України, які треба враховувати в процесі їх трансформації від карально-правоохоронної моделі до правоохоронної [26, с 18].

Вітчизняну літературу можна умовно поділити на дві підгрупи: узагальнюючі публікації про діяльність прокуратури України і спеціальні, у яких розкриваються окремі її функції.

Вивчення першої підгрупи джерел, зокрема підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів, методичних рекомендацій надало можливість усвідомити загальну побудову прокуратури в Україні, її правове положення, структуру, функції та завдання. При підготовці до написання дисертації були вивчені публікації, авторами яких є В. М. Бесчастний [288], О. І. Богатирьова [242], Є. М. Блажівський, і Л. Р. Грицаєнко [74], О. А. Калганова [146], Б. П. Сірко [289], О. В. Синєокий [324], О. Р. Михайленко [218], П. М. Каркач [149], І. М. Козьяков [293], М. Й. Курочка [150], О. М. Литвак [248], А. В. Молдован [225], Ю. Є. Полянський [290].

Література, яка відноситься до другої підгрупи, нами систематизується за окремими напрямками. Так, функцію представництва прокуратурою інтересів громадянина та держави у суді досліджували А. В. Лапкін [193] та Е. Ф. Іскендеров [140]. Комплексний підхід до вивчення вказаної функції здійснено в праці, підготовленій О. П. Натрус, Ю. А. Турловою та О. А. Казак «Представництво прокурором у суді законних інтересів держави» (К., 2016) [278].

Функцію нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство досліджували Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, В. В. Мухін, О. В. Геселев, Л. В. Вигівська, О. І. Назарук, С. М. Скрипниченко, А. П. Слободзян, А. О. Штанько [293].

Прокурорський нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування змістовно розкрили О. М. Толочко, О. В. Геселев, М. І. Бортун, Л. В. Вигівська, О. Б. Комарницька, І. Є. Мезенцева, О. І. Назарук, Є. О. Наливайко, В. Г. Неділько, С. М. Скрипниченко, Г. В. Щербакова [291]; функцію нагляду прокуратурою за дотриманням законності правоохоронними органами в частині звернення громадян – Є. О. Шевченко [391].

Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні комплексно дослідили у своїх працях В. М. Юрчишин «Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці» (Чернівці, тип. »Родовід», 2013) [399] та О. С. Осадча «Повноваження прокурора при

застосуванні запобіжних заходів” (Х., 2016) [247].

Функція нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах і застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян змістовно розкрита у навчальному посібнику С. О. Белікова та О. В. Драган [366].

У свою чергу К. К. Арушанян системно дослідила функцію прокурора щодо виконання судових рішень у кримінальному провадженні [8].

Правозахисну функцію прокуратури докладно охарактеризували В. Г. Андрусяк [3] та Р. М. Шестопалов [394].

Крім того, окремі аспекти функцій прокуратури України розглядали у своїх дисертаціях А. П. Бегма [16], Л. Р. Грицаєнко [75], А. А. Дворник [88], І. В. Єна [113], Л. С. Жиліна [115], Р. А. Жоган [116], О. С. Козачук [162], І. М. Козьяков [165], І. С. Ковальчук [160], Т. В. Корнякова [174], Ю. В. Коробко [175], В. М. Кравчук [182], В. І. Малюга [208], І. В. Орищенко [244], Д. Л. Савенко [295], Г. П. Середа [319], К. С. Тітков [359], Ю. О. Фідря [369], В. М. Юрчишин [400].

Значущою для дослідження виявилася дисертація М. І. Мичка «Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України» (Х., 2002) [222], присвячена дослідженню функцій прокуратури й організаційній побудові прокуратури України. На підставі історико-правового аналізу інституту прокуратури, особливостей його виникнення, автор переконує в необхідності запровадження функціонування прокуратури за змішаного типу, для якої функція обвинувачення (кримінального переслідування) і функція нагляду за виконанням і дотриманням законів є пріоритетними й рівнозначними. У роботі розкривається змістова сторона функцій, що реалізуються прокуратурою України.

Особливе місце у визначені функцій прокуратури посідає робота Н. Ч. Цакадзе «Прокуратура в системі органів державної влади в Україні: статус, функції, перспективи реформування» (К., 2010), у якій проаналізовано функції прокуратури у контексті Європейських стандартів. Автором відстоюється позиція, що прокуратура внаслідок специфіки своїх функцій не належить до жодної

з »гілок влади», оскільки вона становить державну єдину централізовану багатофункціональну систему, статус та роль у державі якої визначаються цілями і задачами її діяльності, і яка, маючи певні владні повноваження, є самостійною і незалежною в системі органів державної влади [376].

Не менш вагомою є праця А. Ю. Гнатюка, який у дисертації «Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні» (Кривий Ріг, 2016) розглянув зв'язок кримінальних процесуальних функцій прокурора з його повноваженнями і предметом відання [57].

Окрім наведених робіт, історіографію проблеми складають дисертації історичної проблематики, які присвячені становленню та розвитку функцій прокуратури.

Прообрази інститутів, які здійснювали прокурорські функції за часів козацтва, поглиблено дослідила Н. П. Сиза. Автор проаналізувала процес формування судової системи та кримінального судочинства за часів Гетьманщини. Щодо прокурорських повноважень зауважено, що у судовому процесі Гетьманщини завжди брали участь дві сторони: обвинувачення і захист. Обвинувачення, як правило здійснював потерпілий, захист – обвинувачений чи його захисник [320, с. 173].

О. І. Бирковичем було захищено дисертаційне дослідження «Судова система української держави (Гетьманщини) 1648-1657 рр.» (К., 2004), у якому наводиться теза, що одним із напрямків діяльності гетьмана було здійснення інструктування та контролю за діяльністю нижчих судових ланок, що можливо розглядати як прототип прокурорської функції. Автор констатує, що на середину XVII століття у Гетьманщині не було посади державного обвинувача. Іноді у справах особливої ваги брав участь представник від гетьмана; він виступав з обвинуваченням, але це був обвинувач в конкретній справі, і в коло його постійних обов'язків не входили прокурорські функції [21].

У дисертаційному дослідженні В. П. Бартківа «Місцевий державний апарат Російської імперії і селянська реформа 1861 р. в Україні (історико-правове дослідження)» (Х., 2002) аналізувалися контрольно-наглядові повноваження

прокурорів під час підготовки та реалізації селянської реформи 1861 року. Зокрема розглядалась робота Особливих комісій по підготовці відміни кріпосного права, до складу яких входили губернський прокурор та четверо місцевих дворян – поміщиків [13, с. 29; 111; 191].

Значної уваги функціям прокуратури приділила В. О. Грукач у дисертації «Інститут генерал-губернаторства у Правобережній Україні: правові засади та особливості функціонування (1832-1914 рр.)» (К., 2015), у якій змістовно висвітлена діяльність органів прокуратури в системі місцевих органів влади XIX – початку XX століття [77, с. 32; 73; 93; 98; 113; 131; 144].

Дільність царської прокуратури на території українських губерній в складі Російської імперії була опосередковано проаналізована О. Н. Ярмишем у докторській дисертації «Каральний апарат самодержавства на Україні (1895–1917 рр.)», захищеній у 1991 році [407] і в монографії, опублікованій через десять років, де основну увагу автор дослідження зосередив на виявленні місця сискової поліції в системі карального апарату царату [408]

Існує дисертація М. В. Білоконя, присвячена комплексному вивченню правових основ взаємовідносин місцевих органів державного управління Російської імперії. У роботі значна увага приділена змінам компетенції губернських прокурорів, прокурорів окружного суду, судової палати та губернських прокурів, стряпчих. Автором були розглянуті правові основи взаємовідносин наглядових органів з земськими установами і галузевими губернськими адміністраціями [22, с. 71; 96; 108; 115; 130; 132; 145].

У дослідженні В. А. Лизогуба функції прокурора висвітлювалися через призму роботи інституту основних політичних і громадянських прав підданих Російської імперії періоду утвердження і розвитку буржуазних відносин. Автором аналізувалась участь обер-прокурорів щодо забезпечення комплексу основних політичних і громадянських прав. У роботі також були розкриті правові основи формування та діяльності спеціально уповноважених на реалізацію реформи державних органів, зокрема прокурори у середині XIX століття [197, с. 68; 72-79; 134; 142; 152].

В дисертації В. В. Россіхіна, присвяченій процесу розвитку та правовому регулюванню пенітенціарної системи Російської імперії в українських губерніях, значна увага приділяється прокурорському нагляду. Науковець змістовно охарактеризував діяльність та правове становище як місцевих органів управління пенітенціарною системою, так і губернських прокурорів [300, с. 58; 75; 79; 157; 161-164].

Досліджуючи поліцію Російської імперії в Україні в 1862-1905 рр., Ю. А. Холод розглядав окремі аспекти правового регулювання прокурорського нагляду за діяльністю правоохоронних органів. Автор розкрив основні форми взаємодії поліцейського апарату самодержавства з прокурорами в українських губерніях в другій половині XIX – на початку XX століття [373, с. 50; 69; 78-79; 89; 109; 110; 130; 140-144].

У свою чергу Р. В. Савуляк на підставі аналізу правових актів, архівних матеріалів та наукової літератури дослідив історико-правовий процес реорганізації органів прокуратури за судовою реформою 1864 року в Україні. Ним було проаналізовано еволюцію функцій прокуратури в українських землях, діяльності судово-прокурорських органів Російської імперії після ліквідації автономного устрою України та поширення на її території російської державно-правової системи. Як вважає, автор це була прокуратура наглядового типу з широкими повноваженнями здійснення нагляду в усіх сферах суспільного і державного життя. Діяльність прокуратури, як і інших контрольно-наглядових органів, в цьому етапі не відзначалася відкритістю, прозорістю та гласністю практичних дій [303, с. 16-17].

Особливий інтерес заслуговує робота Н. Ю. Панича, який здійснив ґрунтовний аналіз становлення та розвитку функцій прокуратури в Галичині у складі Австрії та Австро-Угорщини протягом 1849-1918 років. Автором була розглянута специфіка роботи прокурорської системи та судових органів у Галичині (початку – другої половини XIX століття) [256, с. 11].

У дисертації О. А. Іванової «Прокурорський нагляд в Криму (1803-1917 рр.)» (К., 2013) розкривається становлення, розвиток та структура прокуратури Криму в

1803-1917 рр., надається всебічна характеристика її функцій, пов'язаних із забезпеченням законності в регіоні [137]. Цікавою є робота І. І. Полякова «Організація та діяльність судових органів 1864 року Таврійської губернії за Судовою реформою 1864 року (60-90-ті роки XIX ст.)» (Х., 2002), в якій були розглянуті зазначені питання, але протягом значно коротшого періоду [273].

У дослідженні І. І. Боршуляка «Організаційно-правові засади проходження служби в органах прокуратури» (К., 2014) питання щодо становлення та розвитку функцій органів прокуратури України були розглянуті досить глибоко. Однак, ми не погоджуємося із твердженням автора, що зародження прокуратури в українських землях в період Російської імперії було запроваджено московським самодержавством з прийняттям Судебника 1497 року за часів Івана Грозного, який установлював народний нагляд за діяльністю намісників і волостелів [30, с. 38-39]. Вважаємо, що науковець розділяючи позицію російських істориків, не врахував того, що з XV до середини XVII століття на українських територіях жодним чином не поширювалась влада Московії, лише із скасуванням полково-сотенного адміністративно-територіального устрою у 80-х роках XVIII століття було запроваджено губернський поділ. Відтак в українських землях почали діяти губернські прокурори та їх помічники, прокурори при вищих земських судах, губернських магістратах і вищій розправі, а також повітові стряпчі, які здійснювали контрольні функції, спрямовані на збереження самодержавної влади Російської імперії. Більше того, в історичному екскурсі Російської імперії І. І. Боршуляк не взяв до уваги, той факт, що з формального підходу ця держава як імперія виникла в процесі петровських реформ, що було засвідчено документами «Правлячого Сенату» в 1721 році». Тож, на нашу думку, наведена автором періодизація є не доречною з позиції української історії.

Одними із перших досліджень, присвячених історії судових та прокурорських органів часів УНР, є публікації О. Л. Копиленка, зокрема «Держава і право України 1917–1920 рр.» (К., 1997) [172] та «Маловідомі факти з історії прокуратури періоду української революції 1917–1920 років» (К., 2012) [171]. В них викладаються раніше невідомі факти становлення правоохоронної системи

часів УНР, що значно розширює можливості для дослідження функцій прокуратури в умовах Української революції.

Функціонування органів прокуратури у період повалення монархічного ладу в українських землях комплексно дослідив О. В. Тимошук. Науковець дійшов висновку, що не зважаючи на кризовий соціально-економічний, політичний і правовий стан країни на момент приходу Павла Скоропадського до влади, голові Української Держави та його урядовому оточенню вдалося розробити державну охоронну концепцію та здійснити низку заходів з її нормативно-організаційного забезпечення. Проте, за умов поширеного правового нігілізму, анархічних наслідків російської революції у Павла Скоропадського не було історичних шансів виводу держави з кризової ситуації та наведення порядку в країні [357]. Вчений детально висвітлював питання щодо прокуратури Української держави як складової частини судового відомства зі своєю специфічною організацією [356, с. 317].

Цікавою є праця Т. О. Подковенко «Становлення системи законодавства України в 1917-1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР)» (К., 2004). В ній у контексті аналізу законів у галузі судочинства уряду П. Скоропадського, простежено зорієнтованість законодавства в частині прокурорського нагляду на імперську російську систему. Автор акцентує увагу на тому, що процес формування прокуратури відбувався одночасно зі створенням регулярної армії Гетьманату [265].

У свою чергу В. В. Землянська при написанні дисертаційного дослідження «Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії» висвітлила окремі аспекти історії української прокуратури у період 1917-1921 рр. (Львів, 2002). Автор констатувала, що на початковому етапі органи прокуратури керувалися законами колишньої Російської імперії та Тимчасового уряду. Однак, їм на заміну поступово надходили нормативно-правові акти, прийняті урядами Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, які закріпили ряд положень відмінних від царського російського законодавства, і стали принципово новими на той час. Ці положення,

вважає автор, пізніше знайшли своє відображення у кримінально-процесуальному законодавстві Української Радянської Соціалістичної Республіки [128, с. 161].

Варто відзначити працю А. Ю. Іванової «Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії» (К., 2005), в якій здійснюється комплексний історико-правовий аналіз становлення та розвитку законодавчого процесу і елементів законодавчої техніки у період 1917-1919 роках [136, с. 107].

Не менш вагомими для дослідження є напрацювання П. В. Гламазди. Серед наукових здобутків ученого слід відзначити дослідження ним становлення інституту прокуратури в українських державних утвореннях періоду Української революції 1917-1921 років. Виняткова увага зосереджується на висвітленні досвіду, необхідного для використання в сучасних умовах розбудови правової держави [56, с. 155-158].

Корисною виявилася праця І. І. Шевчука, який провів ґрунтовний історико-юридичний аналіз організації та діяльності прокуратури Республіки Польща на території Східної Галичини (1919-1939 рр.). Автор розкрив питання щодо організації органів прокуратури, принципи прокурорської системи та її функції. Так, І. І. Шевчук розглянув проблему трансформації завдань прокуратури Республіки Польща та Східної Галичини у процесі державного будівництва у Другій Речі Посполитій. Виняткова увага приділялась особливостям нормативного регулювання та сутності прокурорської влади в умовах тоталітарного режиму Ю. Пілсудського [392].

Наукові здобутки, які нами використовувалися для вивчення прокуратури у радянський період, належать В. В. Мурзі «Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922–1933 рр.)» (Х., 2003). У цьому дослідженні здійснено комплексний аналіз правового становища, місця та ролі прокуратури в державному механізмі УСРР. З цією метою визначено основні параметри еволюції державного механізму УСРР в досліджуваний період, а також вплив цих змін на правовий статус органів прокуратури. Автор охарактеризував прокуратуру як підсистему державного механізму УСРР. У роботі було продемонстровано ефективність

будови органів прокуратури як в центрі, так і на місцях у відповідності з функціональним принципом. Цікавим є те, що автором, з метою визначення місця і ролі прокуратури в державному механізмі, проаналізовано правові основи її відносин з центральними та місцевими органами державної влади і управління, судовими та правоохоронними органами, а також державними підприємствами, установами та організаціями [229].

Не менший інтерес заслуговує дисертація А. Я. Труханова «Прокуратура західних областей України у 1944-1953 рр. (історико-правовий аспект)» (Львів, 2012), присвячена правовому регулюванню діяльності органів радянської прокуратури в новоприєднаних областях Західної України, а також конкретної практики роботи органів прокуратури на завершальному етапі Другої світової війни та в післявоєнний період (1944-1953 роках). У роботі приділено увагу питанням комплектування кадрами, підвищення їхньої професійно-освітньої та політичної підготовки, організації виховної роботи в органах прокуратури. Визначено роль і місце прокуратури в боротьбі радянського тоталітарного режиму з українським націоналістичним підпіллям. Розглянуто типові зловживання службовим становищем в середовищі апарату прокуратури [362].

Своє бачення щодо історії прокурорського нагляду в Україні, порівняно з правоохоронною системою Сполучених Штатів Америки, висловив керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Н. І. Холодницький. У захищеній ним дисертації проводиться порівняльний аналіз функцій української прокуратури з американською. Автором розкрито юридичне консультування органів влади як форму діяльності прокуратури. Досліджено функцію представництва прокурором інтересів держави, штату та громади у цивільному судочинстві [375].

У деякій мірі нами була опрацьована література, в якій безпосередньо наводились історичні факти, пов'язані зі становленням та розвитком прокуратури на теренах України.

Особливий інтерес заслуговують видання, в яких відображається історія прокуратури у різних регіонах України, зокрема: Донецької [285], Дніпропетровської [142; 377], Вінницької [284], Одеської [281], Сумської [287], Луганської [282], Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської областей [351] та Автономної Республіки Крим [286; 259].

Унікальним є дослідження Д. С. Семіголовського «Гуляйпільська прокуратура». У книзі були зібрані матеріали, які відображають історію створення та розвитку прокуратури в умовах складних історичних подій часів громадянської війни (Запоріжжя, тип. «Дніпровський металург», 2016) [317].

Нами також брались до уваги дисертації російських авторів, підготовлені на основі документів і матеріалів, що зберігаються в федеральних архівах. Серед величезного масиву робіт розглядалися виключно ті, у яких висвітлювалися функції прокуратури до 1991 року.

Для вивчення історичного минулого української прокуратури, яка тривалий час формувалась разом з російською, мають певне значення дослідження Л. В. Плєвако «Органи прокуратури в державному механізмі Російської Федерації (Історико-теоретичний аспект)» (СПб., 2012) [263], В. О. Ніконова «Порівняльно-правове дослідження інституту прокуратури в Росії у другій половині XIX – початку XX століття і наприкінці XX – початку XXI століття» (Владимир, 2005) [238], Ю. М. Горячковської «Прокуратура та прокурорський нагляд Росії в XVIII – початку XX ст.: історико-правове дослідження» (Білгород, 2001) [65] та багатьох інших.

Особливо хотілось би відзначити працю Р. З. Симонян, яка вивчала динаміку розвитку прокуратури у часи проведення судової реформи. Особливість її дослідження полягає у тому, що вона проаналізувала специфіку прокуратури Курської губернії, яка входила до Харківської судової палати. Свого часу частина Курщини відносилась до Слобожанщини, переважно заселеною етнічними українцями. На думку автора, прокуратура Російської імперії у своєму розвитку пройшла два великих етапи – нагляду і етап державного обвинувачення. Більш ефективною і важливою, незважаючи на окремі недоліки її діяльність, вважає

Р. З. Симонян, стає на другому етапі, коли вона була інститутом державного обвинувачення [323, с. 26].

Аналогічний інтерес викликає дисертація А. В. Карякіна «Становлення і розвиток органів прокуратури на Кубані в 1801-1924 рр.» (Краснодар, 2013), оскільки за даними Всесоюзного перепису населення 1926 року чисельність українців Кубанського округу становила 915 450 чоловік, тобто 62,2 % від загальної кількості населення [87]. Більше того, 16 лютого 1918 року козацькою радою було проголошено Кубанську Народну Республіку, а через декілька днів ухвалено резолюцію «Про прилучення Кубані на федеративних умовах до України». У роботі розкрито особливості функціонування перших органів прокуратури починаючи з 1801 року. Висвітлено основні тенденції та етапи її розвитку, охарактеризовані специфічні риси та відмінності від аналогічних установ тодішньої держави; встановлено роль органів прокуратури в системі судово-адміністративних установ [152].

У роботі, присвяченій основним етапам формування прокуратури, С. В. Пономаренко проводить ґрунтовний історико-теоретичний аналіз процесу формування російської прокуратури в період її зародження. Прокуратура ним розглядається як системний поліфункціональний інститут, що посідає значуще місце в державному механізмі та здійснює діяльність з нагляду за законністю та правопорядком у найбільш важливих сферах життєдіяльності держави і суспільства. У роботі через призму функціональних перетворень наглядових органів наводиться системна періодизація формування органів прокуратури [274].

У дисертації А. Г. Короткова «Організаційно-правовий досвід діяльності прокуратури окружного суду в надзвичайних умовах, 1904-1917 рр.» (Казань, 2007) досліджено особливості взаємодії органів прокурорського нагляду з поліцією, жандармерій, місцевими владними установами придушення антиурядових виступів у роки першої російської революції, а також в період Першої світової війни. Автором були розкриті функції прокуратури при підготовці та проведенні засідань окружного суду, в тому числі і з участю присяжних засідателів; проаналізовано основні напрями діяльності осіб

прокурорського нагляду на засіданнях повітових з'їздів мирових суддів. Не оминув увагою науковець завдання щодо забезпечення виконання судових рішень і здійснення нагляду за місцями позбавлення волі. Проте, наведене дослідження має досить вузькі хронологічні рамки, які обмежуються періодом з 1904 по грудень 1917 року на матеріалах, які відзначались особливими умовами у зв'язку зі подіями пов'язаними з російсько-японською війною, першою російською революцією, Першою світовою війною та остаточним поваленням монархії [177].

Існує дисертація Ю. С. Гусакової, яка змістовно дослідила функції прокуратури періоду 1722-1917 років здебільшого з позиції нагляду за дотриманням законності під час попереднього розслідування та дізнання. Автор вивчала еволюційні зміни дореформеної і післяреформеної прокуратури Російської імперії. Цілком слушним є констатація того, що до кінця XIX століття в зв'язку з наростанням революційного руху та зміною соціально-політичної ситуації прокуратурою посилювалось кримінальне переслідування. Таким чином, контрольна функція трансформувалась більше у репресивний механізм, внаслідок чого прокурорський нагляд за дізнанням і слідством звузився, що зробило його формальним та менш ефективним [84, с. 12-13].

Не позбавлені нами уваги російські дисертації, в яких поглиблено досліджувались функції прокуратури за радянських часів. Серед таких слід навести роботу К. Ю. Балабан «Правові основи взаємодії прокуратури і судової системи в Радянській державі 1922-1959 роки» (Саратов, 2011) [9], О. І. Шабаліна «Історико-правове дослідження місця і ролі органів прокуратури в механізмі Радянської держави 20-30 роках XX століття» (М., 2007) [391]. М. М. Дера «Прокурорський нагляд за законністю в системі органів державного управління СРСР (1922-1940 рр.) історико-теоретичне дослідження» (Ростов-на-Дону, 2005) [109], А. А. Широкової «Організаційно-правові засади діяльності радянської прокуратури в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» (М., 2010) [395].

Зарубіжні вчені у своїх дослідженнях моделей реалізації, зокрема правозахисних функцій прокуратури, що склалися у Великобританії, Італії, а також США, Франції, Польщі та інших країнах залежно від ступеню розвиненості

держави, надання малозабезпеченим громадянам безоплатної правової допомоги тощо, рідко торкаються процесу становлення і функціонування прокуратури України загалом чи певних її етапів [212; 412; 413]. Це засвідчує потребу у висвітленні вітчизняного досвіду здійснення прокуратурою захисту суб'єктивних прав, свобод та інтересів у публічно владній сфері на сторінках зарубіжних видань [414].

Отже, для вивчення генезису функцій прокуратури України існує достатній масив літературних джерел, що надає можливість поглиблено розкрити предмет дослідження.

Формування методичної бази дисертації впливає із сукупності наукових принципів та методів пізнання, зумовлених тенденцією наукових пошуків у сучасній історіографії. Вибір прийомів та методів залежить від особливостей предмету, об'єкту та завдань дослідження. Основні методологічні підходи в досягненні мети базуються на кращих здобутках методології.

Цілком погоджуємося з думкою О. В. Турчака, що сучасна історико-правова наука характеризується переходом від ідеологічно заангажованої й політизованої суспільно-політичної концепції до нових теоретико-методологічних і нормативно-правових конструкцій, адекватних уявлень і трактувань суспільних явищ: характеризується різноманітними підходами до вивчення історичного процесу та відмінними оцінками правової бази історичного минулого, сучасним розумінням історичних реалій та їх оцінок [364, с. 31]. Тому в роботі застосовувався увесь методичний інструментарій для проведення максимально об'єктивного історико-теоретичного аналізу розвитку функцій прокуратури України, на підставі чого сформовані відповідні висновки. Зауважимо, що історико-теоретичний аналіз дає всебічне уявлення про природу й логіку предмета пізнання. Це – об'єктивна основа методологічних рішень.

Історико-теоретичний аналіз був використаний під час дослідження мети, завдань, правових основ та організаційних засад першої прокуратури, яка безпосередньо діяла на території України, коли було запроваджено губернський

поділ та фактично почали діяти губернські прокурори, їх помічники – стряпчі, прокурори при вищих земських судах, губернських магістратах і вищій розправі.

У ході проведеного нами дослідження використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання, за допомогою яких встановлено процеси, пов'язані з еволюціонуванням функцій прокуратури у взаємодії з іншими інститутами держави.

В основу дослідження покладені принципи об'єктивності, логічності, послідовності, історизму, а також сучасні загальнотеоретичні уявлення про теорію держави і права. Робота виконана на засадах діалектики, що дозволило вивчити предмет дослідження в динаміці, проаналізувати процес становлення і розвитку функцій прокуратури, виходячи з різних історичних умов.

Діалектичний підхід дав змогу всебічно висвітлити процес виникнення і розвитку особливої форми контролю за дотриманням звичаєвого права, правил, встановлених вождівською (царською) владою стародавніх сарматів, скіфів в середині I тис. до н. е. – V столітті н.е., функцій підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді в Стародавніх грецьких державах, нагляду за додержанням законів у Стародавньому Римі, підтримання обвинувачення та представництва інтересів Давньоруської держави в суді, а також процес становлення пов'язаних з ними правових інститутів на різних історичних етапах. Застосування історико-правового аналізу у межах діалектичного підходу науковців до вивчення наявних документальних джерел передбачає трактування розвитку функцій прокуратури як неперервного процесу, виділення в його перебігу низки якісно відмінних етапів, пов'язаних із переходом функцій прокуратури з одного стану в інший.

Принцип *наукової об'єктивності* дозволив врахувати всю сукупність чинників, що вплинули на функціонування прокуратури, і є неможливим без переходу від абстрактного до конкретного, від простого до складного. Використання індукції та дедукції допомогло виявити та систематизувати відносини суспільні відносини у сфері реалізації органами прокуратури функцій щодо підтримання публічного обвинувачення в суді, організації і процесуального

керівництва досудовим розслідуванням, представництва інтересів держави в суді, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян..

Застосовування *системного методу* зумовлене суцільною потребою аналізу й узагальнення складних соціально-правових явищ з урахуванням властивостей не лише самого предмету дослідження, а й цілої низки суміжних понять, якими характеризується здійснення нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил у скіфо-сарматську добу, підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в княжий період, у Великому князівстві Литовському, Королівстві Польському і Речі Посполитій, за часів Запорозької Січі та Української гетьманської держави, функціональна модель прокуратури в українських землях наприкінці XVIII – початку XX століть, за доби Української революції 1917-1921 років, в радянський період 1922–1991 років та за часів незалежності України. Вкрай важливими виявилися поняття, які розкривають найсуттєвіші ознаки нормального функціонування суспільства відповідно до притаманних певній історичній добі очікувань: від позасудових заходів вирішення конфліктів ((кровна помста, примирний договір, судовий поєдинок) до єдиної системи, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує права особи на справедливий суд.

Структурно-функціональний метод реалізовано через визначення правового статусу прокурора в структурі органів державної влади. Цей метод було використано для аналізу системи прокуратури, виявлення і характеристики зв'язків між елементами цієї системи, порівняння правового статусу прокуратури. Водночас цей підхід застосовувався для встановлення відмінностей структурної побудови прокуратури у різні періоди. Наприклад, встановлено, що у результаті реорганізації судових інститутів 1864 року в Російській імперії утворювалося 106 окружних судів (далі – ОС) та 14 судових палат (далі – СП). На території України діяли три судові палати: Харківська, Одеська та Київська. Юрисдикція

ОС поширювалась наступним чином: до Київської судової палати відносились – Житомирський, Київський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський окружні суди. До Одеської судової палати входили Вінницький, Єлисаветградський, Одеський, Кам'янець-Подільський, Кишинівський, Сімферопольський та Херсонський окружні суди. Харківській судовій палаті підпорядковувалися Воронежський, Катеринославський, Курський, Лубенський, Орловський, Острозький, Полтавський, Сумський, Харківський окружні суди [192, с. 133-134]. Прокурори діяли як при судових палатах, так і при окружних судах, які безпосередньо брали участь у розгляді справ. Підставою для відкриття судових установ стало «Положення про введення в дію судових статутів 20 листопада 1864 р.» від 19 жовтня 1865 року [137, с. 120].

Слід зазначити, що відповідно до штатної чисельності реформованих прокуратур низової ланки (прокуратури міст, районів, районів у містах і міжрайонні прокуратури) станом на 2016 рік загальна кількість прокуратур, і відповідно їх керівників, становить – 638. Тоді як місцевих прокуратур – 178 [139].

Завдяки *порівняльному-правовому методу* виявлено спільні та відмінні риси законодавства, яке регламентувало діяльність органів прокуратури в різні історичні періоди. Порівняльно-правовий метод дозволяє класифікувати державно-правові процеси, з'ясувати їхню історичну послідовність, кореляційні зв'язки. Використання цього методу вкрай необхідне при порівнянні прокурорського нагляду та процесуального керівництва у кримінальному провадженні. Так, у XIX столітті прокурор вправі був перевіряти матеріали справ та притягнути до відповідальності або звернутись з пропозицією про покарання поліцейських чинів до безпосереднього їхнього керівництва [267, ст.ст. 1092-1094]. При цьому керівництво могло не погодитися з цим. У такому випадку справа вирішувалася в залежності від службового рангу чиновника або губернським правлінням, або першим департаментом Сенату [373, с. 141]. Вбачаємо тут певну схожість сучасного інституту прокурорського керівництва.

Адже у пункті 2 частини другої статті 36 КПК України встановлюється право прокурора на повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, які стосуються досудового розслідування, у пункті 4 йдеться про те, що прокуратура вправі доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії у визначеному законом порядку.

Використання *формально-юридичного методу* сприяло систематизації та періодизації наукових уявлень про контрольно-наглядові функції за дотриманням законності, підтримання публічного обвинувачення, представництво інтересів держави в суді тощо; врахуванню здобутків вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема їх останні розробки, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики історичний національний досвід функціонування прокуратури.

Метод *аналізу письмових джерел* застосовувався з метою реального дослідження архівних документів, які стосуються діяльності прокуратури. Такий метод нами використовувався при вивченні таємної переписки керівників прокуратур з приводу розстановки кадрів. Так, наприклад, у конфіденційному листі прокурора Харківської судової палати В. Р. Яновського прокурору Полтавського окружного суду від 20 грудня 1890 року говорилося: «...Покірініше прошу, Ваше Високородіє, повідомити мені дані про моральні якості та службову діяльність судового слідчого першої дільниці Полтавського повіту Квапишевського і Вашу думку про те, чи може бути надана йому, з користю для справи, посада повітового члена окружного суду, на яку він сам проситься» [100, арк. 1]. Аналогічним чином вирішувалося питання про призначення на посаду членів окружних судів. Зокрема, у циркулярному відношенні від 31 серпня 1894 року № 17935 Директора 2-го департаменту Міністерства юстиції Прокурору Харківської судової палати Яновському Валер'яну Раймондовичу повідомлялося, що на думку Міністра юстиції, казенні члени окружних судів для належного

виконання покладених за законом обов'язків, повинні володіти ґрунтовними знаннями як по кримінальній частині, так і цивільній і бути не лише взагалі здібними і старанними суддями, а й, понад усе – людьми, які володіють службовим тактом [100, арк. 42].

Не менш ретельно розглядалися кандидатури на посади товариша прокурора. Проілюструємо це з таємної переписки від 9 березня 1890 року прокурора Харківської Судової палати та Полтавського окружного прокурора: «... покірніше прошу, Ваше високородіє, повідомити мені обставини і відверті відомості про здібності і моральні якості судового слідчого Полтавського Окружного суду, які, на вашу думку, свідчать про те, що той заслуговує посади товариша прокурора окружного суду. Якщо в зазначеному окрузі є кандидати, які більше заслуговують на призначення товариша прокурора, а Ви б визнавали їх”.

При написанні дисертації особливе місце відводиться *аксіологічному підходу*, за допомогою якого отримано ціннісні судження щодо концепцій, стратегій, державних програм, доктрин у правозастосовчій сфері. У межах цього дослідження аксіологічний метод пізнання полягає у обранні тих загальнодержавних пріоритетів, що впливають на формування функцій контрольно-наглядових органів. Так, наприклад, у Російській імперії система цінностей включала три складові: православ'я – самодержавство – народність (вітчизна), відповідно до першого аксіологічного елементу виникла функція прокурора – боротьба з порушенням *«правил благочиння и попущеніє спокус»*. Внаслідок теологічного впливу на правову систему утворювались навіть спеціалізовані прокуратури духовних справ іноземних віросповідань. Досить поширеним був прокурорський нагляд у справах про *злочини і проступки проти віри*. Скажімо, у 1873 році, їх кількість складала: в Ізюмському ОС – 26, Катеринославському ОС – 17, Одеському ОС – 23, Полтавському ОС – 33, Сімферопольському ОС – 13, Сумському ОС – 7, Харківському ОС – 19, Херсонському ОС – 10 [310, с. 78, 82, 94, 100, 102, 104, 108]. До таких злочинів відносилися святотатство, порушення присяги, розриття могил, прояви

вандалізму, а в деяких випадках могли бути і різного роду побутові конфлікти, що суперечать релігійним нормам.

У свою чергу в системі цінностей радянської епохи оціночні категорії були протилежними. Релігію визнавали як загрозу суспільству, а нова доктрина була спрямована на класову боротьбу та поширення панування світового пролетаріату. Представники правоохоронної системи держави переслідували представників духовенства.

Постановка проблеми також припускає застосування *методу актуалізації*, який дозволяє визначити цінність наукових знань для нинішнього, а також майбутнього часу; будувати наукові прогнози майбутнього розвитку історико-правової науки на основі виявлення її провідних тенденцій та їхньої еволюції від минулого до теперішнього часу [55, с. 28-29].

Історичний метод дозволяє розглядати здійснення нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил, функцій підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді з урахуванням традицій, закономірностей і головних тенденцій розвитку більшості правових норм, державних інститутів і, загалом давності державотворення на теренах сучасної України [396, с. 138]. За наявності різноманітних моделей судової влади в українських землях Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої ці функції поступово трансформувалися в державно-правовий інститут козацько-гетьманської доби. Сповнені певної конкретизації вони втрачали свою дієвість в українських землях у складі Російської імперії наприкінці XVIII – початку XX століть. І лише зі здобуттям незалежності України функції прокуратури спрямовуються на забезпечення соціальної злагоди та інтересів суспільства. Завдяки зусиллям теоретиків права вони отримують доволі несподівані за змістом авторські інтерпретації (доповнення), зокрема стосовно створення системи цільової підготовки й перепідготовки прокурорів у різних галузях інформаційної безпеки [396, с. 74].

Виходячи з критерію дотримання послідовної зміни етапів суспільного розвитку нами використовувалися спеціальні історичні методи, такі як хронологічний, історико-генетичний, історико-порівняльний.

За допомогою *хронологічного методу* встановлювався зв'язок між зазначеними історичними процесами та сучасними поглядами на діяльність прокуратури як функціонально, а з часом й інституційно відособлену сферу публічної влади; сукупність повноважень, легітимізованих волею народу або іншого конкретно-історичного суб'єкта легітимації, зміст яких становить здійснення підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Історико-генетичним методом передбачається вивчення ідей минулого з урахуванням загальної логіки розвитку процесів у певний історичний період. У дисертації цей метод був спрямований на кореляцію загальної політики держави та її впливу на формування функцій прокуратури, що обумовлено причинно-наслідковими зв'язками. Наприклад, у зв'язку з політичною нестабільністю та революційними загрозами наприкінці XIX – початку XX століть функціональне спрямування прокуратури було переорієнтоване на збереження самодержавства. Усі справи з політичною складовою перебували під жорстким контролем Міністра юстиції. Наприклад, 30 липня 1900 року Сергій Цудербаум, який утримувався у полтавській в'язниці, звернувся з прохання до прокурора про надання йому дозволу читати політичні книги. Таке звернення не було випадковістю, адже у листі Полтавському прокурору М. В. Чижову від 29 січня 1900 року, направленого особисто Міністром Юстиції М. В. Муравйовим, були надані чіткі роз'яснення щодо правил порядку читання літератури затриманими та попередньо ув'язненими у справах політичного спрямування [277, арк. 97].

З літературних джерел ми встановили, що Сергій Цудербаум був рідним братом російського політичного діяча, публіциста, учасника революційного руху, засновника меньшевизму – Юлія Осиповича Цедербаума (Лева Мартова). У зв'язку з цим міністром М. В. Муравйовим було наказано встановити жорсткий контроль у місті щодо видавництва забороненої літератури. Свідченням цього є лист прокурору М. М. Чижову особисто від М. В. Муравйова про доручення щодо здійснення особливого нагляду за справою злочинної організації, яка розповсюджувала в Полтаві заборонені видання [277, арк. 31]. Насамперед йшлося про організацію «Південна (Полтавська) група сприяння «Іскрі», яка була створена для допомоги редакції видання, яких на всю імперію нараховувалося лише три осередки: південний (Полтава), північний (Псков), східний (Уфа) [272].

Через кілька років, коли було остаточно викрито цю підпільну організацію, прокурор М. М. Чижов особисто звітував про перебіг справи прокурору Харківської судової палати (лист від 2 червня 1902 року вх. № 117) [277, арк. 32].

Історико-порівняльний метод дозволив визначити особливості розвитку функцій прокуратури залежно від історичних процесів, зумовлених політичними, культурними, релігійними, соціальними та економічними чинниками. За допомогою цього методу вдалося встановити відмінності розвитку функцій прокуратури як у певному часі, так і просторі. Наведене дослідження проводилося з метою локалізації історичних фактів, подій, явищ та виділення специфіки прокурорських функцій. Так, наприклад, в українських землях з кінця XVIII століття в результаті кримських війн та відвоювання Російською імперією нових територій Причорномор'я, вводилися додаткові посади прокурорів. Нам вдалося знайти низку документів, що є підтвердженням цьому. Так, 25 листопада 1796 року було запроваджено посаду прокурора у Вознесенській губернії. За штатним розписом губернських керуючих установ вводилася посада губернського прокурора 6 класу з окладом 600 рублів у рік та двох стряпчих 7 класу – по 360 рублів у рік. На всю контору з казни виділялося 11 720 рублів у рік. Для порівняння зазначимо, за цим документом зарплата губернатора становила 1 200 – 1 800 рублів у рік [93, арк. 6].

Історико-правове порівняння реалізується за принципами порівнюваності державно-правових явищ, широкого вибору критеріїв порівняння, аналогії, типологізації. За допомогою цього підходу у другому та третьому розділах дисертації здійснювалося тлумачення історико-правових джерел, що стосувалися діяльності прокуратури. Наприклад, одним з каталізаторів реформ початку XVIII століття було тотальне поширення казнокрадства серед державних службовців Російської імперії, з метою подолання цих явищ 12 січня 1722 року Петро I підписав указ, за яким було запроваджено посаду генерал-прокурора. У свою чергу з кінця XVIII століття губернський прокурор мав суворо протидіяти проявам «лихоїмства» – отримання неправомірної вигоди. В «Уложенії про покарання кримінальних та виправних» під «лихоїмством» розумілося (мова оригіналу): «Хто, для вчинення або допущення чогось протиправного при виконанні обов'язків служби, прийме в дар гроші, речі або щось інше, скільки б втім сума грошей або ціна речі їм отриманих була малозначуща, то за це зловживання владою або доручення начальства засуджується, дивлячись за обставинами, які більш або менш збільшують або зменшують провину його» [308, с. 120; 140].

Насамкінець, у роботі на підставі архівних документів та даних, отриманих з матеріалів для географії і статистики Росії, зібраних офіцерами Генерального штабу, станом на 1862 рік [264] та «Зводів статистичних даних по справам кримінальним 1873, 1875, 1885, 1892, 1899, 1909 років.» [310; 311; 312; 313; 314; 309], використовувалися аналітичні можливості *статистичних методів*. Цей підхід сприяв встановленню певних історичних закономірностей.

На підставі аналізу статистичних показників нами здійснювався *кореляційний аналіз*, тобто використовувався метод дослідження взаємозалежності ознак у генеральній сукупності, які є випадковими величинами з нормальним характером розподілу. Головними завданнями цього аналізу є визначення форми зв'язку; вимірювання щільності зв'язку; виявлення впливу факторів на результативну ознаку. За допомогою цього методу ми детально розкрили зміст та обсяг правоохоронних функцій прокуратури, які здійснювалися у пореформений період

в Ізюмському, Катеринославському, Одеському, Полтавському, Сімферопольському, Сумському, Харківському, Херсонському судових округах, а також змогли пересвідчитись у позитивній динаміці результативності прокурорського нагляду.

Статистичні дані стосовно значної кількості охоплених прокурорським наглядом та розглянутих окружними судами справ про службові та інші злочини стали переконливим підтвердженням реакційного курсу уряду наприкінці ХІХ - початку ХХ століть.

Таким чином, застосовування загальних, спеціальних та окремих наукових методів пізнання дозволило виявити сутність та охарактеризувати розвиток прокуратури України у відповідні історичні періоди, встановити достовірність виявлених фактів та порівняти їх з фактами, виявленими іншими науковцями.

1.2. Джерельна база дослідження

Розвиток функцій прокуратури, який в різний час мав місце в межах території сучасної України, знаходить відображення в історико-правовій, спеціально-юридичній та загально-історичній літературі, присвяченій діяльності державно-владних інститутів з притаманними їм контрольно-наглядовими функціями. Процес її опрацювання полягає в пошуку та відборі відомостей щодо відповідної діяльності з їх всебічним критичним аналізом з позицій загальної теорії права, встановленням достовірності та інформативної цінності з метою отримання науково перевіреної інформації про різні періоди розвитку функцій прокуратури, кожен з яких є сумісним зі світовою та вітчизняною історією, правовою культурою, а відтак сприйнятий суспільством.

1. Період здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил, законів в умовах родоплемінної консолідації праукраїнців, заселення Північного Причорномор'я грецькими колоніями та перебування частини українських земель під впливом традицій Римської імперії. Цей період пов'язується із започаткуванням контрольно-наглядових функцій в умовах існування і взаємовпливу місцевих автохтонних

етносів, їх протодержавних, а згодом перших державних утворень, скіфо-сарматських ранньодержавних формувань на теренах України [396, с. 148], як вагомого чинника подальшого поступального розвитку цих функцій.

2. У княжий період зароджувалися і поширювалися традиції підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, а також пов'язані з ними правові інститути і процеси.

3. За часів Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої прототипом органів прокуратури став інститут інстигаторства. Поступово посада інстигатора набула майже усього спектру функцій прокуратури, які з часом трансформувалися із суто представницьких у представницько-обвинувальні.

4. За часів існування Запорозької Січі та Української гетьманської держави здійснення функцій публічного обвинувачення в суді, нагляду за додержанням законів покладалося головним чином на представника від гетьмана та Генеральний військовий суд. Нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, покликані були виконувати осавули. Контроль за належним проведенням судового процесу передбачався у статусі возного, який здійснював організацію і процесуальне керівництво розслідуванням, вирішення різного роду питань під час кримінального провадження та стежив за проведенням слідчих і розшукових дій учасників процесу. В цей період в складі Колегії при гетьманові Іванові Скоропадському почав функціонувати інститут прокуратури.

5. Прокуратура на теренах України наприкінці XVIII – початку XX століть. У цей період відбувається найстрімкіший процес розвитку органів прокуратури та їх функцій як одного з механізмів державного управління. Розвиток функцій прокуратури України відбувається водночас з розвитком російської та австро-угорської судово-правоохоронних систем.

6. За доби Української революції 1917-1921 років функціонування прокуратури відбувається в умовах відновлення української державності, що

характеризувалося активним нормотворчим процесом у частині прокурорського нагляду УНР, Української держави, ЗУНР.

7. Період функціонування прокуратури радянської України до 1991 року охоплює не лише ту частину українських земель, які входила до складу СРСР, але й території Польщі, Чехословаччини та Румунії. На той час варто окремо виділити прокурорську систему, яка діяла під час нацистської окупації 1941-1944 років.

8. За часів незалежності України відбувалося остаточне становлення та перетворення сучасної прокуратури з цілковитим розподілом її функцій на підтримання публічного обвинувачення та представництва інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів за досудовим розслідуванням та оперативно-розшуковою діяльністю, при виконанні судових рішень у кримінальних справах та застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Вдаючись до розгляду становлення прокуратури в українських землях, більшість авторів, зокрема В.О. Свербигуз [306, с. 16-18], Л. Р. Грицаєнко [76, с. 96], О. П. Натрус, Ю. А. Турлова, О. А. Казак [277, с. 8] схиляються до думки, що відлік історії прокуратури України розпочинається з 1579 року в результаті запровадження інституту інстигаторів. Радянські та російські вчені моментом заснування прокуратури вважають 1722 рік, коли Петро I ввів посаду генерал-прокурора, а при Колегії Гетьмана Івана Скоропадського призначали офіцерів з чином прокурора [298, с. 196-200]. Вітчизняна прокуратура, як зазначає В. В. Сухонос, виникла в більш-менш упорядкованому вигляді і законодавчому оформленні, коли Україна входила до складу Російської імперії. Автор стверджує, що витoki української державності можна шукати і в більш віддалених за часом подіях, але вести мову про вплив державно-правових інститутів минулого на прототипи сьогодення можна тільки за умов відповідного рівня розвитку таких інститутів свого часу, наявності їх належного правового регулювання та зафіксованої в документах практики функціонування [343, с. 6].

Натомість у працях І. Д. Беляєва [19], М. Ф. Владимирського-Буданова [43], М. М. Карамзіна [148], В. М. Латкіна [195], В. Є. Романовського [297], М. В. Муравйова [228], Д. П. Нікольського [237], І. Я. Фойницького [369] функції, за своїми ознаками притаманні прокуратурі, розглядаються з часів глибокої давнини (грецьких поселень, стародавніх слов'ян та Київської Русі).

В роботі М. І. Мичка процес еволюції прокуратури розглядається як такий, що мав місце за часів Російської імперії (1722-1917рр.); Української Народної Республіки (далі – УНР) (1917 – 1922 рр.); радянської епохи (1922-1991 рр.) та пострадянського (сучасного) періоду [231, с. 14].

Послідовність розвитку функцій прокуратури, як стверджує В. М. Кравчук, передбачає виникнення та розвиток функцій прокуратури у часи козацької держави; функціонування прокуратури в українських землях за часів Російської імперії; прокуратури УНР; радянської прокуратури; прокуратури сучасної України [181, с. 92]. Варто зауважити, що в ХІХ столітті частина території України перебувала в складі Австро-Угорської імперії, де розвиток прокуратури мав власну специфіку. Крім того існувала прокуратура Української Держави, яка не вважалася прокуратурою УНР. Певний час окремо функціонувала прокуратура Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР), з притаманною лише їй контрольно-наглядовою системою.

Одним із перших функції прокуратури в системі органів державного механізму Західно-Української Народної Республіки дослідив М. М. Кобилецький (Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.) (Львів, 1998). На основі історико-правового аналізу фактів, архівних матеріалів та законодавчих актів автор констатує високий рівень організації роботи тодішньої прокуратури [158]. Змістовно висвітлила проблеми функціонування прокуратури ЗУНР, проаналізувала нормативно-правові акти колишньої Австро-Угорщини щодо організації прокуратури, розкрила зміст функції підтримання публічного обвинувачення у суді Х. П. Горуйко [64, с. 23-26].

У працях Н. С. Наулік виділяється вісім етапів зародження і розвитку прокуратури та її функцій, а саме: 1) прокуратура за часів давнини;

2) прокуратура в часи козацької держави; 3) прокуратура в українських землях за часів Російської імперії; 4) прокуратура в Галичині; 5) прокуратура у період відродження Української держави; 6) прокуратура УРСР; 7) пострадянська прокуратура; 8) прокуратура сучасної України [232, с. 90]. При цьому автором не враховується, що частина етнічних українських земель в міжвоєнний період входили до складу Польщі, Чехословаччини та Румунії, де діяльність прокуратури також мала свою специфіку і багато в чому відрізнялися від радянської функціональної моделі прокуратури.

Водночас систематизація та узагальнення публікацій, присвячених історії розвитку прокуратури, дозволяє виокремити три категорії джерел: 1) дослідження, що стосуються становлення функцій прокуратури певної доби в межах сучасної території України; 2) наукові публікації, присвячені функціям та правовим основам діяльності прокуратури; 3) джерела довідкового характеру з досліджуваної тематики, зокрема звіди законів, витяги нормативно-правових актів, узагальнені статистичні дані, біографічні відомості, мемуари, спогади, архівні матеріали тощо.

Дослідження часів Російської імперії, зокрема фундаментальні праці І. Д. Беява [19], М. М. Беявського [18], Є. М. Берендтса [20], Ф. В. Благовідова [23], М. А. Буцьковського [33], В. І. Веретеннікова [37], М. Ф. Владимирського-Буданова [43], В. О. Волжина [46], В. О. Гагена [52], І. В. Гессена [54], О. О. Голубєва [59], А. Д. Градовського [69], В. М. Грибовського [70], В. О. Григор'єва [71], М. С. Грушевського [82], В. П. Даневського [86], Г. А. Джаншиєва [104], П. І. Іванова [131], М. В. Калачова [145], М. П. Карабчевського [147], М. М. Карамзіна [148], К. І. Козлініної [163], А. Ф. Коні [166], О. А. Мірлеса [216], К. Ж. А. Міттермайера [215], В. М. Латкіна [195], К. М. Михайлова [219], І. В. Михайловського [220], В. П. Мордухья-Болтовського [227], М. В. Муравйова [228], Д. П. Нікольського [237], К. І. Палена [251], П. П. Панаєва [254], О. М. Познянського [266], С. О. Петровського [261], В. Є. Романовського [297], А. О. Соколова [330], І. Т. Тарасова [348], А. Т. Тимановського [354],

М. А. Тура [363], І. Я. Фойницького [370], В. Я. Фукса [371], Ю. Я. Хейфіца [373], О. П. Чебіщєва-Дмітрієва [385] та інших учених, і водночас сучасників подій кінця XVIII – початку XX століть, викликають інтерес з позиції засвоєння фактичного матеріалу, як то відомостей про створення тодішньої стрункої організаційної системи прокуратури. Дослідниками ґрунтовно розглядаються питання забезпечення загального та судового нагляду за додержанням законів, що сприяє об'єктивному осмисленню процесу розвитку функцій прокуратури.

Важливе значення для підтвердження справедливості поглядів науковців, чії публікації, присвячені функціонуванню прокурори як невід'ємної складової судової влади, а також як однією з ланок державного апарату у боротьбі з революційними й національно-визвольними рухами, має законодавство царської Росії. З огляду на те, що переважна частина українських земель тривалий час перебувала під її владою (що зумовлювало синхронний розвиток відповідних державних інститутів), серед документів, які використовувалися у дисертації, перебувають наступні документи: укази Петра I «Про запровадження генерал-прокурів при Сенаті» від 12 січня 1722 року; «Про затвердження Колегії при Гетьманові Скоропадському» від 27 квітня (26 травня) 1722 року, «Про встановлення посади прокурорів у надвірних судах і про межі компетенції надвірних судів у справах за доносами фіскалів та інших людей» від 18 січня 1722 року; «Про покору всіх Сенату та його указам» від 2 березня 1711 року; «Про фіскалів та їх посади і дії» від 17 березня 1714 року; «Про запроваджено посаду фехтмейстера» від 23 лютого 1722 року, а також Указ Катерини II «Установи для управління губерній Всеросійської імперії» від 7 листопада 1775 року, прийняті Державною радою Російської імперії «Основні положення про прокуратуру» від 1862 року, «Височайше затверджений поділ державних справ по міністерствам» від 17 серпня 1811 року та «Загальне заснування міністерств» від 25 червня 1811 року, указ Олександра II від 22 травня 1864 року «Про порядок призначення, переміщення і звільнення губернських стряпчих і стряпчих повітів» та «Положення про введення в дію судових уставів» від 20 листопада 1864 року, маніфести «Про заснування міністерств» від 8 вересня 1802 року.

Джерельну базу дослідження складають документи періоду Української революції 1917-1921 років. Серед них перебуває Закон Української Центральної Ради «Про утворення Генерального Суду» від 15 грудня 1917 року, Закон Української Центральної Ради «Про урядження прокурорського нагляду на Україні» від 4 січня 1918 року; Закон Української Держави «Про утворення Державного Сенату» 8 липня 1918 року, Закон Української Держави «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію» від 21 червня 1918 року; Наказ Директорії було «Про створення військових польових судів» від 22 листопада 1918 року.

Врахування інституційних та функціональних характеристик радянської прокуратури, викладених в працях таких вітчизняних вчених як М. Бортун, Л. Р. Грицаєнко, В. М. Власенко, О. М. Литвак, В. І. Малюга, В. В. Мурза, В. Т. Маляренко, М. І. Мичко, О. Р. Михайленко, В. М. Раннев, В. К. Семенов, В. В. Сухонос, М. К. Якимчук, а також думок правників, яким було довірено від імені держави створення цієї прокуратури, супроводжується критичним ставленням до тих їхніх тверджень, які сповнені теоретичних та ідеологічних штампів і стереотипів відповідної доби. Таке ставлення засвідчує проведення, передусім на документальній основі, глибокого аналізу розвитку функцій прокуратури щодо загального нагляду і контролю за органами правопорядку в праці Д.А.Тихоненка «Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧК и ГПУ УССР в 1919 – нач. 1929 гг.» (Х., 2008) [354], здійснення комплексного аналізу правового становища, місця та ролі прокуратури в державному механізмі УСРР в роботі В. В. Мурзи «Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922-1933 pp.)» (Х., 2003) [229].

Слідом за цими та іншими дослідниками в дисертації використовуються такі документи як Декрет № 1 Ради народних комісарів РСФСР «Про суд» від 24 листопада 1917 року; Постанови ВУЦВК «Положення про прокурорський нагляд» від 28 червня 1922 року, «Про взаємовідносини судових і адміністративних органів влади» від 9 серпня 1922 року, «Положення про Прокуратуру СРСР» від 17 грудня 1933 року, «Положення про прокурорський

нагляд в СРСР” від 24 травня 1955 року, Закон СРСР «Про прокурату СРСР” від 30 листопада 1979 року.

Становлення функцій новітньої прокуратури досліджується в працях таких науковців, як А. П. Бегма, Є. М. Блажівський, О. І. Богатирьова, М. І. Бортун, І. І. Боршуляк, Л. В. Вигівська, О. В. Геселев, А. Ю. Гнатюк, Л. Р. Грицаєнко, А. А. Дворник, І. В. Єна, Л. С. Жиліна, Р. А. Жоган, Е. Ф. Іскендеров, О. А. Казак, О. А. Калганова, П. М. Каркач, І. С. Ковальчук, О. С. Козачук, І. М. Козьяков, О. Б. Комарницька, Т. В. Корнякова, Ю. В. Коробко, В. М. Кравчук, І. І. Крилова, М. Й. Курочка, А. В. Лапкін, О. М. Литвак, В. І. Малюга, І. Є. Марочкін, І. Є. Мезенцева, О. Р. Михайленко, А. В. Молдован, В. В. Мухін, О. І. Назарук, О. П. Натрус, В. Г. Неділько, І. В. Орищенко, Ю. Є. Полянський, І. І. Присяжнюк, Д. Л. Савенко, Г. П. Середа, О. В. Синєокий, Б. П. Сірко, С. М. Скрипниченко, А. П. Слободзян, О. М. Толочко, Ю. А. Турлова, Ю. О. Фідря, А. О. Штанько, В. М. Юрчишин, головним чином, з урахуванням основних тенденцій, підходів до їх розвитку, передбачених Конституції України та іншими нормативними актами. Серед них перебуває Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року, Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року, Закон України «Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 року; Закон України «Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 року, Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 2 червня 2016 року, Наказ Генерального Прокурора України (далі – ГПУ) «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів” від 7 листопада 2012 року, Наказ ГПУ «Про скасування наказу ГПУ” від 7 листопада 2012 року № 3гн” від 31 грудня 2014 року, Наказ ГПУ «Про організацію роботи і управління в органах «Прокуратури України” від 26 грудня 2011 року № 1гн, Наказ ГПУ «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції” від 16 січня 2013 року № 1/1гн, Наказ ГПУ «Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України” від 15 вересня 2014 року № 2 гн, Наказ ГПУ «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні” від 19 грудня 2012 року № 4 гн, Наказ ГПУ «Про організацію прокурорського нагляду за

додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність” від 3 грудня 2012 року № 4/1 гн, Наказ ГПУ «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю” від 21 березня 2013 року № 4/2 гн, Наказ ГПУ «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень” від 28 травня 2015 року № 6 гн, Наказ ГПУ «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян” від 20 квітня 2016 року № 161, Наказ ГПУ «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва” від 18 вересня 2015 року № 223, Наказ ГПУ «Про організацію діяльності органів прокуратури України з особистого прийому, розгляду звернень та забезпечення доступу до публічної інформації” від 30 грудня 2015 року № 430, Наказ ГПУ «Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції” від 25 червня 2013 року № 10 гн, Наказ ГПУ «Про організацію інформування суспільства щодо діяльності органів прокуратури України” від 18 вересня 2015 року № 218, Наказ ГПУ «Про особливості діяльності військових прокуратур” від 29 серпня 2014 року № 12 гн, «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей” від 6 грудня 2014 року № 16 гн., тобто значна кількість нормативних актів часів незалежності України.

Дослідження функцій прокуратури своїм компонентом має вивчення архівних документів. Окремі з них залучалися з фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Київ (далі ЦДІАК України) (Фонд 1072, опис 4, справа 6, арк. 60-75), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України) (Фонд 1064, опис 1, справа 240).

Використовувались матеріали Державного архіву Полтавської області (далі ДАПО), зокрема, особові справи співробітників прокуратури (Фонд 2035); матеріали стряпчого Полтавської губернії 1824-1825 року (Фонд 137); матеріали

кримінальних справ, списки арештантів та наглядові справи (Фонд 2114, опис 1, 2; Фонд 2169, опис1); наглядові справи кримінальних проваджень прокурора Полтавського окружного суду (1890-1919 рр.) (Фонд 138); матеріали прокурора Лубенського окружного суду (1906-1919 рр.) (Фонд 768, опис 3).

Змістовному дослідженню піддавалися документи з фондів Державного архіву Миколаївської області (далі ДАМО): (Реєстри слідчих і наглядових справ. Заяви в'язнів і листування по їх розгляду. Наглядові справи обвинувачених громадян. Обіжники і розпорядження Наркомату юстиції УСРР, Одеської губернської і Миколаївської окрпрокуратур. Протоколи нарад працівників Миколаївської окружної і районних прокуратур, засідань комісій у справах неповнолітніх і боротьби з дитячою злочинністю, позбавлення прав землеволодіння і виселення за межі округу колишніх поміщиків, боротьби з бандитизмом. Звіти, доповіді, статистичні відомості про діяльність окрпрокуратури. Акти обстеження і доповіді про дотримання революційної законності в Миколаївському окрузі і стан адміністративного нагляду. Про розгляд судово-слідчих і судових справ. Слідчі і наглядові справи. Штатні розписи. Відомості на видачу заробітної плати тощо (фонд 123, опис 1, 2); Переписка по судовим справам з волосними та сільськими управліннями (Фонд 291, опис 1, справа 2); матеріали Вознесенської палати кримінального суду Новоросійської губернії (Фонд 450, опис 1 справа 5); Матеріали Миколаївського стряпчого Херсонського повіту Херсонської губернії (Фонд. 249, опис. 1, справа 2).

При написанні дисертації активно використовувалися статистичні дані, офіційно опубліковані органами влади для висвітлення діяльності прокуратури. Особливу цінність представляють «Зведення статистичних відомостей по справах кримінальних, установами, які діють на підставі статутів 20 листопада 1864 року», узагальнені Міністерством юстиції відповідно до звітів судових палат та окружних судів, зокрема за 1872, 1875, 1885, 1892 та 1899 років [310; 311; 312; 313; 314]. У вказаних статистичних звітах наводяться таблиці з

детальною інформацією про стан злочинності та боротьбу з нею в губерніях, які розташовувалися на території України [310].

Встановлюється, що у пореформений період прокурорам належало розглядати велику кількість справ про *злочини проти порядку управління*. У 1873 році по судових округах їх кількість складала: в Ізюмському ОС – 97, Катеринославському ОС – 68, Одеському ОС – 104, Полтавському ОС – 133, Сімферопольському ОС – 55, Сумському ОС – 40, Харківському ОС – 136, Херсонському ОС – 39. Серед таких правопорушень найбільш поширеними були *службові підроблення*. Кількість таких справ була наступна: в Ізюмському ОС – 5, Катеринославському ОС – 2, Одеському ОС – 5, Полтавському ОС – 25, Сімферопольському ОС – 1, Сумському ОС – 4, Харківському ОС – 14, Херсонському ОС – 2.

Поступово обсяг виявлених службових правопорушень зменшувався. Зокрема, у 1875 році в Ізюмському ОС розглядалося 57 справ, Катеринославському ОС – 48, Одеському ОС – 61, Полтавському ОС – 94, Сімферопольському ОС – 48, Сумському ОС – 41, Харківському ОС – 73, Херсонському ОС – 80. Тож пересвідчуємося у позитивній динаміці результативності роботи прокурорів, за виключенням Сумського та Херсонського окружних судів. Загалом кількість охоплених прокурорським наглядом та розглянутих окружними судами справ про службові злочини у звітному періоді складала 2887, у мирових судах – 37, в інших відомствах – 215 [311, с. 140].

Статистичні дані засвідчують, що прокурорами розглядалася значна кількість інших справ в різних судових округах. Відповідно до показників 1873 року це були *справи щодо злочинів по державній та цивільній службі*: в Ізюмському ОС – 104, Катеринославському ОС – 23, Одеському ОС – 32, Полтавському ОС – 103, Сімферопольському ОС – 8, Сумському ОС – 23, Харківському ОС – 55, Херсонському ОС – 16.

Злочини проти майна і доходів казни: в Ізюмському ОС – 39, Катеринославському ОС – 21, Одеському ОС – 97, Полтавському ОС – 118,

Сімферопольському ОС – 6, Сумському ОС – 16, Харківському ОС – 29, Херсонському ОС – 15.

Проти громадського і устрою та благочину: в Ізюмському ОС – 48, Катеринославському ОС – 173, Одеському ОС – 246, Полтавському ОС – 120, Сімферопольському ОС – 58, Сумському ОС – 23, Харківському ОС – 44, Херсонському ОС – 56.

Вбивства: в Ізюмському ОС – 88, Катеринославському ОС – 83, Одеському ОС – 108, Полтавському ОС – 199, Сімферопольському ОС – 50, Сумському ОС – 55, Харківському ОС – 84, Херсонському ОС – 39.

Самогубства: в Ізюмському ОС – 14, Катеринославському ОС – 16, Одеському ОС – 46, Полтавському ОС – 91, Сімферопольському ОС – 7, Сумському ОС – 29, Харківському ОС – 45, Херсонському ОС – 12.

Злочини проти життя, здоров'я, свободи, честі приватних осіб: в Ізюмському ОС – 88, Катеринославському ОС – 107, Одеському ОС – 155, Полтавському ОС – 190, Сімферопольському ОС – 70, Сумському ОС – 78, Харківському ОС – 136, Херсонському ОС – 69.

Проти сімейних прав: в Ізюмському ОС – 21, Катеринославському ОС – 35, Одеському ОС – 18, Полтавському ОС – 91, Сімферопольському ОС – 22, Сумському ОС – 28, Харківському ОС – 19, Херсонському ОС – 29.

Розбої: в Ізюмському ОС – 5, Катеринославському ОС – 15, Одеському ОС – 12, Полтавському ОС – 8, Сімферопольському ОС – 5, Сумському ОС – 3, Харківському ОС – 9, Херсонському ОС – 4.

Грабежі: в Ізюмському ОС – 68, Катеринославському ОС – 40, Одеському ОС – 101, Полтавському ОС – 103, Сімферопольському ОС – 69, Сумському ОС – 31, Харківському ОС – 96, Херсонському ОС – 55.

Крадіжки: в Ізюмському ОС – 682, Катеринославському ОС – 806, Одеському ОС – 1076, Полтавському ОС – 1492, Сімферопольському ОС – 395, Сумському ОС – 385, Харківському ОС – 760, Херсонському ОС – 485 [310, с. 78, 82, 94, 100, 102, 104, 108].

У ході дослідження нами порівнювалися показники роботи прокуратури минулого з офіційною статистикою Генеральної Прокуратури України за 2015-2016 роки [333].

Корисними для проведення дослідження виявилися «Матеріали для географії і статистики Росії, зібрані офіцерами Генерального штабу» станом на 1862 рік. Вони формувалися з міркувань військового планування, де висвітлювалися політичний стан, адміністративний устрій, коефіцієнти промисловості, демографічні показники, етнічна та національна характеристика населення, церковного управління, просвітництва, фінансового стану, що в цілому характеризувало країну. Багатотомна збірка, узагальнювала статистику Бесарабської, Волинської, Катеринославської, Чернігівської, Київської, Харківської, Херсонської та інших губерній [264]. Для аналізу окремих аспектів використовувалися статистичні дані за часів існування СРСР «Всесоюзного перепису населення 1939 року» [50].

Достатня джерельна база надала можливість провести повне, об'єктивне, системне та комплексне дослідження функцій прокуратури на території України протягом всієї її історії.

Висновки до розділу 1

Виявлення та вивчення історико-правової, спеціально-юридичної, загально-історичної літератури, в якій відображається підтримання публічного обвинувачення, представництва інтересів держави в суді, контрольно-наглядових та здійснення інших функцій прокуратури в Україні, дозволяє простежити їх розвиток упродовж тривалого часу. При цьому слід враховувати, по-перше, що зазначені функції з'явилися значно раніше, ніж їх носії, органи прокуратури; по-друге, порушуючи питання про простір, де відбувалося зародження цього інституту, слід зважати на притаманні кожній історичній добі обриси українських земель. Загалом звернення до еволюції історико-правових уявлень щодо розвитку функцій прокуратури в українських землях упродовж таких періодів, як 1) період здійснення нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв,

загальнообов'язкових правил, законів в умовах родоплемінної консолідації праукраїнців, заселення Північного Причорномор'я грецькими колоніями та перебування частини українських земель під впливом традицій Римської імперії; 2) княжий період; 3) часи Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої; 4) прокуратура за часів існування Запорозької Січі та Української гетьманської держави; 5) прокуратура на теренах України наприкінці XVIII – початку XX століть; 6) прокуратура за доби Української революції 1917-1921 років; 7) прокуратура в радянській Україні; 8) прокуратура за часів незалежності України, дозволяє з'ясувати особливості та простежити тенденції здійснення таких функцій.

В історіографії зародження і розвитку функцій прокуратури в Україні особливе місце належить юридичних виданнях, підготовлених вченими в XIX – на початку XX століть. Вони викликають інтерес з позиції засвоєння фактичного матеріалу щодо забезпечення загального та судового нагляду за додержанням законів, і навіть співставлення тогочасних функцій прокуратури із функціями прокуратури, передбаченими Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року та Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року [120; 121].

Наступна історіографічна група, яку складають праці радянських дослідників, умовно поділяється на ту її частину, в якій йдеться, зокрема, про функції прокуратури часів Російської імперії і ту, що, присвячена становленню, розвитку, структурі, компетенції та організаційно-правовій формі прокуратури УСРР (УРСР).

До третьої групи відноситься сучасна вітчизняна і зарубіжна історіографія розвитку функцій прокуратури, що умовно поділяється на узагальнюючі публікації про прокуратуру України та спеціальні, у яких подається ретроаналіз її окремих функцій з огляду на входження українських земель до складу різних держав та здобуття незалежності Українською державою.

Концептуальні зміни законодавства в частині функцій прокуратури потребують об'єктивного осмислення процесу їх розвитку з урахуванням

методологічних засад найбільш поширених підходів до подальших наукових пошуків.

Методологічну основу дослідження складав діалектичний підхід, в межах якого застосовувався історико-правовий аналіз розвитку функцій прокуратури як неперервного процесу, виділення в його перебігу низки якісно відмінних періодів, пов'язаних із переходом функцій прокуратури з одного стану в інший.

Застосовування системного методу надало можливість узагальнити складні соціально-правові явища, які мали вплив на побудову функціональної моделі прокуратури в Україні. Структурно-функціональний метод дозволив здійснити аналіз реорганізації системи органів прокуратури на всіх етапах її розвитку. За допомогою формально-юридичного методу здійснено систематизацію та періодизацію наукових уявлень про контрольно-наглядові функції за дотриманням законності, підтримання публічного обвинувачення, представництво інтересів держави в суді тощо; врахування здобутків вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема їх останні розробки, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики історичний національний досвід функціонування прокуратури.

Метод статистичної обробки застосовувався для формування емпіричної бази дослідження. Історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, ретроспективний методи використовувалися для висвітлення подій, пов'язаних з розвитком функцій прокуратури, враховуючи при цьому вплив соціально-економічних, політичних, ідеологічних, етнічних та інших чинників.

Систематизація та узагальнення джерел, необхідних для проведення історико-правового аналізу розвитку функцій прокуратури в Україні, засвідчують можливість їх умовного поділу на три групи. Першу групу становлять дослідження розвитку функцій прокуратури певного періоду в межах території сучасної України. До другої групи відносяться наукові публікації, присвячені функціям та правовим основам діяльності прокуратури. Третю групу складають джерела довідкового характеру (звіди законів, витяги нормативних

актів, узагальнені статистичні дані, біографічні відомості, мемуари, спогади тощо).

Важливе значення для підтвердження справедливості поглядів науковців, чії публікації, присвячені функціонуванню прокурори як невід'ємної складової судової влади, має законодавство царської Росії; документи періоду Української революції 1917-1921 років; радянські нормативні документи; нормативні акти часів незалежності України.

Запозичення інституційних та функціональних характеристик прокуратури українських держав XX століття, зокрема УСРР (УРСР), вміщених в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, правників, які безпосередньо впливали на її створення, супроводжується критичним ставленням до їхніх висновків, які не підтверджуються історичними першоджерелами, архівними матеріалами.

Дослідження, які засвідчують здійснення функцій прокуратури в різні історичні періоди, нормативні джерела, документи з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, місцевих державних архівних установ, а також Державного архіву Російської Федерації складають основу джерельної бази дослідження. Змістовному аналізу піддавалися особові справи співробітників прокуратури; матеріали кримінальних справ, реєстри слідчих і наглядових справ, заяви в'язнів і листування по їх розгляду.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

2.1. Витоки й особливості здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил у Стародавню добу

Виходячи із сучасного розуміння функцій прокуратури, у Стародавньому світі не існувало установ, які за своїм призначенням повністю б відповідали цьому інституту. Проте, подібні завдання час від часу проявлялися у діяльності різних суб'єктів. Цілком погоджуємося з думкою дослідника, котрий перший простежив генезис прокурорських функцій, М. В. Муравйовим. Він зауважував, що «не можливо заперечити безсумнівних зачатків і слідів, по розсіяних в окремих частинах стародавніх звичаїв та права ознак прокурорського нагляду. Якщо діяльність сучасної прокуратури диференціювати на органічні складові, то майже всі вони знайдуться у предметах відомств того чи іншого інституту давнини. Правда, така подібність не дійде далі загальної аналогії, а історична спадкоємність зникає у величезній відмінності часу, місця, поглядів і самого життя, але все-таки вимальовується логічний зв'язок явищ, викликаних одними і тими же суспільними потребами» [228, с. 37-38].

У більшості наукових досліджень, присвячених вивченню початків функцій прокуратури, вченими здебільшого аналізувалася судово-представницька функція учасників судового процесу у формі приватного обвинувачення. Незначна увага приділяється підтриманню державного обвинувачення та представництву інтересів держави в суді. Малодослідженими залишаються аспекти щодо нагляду та процесуального керівництва в ході розслідування та судового розгляду справ. Практично ніким не висвітлювалося питання щодо контролю у частині застосування до учасників процесу заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням їх особистої свободи як окремої функції серед органів публічної влади.

Вдаючись до вирішення питання про виникнення функцій прокуратури, варто звернутися до ранніх міфологічних та релігійних поглядів на розв'язання окремих

конфліктних ситуацій в суспільстві, що перебувало на протодержавному щаблі свого розвитку; свідчень про деякі характерні риси судового розгляду справ у скіфо-сарматських ранньодержавних утвореннях та античних державах. Пояснюється це тим, що, по-перше, Стародавня Греція і Рим є «колискою» світової цивілізації, а її правова думка стала базовою для юриспруденції майбутніх поколінь. До того ж, вчення грецьких та римських мислителів мало концептуальний вплив на розвиток та формування контрольно-наглядових інститутів.

По-друге, на території сучасної України, певний час розташовувалися грецькі поселення, що заснували свої міста-держави: Ольвію, Пантікапей, Феодосію, Херсонес, які у I тис. до н.е. були завойовані Римом.

Цілком погоджуємось із науковцями, які прабатьківщиною підтримання публічного обвинувачення називають античну Грецію та Рим. Проте, слідом за Ю. А. Перепьолкіним [260] та І. М. Лур'є [198], можемо стверджувати про наявність у Світовій історії більш ранніх пам'яток цього інституту. Прототипи державних контрольно-наглядових функцій та кримінального переслідування мали місце ще у Стародавньому Єгипті. Історичні документи вказують на існування офіційного розшуку злочинців, що здійснювався спеціальними агентами (магіані). Зібрані ними відомості передавалися суддям для дослідження і покарання винних, які до того ж забезпечували нагляд за дотриманням законності.

Дослідження витоків контрольно-наглядових функцій на теренах України, слід розпочинати з ідеї про їх започаткування і поступальний розвиток із часів родоплемінної консолідації, як серед місцевих (автохтонних), так і прийшлих народів [396, с. 144, 148]. Донині відомо, що стародавнім сарматам, скіфам, які заселяли українські землі з середини I тис. до н. е. до V ст. [78, с. 15-16; 396, с. 144, 48], була притаманна своєрідна правова система, яка передбачала особливу форму контролю за дотриманнями звичаєвого права. У скіфів судовий розгляд відбувався у змагальному порядку – справа порушувалась за зверненням самого потерпілого чи його родичів (в разі його вбивства). Встановлення особи винного, розшук і виявлення злочинця та притягнення його до суду, збирання і подання

доказів, доведення вини обвинуваченого, а іноді й визначення міри і ступеня покарання покладались на самого потерпілого (чи його родичів) [332].

Початок кримінального процесу пов'язувався найчастіше з так званим закликком – потерпілий на площі заявляв про злочин. Особа, яка, врешті-решт, визнавалася винною, зобов'язувалася відшкодувати збитки, а в разі відмови притягалася до суду [356, с. 53; 233, с. 152].

У VII столітті до н. е. скіфи налагодили певні зв'язки з грецькими поселенцями, здебільшого з еллінами, в яких основними джерелами права були закони та рішення народних зборів і рад міст, постанови колегій, а також місцеві звичаї. Законодавча ініціатива належала народним зборам, радам міст, їх головам, колегіям, а також своєрідним попередникам сучасних прокурорів – номофілакам (стражам законів), які повинні були стежити за оформленням законів, поведінкою людей і посадових осіб та вимагали від них їх виконання. Крім номофілаків, існувала колегія продиктів (юридичних радників), які також виконували наглядові функції [47, с. 90].

До сьогодні залишилися згадки, про те, що в Ольвії в VI столітті до н.е. обвинувач брав участь у судочинстві. Був час, коли так звані прокуратори керували маєтками, бібліотеками, господарством царя. Посада ця продавалася, передавалася у спадщину [206, с. 182]. У державних утвореннях Північного Причорномор'я правова система, у тому числі контроль за дотриманням звичаїв і законів, багато в чому походила зі Стародавньої Греції.

Як слушно зауважив М. В. Муравйов, в добу Античності ідея представлення державних інтересів у судах залишилася лише в зародку, з якого не розвинувся постійний діючий та правильно організований інститут державної влади [228, с. 37]. Тодішнє громадянське суспільство і його судовий устрій не передбачали умов, в яких могли б сформуватися функції, притаманні нинішній прокуратурі. Цілком очевидно, що обвинувачення злочинців, належало самому потерпілому, а поширення публічного права в Античному світі сприяло розвитку професійного та кваліфікованого обвинувачення. Кожному вільному громадянину було надано право залучати ораторів. Однак, доречно зауважити, що чіткого

поділу судових функцій щодо підтримання обвинувачення, процесуального керівництва розслідування, правового захисту, провадження слідства в Стародавніх грецьких державах не відбувалося. Залежно від обставин у різних судових процесах одна особа могла виконувати неоднакові завдання, навіть протилежні.

Варто наголосити і на тому, що суд діяв відокремлено від влади та не відносився до системи державних органів, тому діяльність таких обвинувачів здійснювалася на громадських засадах [228, с. 37-38].

В історії державотворення Греції чільне місце належить Афінам, де в період розквіту демократії основним джерелом права був закон. З цього часу з'являються справжні, тобто професійні, юристи, оскільки для ефективної участі в судах вимагалось знання права [48, с. 223]. За цих умов у таких процесах обвинувачами могли бути не лише потерпілі, а й їхні родичі та друзі, тим самим забезпечувалася нинішня функція представництва інтересів громадянина в суді.

Обвинувач і обвинувачений могли давати свідчення, вимагати допиту свідків, представляти речові докази. Показання були запечатані в спеціальну посудину і в такому вигляді представлялися в суд. Основним елементом судового слідства були промови сторін. Вони зазвичай вимагали прочитати свідчення, надані на попередньому слідстві, або оголошення відповідного закону. Присяжні були вправі прийняти будь-яке рішення. При наявності сумнівів усі доводи тлумачилися на користь обвинуваченого [153, с. 48]. Відтак у діях присяжних спостерігаємо ознаки прокурорської функції щодо організації і процесуального керівництва розслідуванням, а також нагляд за належністю проведення процесуальних дій.

Особливого значення для розвитку інституту представництва інтересів у суді набула участь професійних захисників. Для цього залучалися наймані оратори. Рішення суду багато в чому залежало від враження, яке справляли сторони процесу.

Переконливість і логічність промови, природність та порядність поведінки, емоційність, уміння розжалобити суддів – все це мало неабияке значення. Після

заслуховування всіх учасників, без дебатів, шляхом таємного голосування виносився вирок [36, с. 144].

У справах про вбивство, кожній особі (оратору), яка мала намір висунути обвинувачення вбивці у суді, потрібно було спочатку звернутися до «тлумачників священного права», що роз'яснювали цій особі, як вести справу та підтримувати обвинувачення. А у справі проти авторитету державної влади обвинувачення підтримував особисто глава правлячої демократичної партії Афін – Єфіальт [280, с. 116]. Це дає нам підстави вважати, що така форма участі представників влади у судовому процесі є підвалиною, на якій закладалися інститути публічного обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, що наразі притаманні функціям прокуратури України. Відповідно обов'язкова участь прокурора в суді передбачена у частині третій статті 36 КПК України.

З античних держав відомі сикофанти. У Стародавніх грецьких державах ними були професійні донощики і шпигуни [324, с. 163]. У демократичних Афінах вони здебільшого виступали як професійні обвинувачі, які набули репутації шантажистів і наклепників [53, с. 233].

Їм дозволялося, як стверджував І. П. Яковлев, з'являтися до будь-якої відомої у суспільстві людини з погрозами про притягнення до суду. Це був, такий собі, окремий клас професійних обвинувачів [406, с. 194-195]. На думку І. Є. Сурікова, роль сикофантів полягала у розповсюдженні неправдивих чуток, вони виступали як шантажисти та могли завдати шкоди репутації або зруйнувати кар'єру політичного діяча. Проте, сикофанти були і вправними ораторами, здатними маніпулювати громадською думкою [342, с. 99]. Самі ж вони свої дії трактували як реалізацію функції громадського контролера, кажучи про себе: «Ми – сторожові пси закону» [188, с. 331].

З приводу значення явища сикофантства у судовій системі грецьких полісів, зовсім іншої думки професор античної історії Кембриджського університету Робін Осборн, який у фундаментальному дослідженні «Афіни і Афінська демократія» (Кембридж, Кембриджська університетська преса, 2010) [408, с. 419-448] відзначає, що сикофантство було життєво необхідним для функціонування

афінської демократії. Дослідник намагається довести, що образ сикофанта в сучасній історіографії як «очернителя» є помилковим, що є наслідком неправильної інтерпретації риторичних конструкцій, що містяться в судових промовах афінських ораторів [212, с. 28-29]. У певній мірі ми погоджуємося з цією тезою, оскільки, виходячи з тодішніх реалій, сикофанти були чи не єдиною альтернативою підтримання обвинувачення в суді, завдяки чому стримувався надмірний вплив з боку приватних захисників-ораторів. Таким чином, це надавало судовому процесу змагального характеру. Свідченням наявності функції підтримання обвинувачення сикофантами є антична література. Так, Аристофан у комедії «Плутос» (388 р. до н. е.) вивів образ сикофанта, де про їх функцію говорилося «Сикофанти піклуються про всі справи – і приватні, і громадські, допомагає встановленню законів, перешкоджає шляхам їх порушників» [7, с. 453].

У Стародавніх грецьких державах функція представництва в суді та підтримання обвинувачення вбачається також у синегорів, які виступали в якості громадських обвинувачів після того, коли справа передавалася до суду [186, с. 339]. Вони могли проголошувати короткий вступ, а саму промову чи найбільш важливу її частину вимовляли за них, з дозволу суддів [337, с. 24; 386, с. 105]. На думку Т. В. Кузнєцова, сикофанти мали право законодавчої ініціативи, бо могли звертатись із пропозицією про зміну закону [186, с. 376].

Представництво інтересів громадян грецьких метрополій у суді вбачається в діях *параклета* – оратора з народу – який у своїй промові, як правило, зображував моральні якості чи громадянську гідність підсудного [337, с. 26; 240, с. 175]. Однак, на нашу думку, параклети більше походили на захисників, що притаманно інституту адвокатури, а не прокуратури. Правда, відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, представництво інтересів громадянина у випадках, визначених законом, є однією з функцій прокуратури України.

На наш погляд, особливістю представлення інтересів держави або приватних осіб в суді, а також підтримання від їх імені обвинувачення була відсутність

єдиної системи органів, які б здійснювали такі функції з метою захисту інтересів повноправних громадян, загальних інтересів суспільства та держави. Представники та обвинувачі діяли переважно на громадських засадах, що зовсім не притаманно органам прокуратури.

Можемо цілком впевнено припустити, що у більшості еллінських держав античного часу, зокрема й північнопричорноморських, здійснювалася діяльність в напрямках, притаманних сьгоднішнім контрольно-наглядовим органам. Йдеться про нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. В Афінах деякі суб'єкти користувалися правом виявляти в судах різного роду порушення державного порядку, зокрема, це стосується *архонтів* [51, с.25; 114]. Ці посадовці здійснювали обвинувачення вбивць та осіб, які образили релігійні звичаї. Як вважає І. І. Присяжнюк, посилаючись на енциклопедичну літературу, у такому разі їх обвинувачення мало вже державний характер, а до таких обов'язків належало провадження слідства та керування процесом при розгляді справ у суді [280, с. 116].

Однак, ми схилиємося до іншої думки. Проаналізувавши працю В. Маклакова, який поглиблено вивчав історію античного права за першоджерелами, можемо стверджувати, що архонти – це посада священна [206, с. 16]. У зв'язку з цим останні виконували здебільшого сакральну функцію та виступали як теологи. Їх посада освячувалася: вони могли виконувати різного роду релігійні обряди, наприклад, священне жеребкування [206, с. 19]. За ними не закріплювалося чітких функцій щодо представництва інтересів держави та підтримання державного обвинувачення в суді. Проте, ми жодним чином не заперечуємо їх наглядової функції у судовому процесі, що певною мірою притаманно сучасному інституту прокуратури.

Стосовно правоохоронної функції, тобто викриття злочинів проти держави, ця роль в античному світі належала будь-якій провладній установі та громадянину. Вважалося, що кожен громадянин повинен був вбачити в злочинцях проти держави особистого свого ворога, всі зобов'язувалися звернутися до суду з

відповідною скаргою і, за потреби, здійснювати обвинувачення. Така поведінка розглядалася як служіння суспільству та почесний обов'язок добропорядного громадянина.

Видатний французький філософ-просвітитель Шарль Луї де Монтеск'є, розмірковуючи про способи обвинувачення в римському праві, у політико-правовому трактаті «Про дух законів» писав: «У Римі дозволялося громадянину звинувачувати громадянина. Це було встановлено в дусі республіки, де від кожного громадянина вимагається безмежне прагнення до суспільного блага і, де передбачається, що кожен громадянин володіє всіма правами своєї вітчизни. При імператорах продовжували слідувати правилам республіки, що негайно викликало появу поганої породи людей – зграї донощиків. Всяк, хто з великими вадами поєднував у собі значні здібності і з низькою душею – честолюбний розум, став розшукувати злочинця, засудження якого було б приємно государю. Це був шлях до почестей і багатства...” [226, с. 77-78].

Розмірковуючи про ганебність так званого «народного обвинувачення» у Стародавньому Римі, Ш. Л. Монтеск'є переконував, що за наявності державних контрольно-наглядових органів таке явище було б неможливим. З цього приводу він писав: «Тепер у нас є чудовий закон – саме той закон, який зобов'язує правителя домагатися дотримання законів, приставивши до кожного суду чиновника для переслідування від його імені всіх злочинів. Таким чином, функція донощика нам невідома; а якщо цього публічного обвинувача запідозрять у зловживанні своєю посадою, то його зобов'язують назвати людину, яка зробила йому донос...” [226, с. 78].

Цілком погоджуємося з вченим, адже така форма державного контролю, через представництво в судах професійних обвинувачів – прокурорів, є більш дієвим механізмом захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, ніж хаотична система обопільних доносів та звинувачень.

Не підлягає сумніву той факт, що зловживання політичними звинуваченнями в імператорському Римі завдало тяжкого удару по самому інституту «народного переслідування». Імператор або сенат в якості державного обвинувача у судових

процесах проти своїх політичних опонентів призначав когось із сенаторів [228, с. 43]. Такий обвинувач був і слідчим, збираючи докази, і обвинувачем, доводячи винуватість злочинця в суді, поєднуючи при цьому функцію представництва інтересів держави в суді та розслідування.

Стосовно предмету нагляду, в суспільному житті Греції і Риму контроль за додержанням законів пов'язувався, насамперед, з охороною цілості держави, недоторканності її державного ладу і дотримання загальновизнаних звичаїв. Спостереження за всім цим здійснювали особливі магістратури з широким колом обов'язків наглядового характеру. Вони мали повноваження цензорів [252, с. 47-48]. Внаслідок чого, можемо прирівняти цю функцію до процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та нагляду за діями органів правопорядку. Таким чином, відбувалося зародження прообразів державних інститутів з притаманними контрольню-наглядовими функціями, що в майбутньому розвинуло ідею створення прокуратури.

З часом підтримання державного обвинувачення здійснювалося, зважаючи на поступове виокремлення злочинів, в яких право звинувачувати іншу особу надавалося вже не кожному громадянину Риму, а лише певному колу осіб – ображеним. Одночасно встановлювалися і вимоги до самих обвинувачів. Ними могли бути лише особи, які у своїх правах рівні з тими, кого вони звинувачують. Коли розпочинався процес обвинувачення, то це була справжня битва обвинувача та обвинуваченого у межах закону, однакового для всіх. Процес обвинувачення не був легкою справою для обвинувача. У випадку недоведеності вини, обвинувальний процес міг розпочатися вже проти самого обвинувача, але вже за наклеп. Характерною ознакою підтримання обвинувачення, що збереглася й донині, стало те, що обвинувач на початку судового розгляду повинен був зачитати викладену в письмовій формі суть обвинувачення, що пред'являлося й було підписане ним особисто, від меж його обсягу суд при розгляді справи вже не мав права відійти. Як слушно зауважив І. І. Присяжнюк, сьогодні це розцінюється як оголошення державним обвинувачем обвинувального висновку [280, с. 116].

Початок офіційного переслідування, крім участі приватних осіб, виявився настільки життєвим і практичним, що швидко склав дієву протипагу старої обвинувальної системи переслідування. Правоохоронна функція здебільшого реалізувалася через розшук різними посадовими особами – префектами міста (*urbi*) і поліції (*vigilum*). Поряд з розшуком між ним і чисто-обвинувальним переслідуванням склалася третя форма – донесення відомостей про злочин відповідним органам, що має спільні риси з позовом державного обвинувача [228, с. 44].

Разом з інститутом державного обвинувачення в Стародавньому Римі, розглянемо функцію досудового розслідування, яку, до речі, відповідно до пункту 9 перехідних положень Конституції України продовжує виконувати прокуратура України, а згідно з пунктом 1 частини другої статті 36 КПК України – вправі починати досудове розслідування за наявності законних підстав. У різний час в Римській імперії функціонували установи *publicae* з розшуковими повноваженнями, які також могли здійснювати підтримання обвинувачення. Всі вони були зобов'язані здійснювати нагляд за громадським спокоєм і публічною безпекою, стежити за підозрілими людьми, збирати попередні відомості про злочини і надавати докази винуватості, а потім всі матеріали разом із затриманими передавалися в кримінальний суд. У Римі чиновники, які здійснювали кримінальне переслідування, були вільні від будь-яких формальностей. Але при цьому вони все ж таки несли безумовний обов'язок доводити обґрунтованість порушеного ними провадження, а у разі їх необ'єктивності суд міг піддати останніх такому ж обвинуваченню.

У Стародавньому Римі начальники столичної поліції *praefectus vigilum* [40, с. 6] мали безпосередню юрисдикцію щодо незначних проступків. У провадженнях про тяжкі злочини справи провадилися префектами та іншими представниками вищих магістратур.

Підлеглі поліцейські агенти *curiosi* [81, с. 34-35], об'їжджаючи провінції по великих дорогах *Cursus publicus* [40, с. 74], затримували злочинців, і направляли

їх до суду *praesides* Провінціаріум [337, с. 56]. Префекти наглядали за громадським спокоєм, а у разі його порушення – реагували відповідним чином.

У свою чергу муніципальні чиновники, зобов'язувалися охороняти громадський мир, спокій і моральність і з цією метою могли порушувати кримінальне переслідування [228].

В IV столітті на східних землях Римської Імперії діяли муніципальні магістри (*Defensores civitatum*) [130, с. 61], які обиралися зборами почесних громадян для загального нагляду за діяльністю чиновників, в тому числі і суддів, які залежно від встановленої ієрархії повинні були передавати відомості про злочини і скарги потерпілих.

У контексті цього дисертаційного дослідження вважаємо за необхідне змістовно охарактеризувати правовий статус такої посадової особи як *прокуратор*, в якому деякі сучасні науковці вбачають історичного предка теперішнього прокурора [107, с. 162; 262, с. 7; 74, с. 20].

Слово «прокуратор» означає: керуючий, завідуючий, який дбає про яку-небудь справу. Але всі ці слова не передають точного сенсу латинського перекладу [252, с. 207]. Проте, цілком очевидно є схожість цієї дефініції й терміну «прокуратура», який виник від слова *procure* – турбуюсь, забезпечую, усуваю; іменник, похідний від дієслова *procurare*, – *procurator* [108, с. 361].

Нами було проаналізовано тлумачення подібних слів, використовуючи латино-російський словник до джерел Римського права за редакцією Ф. Дідинського (1896 рік) [108]. Відповідно до якого встановлено, що значення терміну «прокуратор» слід розуміти у декількох словесних інтерпретаціях, виходячи з прямого перекладу латинських слів:

– по-перше, термін *procurare* означає: мати опіку, керувати за дорученням від імені когось [108, с. 361];

– по-друге, слово *procuratio* вживається як ведення справ; управління чимось; повноваження по веденню процесу за когось; довіреність по вчиненню угод, особливі процесуальні дії; ведення процесу;

– по-третє, *procuratorius* тлумачиться як представник у процесі.

Зрештою, Ф. Дідинський сформував власне визначення посади прокуратора у римському праві, а саме: «чиновник, завідувач імператорськими доходами імператорського майна (провінцій), фінансовими справами, державних казначейств, який виступав намісником провінції у вирішенні важливих спірних справ» [108, с. 361].

На думку М. А. Бартошека, прокуратор функціонував у ролі управляючого чужим майном, довіреної особи господаря, за односторонньою угодою займався повсякденними господарськими справами. Згодом у римському процесуальному праві прокуратор – це призначений представник відповідача або заявника в усіх судових справах, або тільки в судовому процесі у конкретній справі [14, с. 261].

Однак, дехто з науковців зв'язок прокураторів із інститутом прокуратури повністю виключає. Наприклад, М. Ф. Муравйов зауважив, що прокуратори, яких ще називали *Caesaris* або *Rationalis*, виступали уповноваженими імператора, здебільшого як керуючі його особистими маєтками в провінціях і перебували в безпосередньому віданні цезаря [228, с. 37-47]. На думку автора, такий статус римських прокураторів повністю виключає зв'язок із сучасною прокуратурою.

У свою чергу І. Я. Фойницький історію виникнення прокуратури пов'язує з формуванням прокурорської системи у Франції, про римських прокураторів у його дослідженнях нічого не згадується. Відтак науковець заперечує вплив прокураторів на зародження інституту прокуратури [368, с. 513].

З цього приводу цілком справедливе виникає питання стосовно зв'язку римських прокураторів та інституту сучасної прокуратури? Для того, щоб дати аргументовану і зважену відповідь проведемо історико-правовий аналіз юридичних джерел, де розкривається правовий статус римських прокураторів.

Досліджуючи пам'ятки римського права, ми проаналізували тексти дигестів – звід систематизованих і тематично об'єднаних уривків з творів римських юристів, що мали силу закону; одна з найважливіших складових частин кодифікації імператора Східної Римської імперії (Візантії) Юстиніана I [105].

У книзі 1 Титул XIX (Ульпіан) «Про посади прокуратора цезаря керуючого майном цезаря» (*De officio procuratoris caesaris vel rationalis*) [401, с. 181] йдеться,

що дії, вчинені прокуратором цезаря, якщо вони схвалені цезарем, є такими, що вони були б здійснені цезарем [252, с. 185]. Наведені положення свідчать про те, що прокуратор був наділений представницькою функцією і уособлював у собі певні державно-владні повноваження, у тому числі підтримання обвинувачення у суді.

Господар міг вільно замінити прокуратора або сам брати участь у судовому процесі [252, с. 208]. За цієї умови прокуратор залучався у провадженні як представник-захисник, що не в повній мірі притаманно інституту прокуратури. У дигестах вказувалось, що положення правителя не повинно бути погіршено діями прокуратора (пункт 40 Павло) [252, с. 210]. Тобто він мав діяти виключно в угоду та в інтересах свого патрона.

У книзі 2 Титул III. «Про прокураторів і захисників» (*De procuratoribus et defensoribus*) [202, с. 237] надається чітке визначення посади прокуратора, а саме: це той, хто керує чужими справами за дорученням господаря (§ 1) Прокуратор може бути призначений або для всіх справ, або для однієї справи і призначається шляхом особистого звернення, чи з посередництва вісника (*nuntius*), або через лист [252, с. 207]. З цього положення слідує, що на прокуратора покладалися такі функції як підтримання обвинувачення та представництво інтересів у суді. Для того, щоб встановити подібність прокуратора до сучасних правових інститутів, доцільно спочатку чітко визначити правовий статус господаря, на якого працював прокуратор. Адже, якщо це був той самий правитель, інтерес якого в суспільстві мав аналогічне державному значення, тоді з певністю можемо стверджувати, що тут має місце функція підтримання публічного обвинувачення та представництво держави в суді. Звичайно ж, коли прокуратор виконував волю особи, яка відстоювала суто приватний інтерес, тоді це виключає зв'язок прокуратура з прокурором у сучасному його розумінні. Тут вбачається вже правовий статус найманого юриста, на зразок адвоката, чи юрисконсульта.

Із вивчених нами джерел римського права очевидно те, що прокуратори мали відповідні наглядові функції у сфері забезпечення публічного порядку. Здебільшого це стосувалося збереження традицій і моральних устоїв. Наприклад,

вони стежили за тим, щоб вдови дотримувалися трауру 10 місяців після смерті чоловіка (Тацит. Літопис, 1, 10) [252, с. 207]. На нашу думку, такі повноваження цілком відповідають правоохоронній функції.

У дигестах існують приписи щодо процесуального порядку участі прокураторів у судах. Так, наприклад, для пред'явлення позову про образу може бути призначений прокуратор, бо цей позов, хоча і пред'являється в цілях суспільної користі, все ж є приватним. Зобов'язання, що існує між господарем і прокуратором, породжує позов з договору доручення (*actio mandati*) [400, с. 393]. Така функція притаманна більше адвокату, який здійснює підтримання приватного обвинувачення та представляє особисті інтереси підзахисного.

Дбаючи про фінансові інтереси імператорської скарбниці, прокуратор збирав податки та звітував про доходи. Він мав функцію представника *фіску*. (з латинської *fiscalis, fiscus* – імператорська (державна) каса; майнова правоздатність держави) [108, с. 184]. Імператорські прокуратори контролювали видатки, які витрачалися на різного роду утіхи правителя (гладіаторські бої, театральні вистави) [40]. Будучи важливими і близькими слугами володаря, прокуратори користувалися високою милостинею і, поступово розширюючи свою владу, нерідко ставали навіть справжніми правителями провінцій [228, с. 137].

За цими повноваження у прокураторів простежується ознаки функції щодо формування та реалізації державної податкової і митної політики, що притаманно сучасним контролюючим органам щодо адміністрування податків, зборів платежів громадян.

Між іншим, для реалізації державної податкової і митної політики, функціонували ще *advocati fisci* [40, с. 137] – юрисконсульти і повірені скарбниці в усіх фіскальних справах.

З приводу адвокатури І. Я. Фойницький запевняв, що ці два інститути на етапі зародження тісно пов'язані між собою. Він говорив: «Значною мірою історія розвитку прокуратури та адвокатури співпадають» [370, с. 513]. Однак, різниця полягала в тому, що прокуратори завідували імператорськими доменами, а адвокати фіску виступали за них на суді, ведучи процеси, що стосувалися домену.

Ні ті, ні інші не мали жодних загально кримінальних обвинувальних обов'язків і, якщо вони провадили якісь перевірки, то виключно у сфері порушень збирання податків та митних зборів, а також їх перерозподілу. Така умова виключає можливість ототожнення нинішньої прокуратури з тодішнім інститутом прокураторства, ця функція більше притаманна фіскальній службі.

Таким чином, можемо констатувати, що прокурорські функції у діяльності римських прокураторів втілювалися лише частково. У цілому їх повноваження мали здебільшого адміністративно-управлінські ознаки, де окремим елементом їх статусу передбачалася представницька функція – юридична допомога та підтримання обвинувачення в інтересах господаря. Публічної форми вказана діяльність набувала лише тоді, коли інтереси Імператора, які представляв прокуратор, співпадали з загальнодержавними, наприклад, коли мала місце спроба державного заколоту, замах на державного діяча тощо. Безпосередній вплив римських прокураторів на формування інституту сучасної прокуратури, на наш погляд, є явним перебільшенням. Вказана посада має схожість з нинішніми прокурорами на рівні таких професій як керуючий справами, державний виконавець, податковий інспектор, адміністратор, юрисконсульт, виконавчий директор тощо. Однак, спорідненість цих понять полягає в подібності семантично-словесної конструкції, яку було запозичено європейськими правниками при створенні першої у світі державної прокуратури.

Загальновідомим фактом є те, що функції прокуратури було закріплено у Франції лише на початку 1302 року (правління Філіпа IV Красивого). Таким чином, було визначено законом положення Королівських прокурорів у судах. Тривалий час інститут прокуратури виконував роль «захисника королівської корони», проте вже до кінця XVII століття прокуратура склалася як могутня державна установа, очолювана прокурором; було започатковано процес рецесії й реформування систем прокуратури в країнах різних правових сімей [72, с. 20].

Як стверджує М. І. Мичко, спочатку прокурор був представником короля в суді з цивільних справ і брав участь у судовому провадженні лише тоді, коли зачіпалися інтереси короля. Пізніше, коли королівська влада взяла на себе

функцію боротьби зі злочинністю і підтримки в країні правопорядку, прокурор з тимчасового представника приватних інтересів короля перетворився на громадського діяча, головною функцією якого стала підтримка обвинувачення в суді або, за іншою термінологією, кримінальне переслідування осіб, які здійснили злочин. Французька модель прокуратури вплинула на розвиток цього інституту в Німеччині, Італії, Бельгії та інших країнах Європи. Інакше розвивався інститут прокуратури в Англії та інших країнах з англосаксонською правовою системою, в яких прокуратури у звичному її розумінні не існує. Її функції належать різним правовим інститутам, головна роль серед яких відводиться адвокатурі й органам публічного переслідування [222, с. 13-14].

Отже, маємо достатні підстави вважати, що поряд зі звичаєм, правилами, виробленими родовими старійшинами, вождівською (царською) владою, в праукраїнському суспільстві з'являється особлива форма контролю за їх дотриманням. Судовий розгляд справи передбачав її порушення за зверненням самого потерпілого чи його родичів (в разі його вбивства), встановлення особи винного, розшук і виявлення злочинця та притягнення його до суду, збирання і подання доказів, доведення вини обвинуваченого, а іноді й визначення міри і ступеня покарання покладались на самого потерпілого (чи його родичів).

В певних випадках судовий розгляд справ здійснювався з участю номофілаків (стражів законів), які повинні були стежити за оформленням законів, поведінкою людей і посадових осіб та вимагали від них їх виконання. Крім номофілаків, існувала колегія продиктів (юридичних радників), які також виконували наглядові функції.

У Стародавніх грецьких державах представниками влади, на яких покладалося підтримання державного обвинувачення та представництва інтересів держави в суді були єфіальти. Важлива роль відводилася представленню державних інтересів сикофантами, синегорами, завдяки якому стримувався надмірний вплив з боку приватних захисників-ораторів, а також представництву інтересів громадянина в суді параклетами – ораторами з народу. Поступово судовий процес набував обвинувально-змагального характеру.

Виникнення функції нагляду за дотриманням законів, пов'язується з діяльністю у Стародавньому Римі магістратур, які були наділені широким колом обов'язків наглядового характеру та мали повноваження цензорів. Внаслідок цього в їхній діяльності вбачається виникнення таких функцій як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляд за діями органів правопорядку.

Вони мали переважно адміністративно-управлінські функції з елементами представницьких повноважень – юридичної допомоги та підтримання обвинувачення в інтересах господаря. Дещо іншої форми вказана діяльність набувала лише тоді, коли інтереси імператора, які представляв прокуратор, співпадали з загальнодержавними, наприклад в разі спроби державного заколоту, замаху на державного діяча.

2.2. Давньоруський досвід підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави

Нагромадження досвіду підтримання державного обвинувачення, представництва інтересів держави на теренах сучасної України, починаючи з IX століття відображається в письмових джерелах, пов'язаних з особою князя, його представниками. Так, у статті 2 Договору Русі з Візантією 911 року передбачалося, що при розгляді конфліктів і переслідуванні злочинців самоуправство не допускалося. Необхідно було провести суд, щоб потерпілі від злочину могли самостійно надавати скарги суспільній владі, а не вчиняти самоуправство. Тобто перше підтримання обвинувачення на Русі мало приватний характер, оскільки висувала його особа, права якої було порушено при вчиненні злочину [280, с. 116-117].

Русько-візантійськими договорами чітко фіксується правове становище і привілеї феодалів. У них можна знайти і норми, запозичені від давнього усного звичаєвого права.

Досліджуючи зародження системи судоустрою, К. Є. Троцина досить красномовно охарактеризував Староруську судову та правоохоронну систему: «При Рюрику склад всього державного управління був вельми простий. Великий Князь сам творив суд і розправу в своїй державі. Така система панування була єдино можлива по духу того часу, коли не було ні порядку в громадському устрої, ні зручностей у зносинах між віддаленими частинами держави, а для того, щоб тримати в покорі країну потрібна була близькість нагляду, щоб меч, був готовий негайно припинити всяке порушення права, висів прямо над головою злочинця...» [361, с. 10-11].

Поступово формувалося князівське законодавство Давньоруської держави – Київської Русі. Княгиня Ольга, встановивши норми і пункти збору данини, посилила функції нагляду. Вона також прийняла закон, який оберігав життя княжих дружинників. Статути князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого містили важливі нововведення фінансового, сімейного та кримінального права. Боротьба з прибічниками старих традицій, що не бажали підкорятися новим звичаям, суворе покарання їх стали суттю наглядових повноважень великого князя [258, с. 89-90].

За результатами досліджень В. М. Татищева було опубліковано працю, в якій висловлювалися думки про те, що закони Ярослава мали загальнодержавну дію, хоча їх першоджерела збереглися лише в Новгороді і містять в собі деякі особливі або місцеві установи [349].

Розгляд процесу регламентації правовідносин в княжу добу, зокрема у сфері підтримання обвинувачення буде неповним без звернення до «Руської правди». Їй відводиться місце основної пам'ятки феодального права. Всі її редакції виходили від князівської влади, мали офіційний державний характер і не зачіпали церковної юрисдикції, яка виникла після Хрещення Русі та визначалася окремими князівськими статутами. Руська правда зберігала свою чинність протягом кількох століть і набагато пережила Давньоруську державу, в якій вона виникла. Її норми мали значний вплив на Литовські статuti, російське Соборне Уложення

1649 року та інші пам'ятки права України, Росії, Білорусі, Литви, інших країн [258, с. 97-98].

У цьому документі вперше було закріплено положення про особливості здійснення приватного обвинувачення. Справа розпочиналась на підставі позову; позивач самостійно підтримував обвинувачення; сторони самостійно збирали і подавали докази, які підтверджували пред'явлені суду вимоги [210, с. 184–187].

Визначне місце серед досліджень юридичних пам'яток Київської Русі належить видатному історику С. В. Юшкову, який є автором фундаментальних праць, присвячених «Руській правді» [402]. У публікації «Руська Правда: походження, джерела, її значення», автором за цим документом ілюструється тодішня форма обвинувачення: «Оубиеть мужь мужа, то мьстить брату брата, либо сынови отца, либо отцю сына, либо брат о – чадо у, либо сестриноу сынови; аже не боудеть кто мьстя, то 40 гривен за голову; аже боудеть роу-синь, либо гридь, либо коупець либо ябетникъ, либо мечникъ, аже изгои боудеть, либо словенинь, то 40 гривенъ положить за нь» [402, с. 202]. Отже, у справах приватного обвинувачення потерпілий, в залежності від суспільного становища кривдника, міг призначати покарання відповідно до норм звичаєвого права і правил щодо кровної помсти і сам же його виконувати. В якості альтернативи пропонувалося сплатити штраф.

Суттєва роль у «Руській правді» відводилась нормам кримінального процесу та права, хоча такого поділу ще не існувало. Цілком прийнятним при цьому було прагнення контролювати їх застосування, що стало наступним кроком у розвитку наглядової функції [258, с. 89-90].

У Київській Русі, як і в більшості держав того часу, судову функцію здійснював князь як вищий представник влади, він міг судити та обвинувачувати, йому дозволялося розглядати скарги (чолобитні) на місцеві суди, що, на нашу думку, має ознаки нагляду за додержанням законності.

На місцевому рівні такі функції покладалися на посадника, намісника і волостеля, які були призначені князем та наділені ним судовою владою. Суддями та обвинувачами могли бути князівські палатні тіуни (домовий управитель за

князів і бояр): огніщний (найвищий з усіх тіунів), в чиєму управлінні і підсудності перебували незалежні люди – огнищан, і конюший, який відав князівським двором і його слугами [127, с. 27-28].

Для того, щоб змістовно охарактеризувати тодішню систему судочинства у частині підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, варто детально проаналізувати дослідження історика, професора О. П. Куніцина, в якому системно розкрито процесуальний статус усіх учасників кримінального судочинства в Київській Русі. Кожному було надано право на судовий позов, а також можливість відповідати на скарги і доноси. Навіть невільники та половники (боржники) користувалися цим правом, але за умови присутності їхніх господарів. Без їхньої згоди вони не мали права звертатися самостійно з позовними вимогами. Тим більше позиватися на своїх господарів [191, с. 83].

Як зазначає О. П. Куніцин, процес розслідування називався тоді сводом, і передбачав відкриття слідів злочину та збирання доказів, що проводилося або самим суддею, або позивачами та донощиком, а інколи особливими посадовцями. Водночас, коли вірники (представники князя) об'їжджали князівства для збирання данини, вони могли бути присутніми в суді та висувати звинувачення і представляти при цьому публічні інтереси [191, с. 98], що є, на наш погляд, ознаками нинішніх функцій прокуратури. В інших випадках обвинувачення належало самим позивачам.

Щодо функції нагляду за проведенням слідства та судового розгляду, посадники та намісники єпископа мали виняткові повноваження (здебільшого за зволікання судового процесу) накладати грошові стягнення з судді [191, с. 121].

Судова система Київської Русі не вирізнялася одноманітністю. Досліджуючи судоустрій північних князівств О. П. Куніцин, виділив цілу низку органів, яким була притаманна функція правосуддя: віче, княжі суди, суд посадничий, суд одрин. До судів вищої інстанції входили: суд тисяцького, суд сместний, суд порубіжний, суд церковний, суд митний і суд проїзний [191, с. 11]. На нашу думку, такий поділ за ознаками інстанційності властивий інституту перегляду судових рішень.

Підставою для звернення до судових установ була образа, під якою розумілося вчинення будь-якого злочину по відношенню до позивача. На думку В. М. Юрчишина, особливо активну участь у ролі обвинувача відігравав позивач, адже процес розпочинався лише за його ініціативою, сторони мали рівні права. Розшук злочинця здійснювався силами самого потерпілого, його родичами і сусідами [398, с. 24]. Як визначає І. Д. Беляєв, ображена людина могла пред'явити звинувачення суду у вбивстві, чи крадіжці лише за місцем вчинення злочину або до самого великого князя [19, с. 342-343]. Таким чином було чітко визначено територіальну підсудність.

У випадку заподіяння особі тілесних ушкоджень (побиття до крові чи побиття до синяків) потерпілий як обвинувач мав право не пред'являти будь-яких доказів вини іншої особи. Факт побиття засвідчувався самими видимими ушкодженнями на тілі. І лише, якщо фізичних ушкоджень не виявлено на потерпілому, необхідна була наявність принаймні двох свідків [280, с. 118]. Вказані особи могли виступати одночасно захисником позивача, що не виключало їх представницьку функцію в суді.

Не можемо не погодитися з позицією В. Неділька і О. Комарницької, які переконують, що в українських землях у цей період зароджується та формується близький до сьогоденішнього інституту – інститут приватного обвинувачення [233, с. 153].

Характерною особливістю підтримання обвинувачення того часу, було те, що відповідно до статті 22 Руської правди у Просторовій редакції обвинувач мав змогу застосовувати стосовно обвинуваченого тортури у вигляді випробування залізом чи водою [280, с. 117-118]. Особа, яка зверталася зі скаргою, проводила розшук злочинця («свод», «гоніння сліду» – так називалася ця процедура) [233, с. 152; 24, с. 65]. Доказове значення мали зовнішні ознаки злочину, речові докази, власне зізнання, показання «видоків» і «послухів». Рішення суду оголошувалося усно, а вирок виконувався негайно [47, с. 90]. Крім того, на потерпілого покладалися обов'язки щодо утримання злочинця під вартою до початку суду, що подібне нинішньому інституту попереднього ув'язнення. У

деяких випадках при затриманні злочинця потерпілий міг його навіть вбити. Позивач повинен був самотужки зібрати усі докази, пред'явити їх суду і в подальшому самостійно підтримувати обвинувачення. За таких умов можемо вбачати у процесуальному статусі тодішнього обвинувача не лише функцію підтримання обвинувачення, але і досудового розслідування.

Не зупиняючись на проблемі фактичного існування нагляду за належним виконанням винесеного судом рішення, а також застосування позасудових заходів вирішення конфліктів (кровна помста, примирний договір, судовий поєдинок), слід зазначити, що його здійснювали князь або призначені ним воєводи, посадники, намісники чи волостелі. Сторона потерпілого, а також вся громада могли слідкувати за виконанням призначеного покарання. Не виключалась можливість приведення в дію винесеного судом рішення самим потерпілим, якщо йшлося про страту або тілесні покарання.

Судовий процес в Давній Русі був цілковито відданий на милість князю і здебільшого не сприймався населенням як суворе слідування букві закону чи звичаю. В ньому практично не вбачалося участі осіб, які б на професійній основі виконували функції підтримання обвинувачення та представлення суто державних інтересів. За умови, коли було вчинено вбивство особи, у якої не залишилося родичів, які б могли виступити за неї в якості обвинувача, справа могла просто не розпочатися. Проте, така можливість не відкидалася.

В українських землях у X – першій половині XIV століть, окрім світського суду діяв церковний суд. На думку М. В. Левчук таке судочинство могло починатися як за приватним обвинуваченням, так і з ініціативи самої церковної влади (наприклад, процеси у справах щодо відступу від віри). Церковно-світський суд складався (відповідно до того, де знаходилась вотчина, – в намісництві чи у волості) з однієї сторони, з місцевого намісника чи волосного, які могли посилати замість себе своїх тивунів, а з другої сторони - із церковних осіб, які спільно здійснювали розгляд справи [196, с. 17].

З приводу представництва інтересів у церковних судах передбачалася посада намісника або «*владичого*» намісника, призначеного єпископом чи митрополитом

для управління окремими частинами єпархій, що поряд із суто адміністративними, мав і судові функції. Так, йому доводилося від імені єпископа бути представником церкви в князівському суді. Посада «владичого» намісника була притаманна саме давньоруській церкві, чого не знала візантійська практика [196, с. 14].

Судочинство у справах, що належали до церковної юрисдикції стосувалося не лише представників духовенства, але й пересічних мирян, які вчинили злочини проти віри і церкви. У справах про тяжкі злочини, зокрема вбивства, розбої та крадіжки, утворювалися спільні суди за участю представників світської та церковної влади, а саме: «смісного» або «вобчего» [196, с. 17]. Вважаємо, за відсутності позивача ці особи могли бути альтернативною обвинувачам та виконувати представницьку функцію з боку держави. Спільні церковно-світські суди покликані були знаходити способи припинення конфліктів для взаємного задоволення інтересів сторін, підтримання миру та порядку в громаді тощо.

Слід констатувати, що у Давній Русі спеціальних державних інститутів із чітко сформованими прокурорськими функціями створено не було. У княжу добу закладалися основи подальшої судово-правоохоронної системи із елементами підтримання обвинувачення, представництва приватних та суспільних інтересів у суді, нагляду за дотриманням князівського законодавства.

Вперше слово «прокуратор» зустрічається у грамотах XIII століття, які діяли при княжих дворах. У дослідженні видатного польського історика, архівіста та професора загальної історії Імператорського Варшавського університету А. І. Павинського, наводяться грамоти королів Великої Польщі, у яких містяться перші згадки про прокураторів, зокрема в українських землях:

- у 1235 році – *Peregrinus **procurator** ducis* (*Cd. Maj. Pol. 15 cnp.*);
- у 1247 році – *Henricus **procurator** domini ducis* (*Ibid. 32 cnp.*);
- у 1254 році – *Мазовіи Cholo **procurator** ducia* (*Cd. Masov. p. 17.*) [250, с. 27].

Ці посади були визначені для княжих дворів і більше схожі на палатного мера. Функції підтримання обвинувачення та представництва у суді, нагляду їх статус не передбачав.

Прообраз зазначених функцій можемо углядіти на прикладі посади старости. Ця посада була вперше передбачена Вислицьким статутом 1347 року [249, с. 69-70]. Староста виконував у своєму повіті контрольно-наглядові, правоохоронні функції, судові повноваження. У документах нерідко зустрічаються записи про прокураторів як правителів на окремих землях. Однак, як слушно зауважив М. Ф. Владімірський-Буданов, незважаючи на схожість цієї посади з місцевими провінційними війтами (старостами), вони існували окремо одна від одної [44]. Такої ж думки М.І. Горбачевський, який стверджував, що у Польщі прокураторами були урядові особи, які підпорядковувалися вищим посадовцям. Автор наводить приклад того, як у Серадському князівстві до 1509 року прокуратори перебували під прямою владою старост [60, с. 285].

Звернувшись до праць А. І. Певинського [250] та М. Ф. Владимирського-Буданова [42], присвячених німецькому праву у Польщі та Литві, можна стверджувати, що інститут місцевих прокураторів здебільшого діяв в українських містах, які керувалися магдебурзьким правом. Спочатку це були старі князівські столиці: Галич (1367), Белз (1377), Холм (1382), Перемышль (1389), Тереховля (1389), а з XV століття магдебурзьке право діяло в містах, що були центрами воєводств, комітатів (у складі Угорського королівства) – Кам'янець-Подільський (1432), Луцьк (1432), Мукачево (1445), Київ (1494); (існують здогади про застосування в Києві магдебурзького права за Вітовта, тобто до 1430 року), Брацлав (1497). У цих містах у складі магістрату був виконавчий орган – «Міські слуги», де очолював службу прокуратор (ратушний, люнар, шафар) [203]. До їх функцій відносилися частково загальний нагляд за дотриманням законності, у тому числі в судовій сфері. Однак, конкретних обов'язків щодо публічного представника в судовому процесі, тим більше підтримання обвинувачення та процесуального керівництва, на них не покладалося. Тому ми не схильні вбачати в статусі прокуратора ознак інституту прокуратури.

Запровадження міського права вивело громаду з під влади королівської адміністрації, яку почали заміщати представники виборного самоврядування. У Львівському привілеї 1356 року зазначалося, що його мешканці звільнялися від

усіх юрисдикцій каштелянів, воєвод, суддів, підсудків, возних і від влади будь-кого, яким би іменем не називався, так, щоб перед ним або будь-ким з них у великих і малих справах міщани не відповідали, а тільки перед своїм війтом, а війт – перед ними, або дорученого старостою, якому, тільки при умові, що війт відповідатиме згідно зі своїм *німецьким правом* [179, с. 147].

У Статуті утвердительної грамоти мешканцям Київської землі, виданої польським королем 8 грудня 1507 року, вказувалося про заборону чинити самосуди. Для врегулювання спорів існували Християнські суди. З приводу вчинення злочинів повинен був проходити гласний (явний) суд. Підставою для початку попереднього суду було звернення донощика, який виступав у якості обвинувача та зобов'язувався довести свій донос [43, с. 54-55].

У різні часи сторони, які виступали з вимогою до суду, називалися: «повод», «поводовая сторона» (з польської мови), «актор», «кредитор», «інстигатор» (з латинської), «ушкоджений», «жалобливая сторона», «челобитчик», «доноситель» [322, с. 63].

На усіх цих осіб певною мірою покладалася функція приватного, а іноді і суспільного обвинувачення у суді, представництва різного роду інтересів. Проте, це не дає нам підстав вважати їх суб'єктами, які є носіями правового статусу прокурора. Відповідно до нинішньої функціональної моделі, можливо лише вбачати певні аналогії, проте вони не становлять єдиної системи сучасних функцій прокуратури.

Згідно з Литовськими статутами (1529, 1566 та 1588 років) судочинство здійснювалось за правилами справ приватного обвинувачення: потерпілий сам збирав докази і підтримував у суді обвинувачення [351, с. 57].

Про сторону обвинувачення містилися окремі положення у Конституції Польської держави 1565 року, якою встановлювалося, що у випадку, коли слуга права – війт позивав возного, або підвойський – бургомистра з приводу невиконання «законів», виданих воєводою [302, с. 52].

Мимоволі пригадуються нинішні функції прокуратури згідно з положеннями статті 131¹ Конституції України, де зазначається, що в Україні вона здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

З 1569 року у кожному повіті функціонували також Земські та Гродські суди, до складу яких входили судді, підсудки (їх помічники) та писарі. Ці чиновники обиралися на все життя і призначалися особисто королем.

У судах королівських міст представницьку функцію здійснювали воєвода або староста, які ж до того були уповноваженні підтримувати державне обвинувачення [249, с. 69-70]. Таким чином, на нього покладался комплекс повноважень, що відповідає нинішній функціональній моделі прокуратури, зокрема у частині представництва інтересів громадянина або держави та підтримання державного обвинувачення в суді.

У свою чергу обвинувачений міг захищатися самостійно або через адвоката. В якості суду другої інстанції діяли Трибунали, куди могли звертатися зі скаргою як сторона захисту, так і сторона обвинувачення [1, с. 19]. Тим самим спостерігаємо реалізацію принципу рівності сторін процесу, що відповідає нинішнім положенням статті 10 КПК України (рівність перед законом і судом).

Згодом у нормах, що містились в артикулах зі згадкою про прокуратора, вбачається, що останній мав функції захисника (*староукр. заступника*) – артикули 31-37 Волинського Статуту [335, с. 311-313]. Наведене виключає можливість ототожнення або навіть порівняння його статусу зі статусом нинішнього прокурора, тим більше виділення з його функцій ознак, притаманних публічному обвинуваченню чи представництву.

На думку І. І. Боршуляка, служба на посаді прокуратора здебільшого полягала у виконанні разових завдань представництва в земських та міських судах Великого князівства Литовського [30, с. 36]. Однак ми не можемо погодитися з

таким твердженням, оскільки у польських та литовських документах, написаних латиницею, староста інколи іменувався як прокуратор. У дослідженнях М. Ф. Владимирського-Буданова неодноразово наводяться документи-першоджерела, написані мовою оригіналу, з княжих грамот, де зазначається, що при дворах призначалися прокуратури, які виконували функцію місцевих правителів [42, с. 37-87].

Такі прокуратори згадувалися у грамотах XVII століття як «*Peregrinus procurator ducis*» [250, с. 27]. Вони здебільшого виконували функції казначеїв та фіскалів, які заводили відповідні справи і в подальшому самі ж їх провадили. Підтвердженням цього є скарбові трибунали Великого князівства Литовського, наприклад, по справі інстигатора з магістрами Камянець-Литовська і містечка Война про наявні недоплати «торгового мита» [31, с. 107].

Крім того, прокураторами, на відміну від старост провінційних земель, називались можновладці, які займали особливо важливе становище у державі. Наприклад, на підставі грамоти 1515 року короля Сигізмунда I, управляючого Кракова, величали саме як *Procurator generalis* або *Magnus Procurator* [250, с. 27]. У сфері судочинства прокуратори та старости, окрім функції підтримання обвинувачення, у виняткових випадках, здійснювали кримінальні провадження. В особливо важливих справах державного значення за дорученням короля вони навіть могли уособлювати судову владу та фактично виконувати функцію правосуддя [249, с. 69-70].

В інших випадках значна роль у процесі розслідування належала потерпілому, який був як ініціатором скликання копи і розпочинав судове слідство поданням своєї скарги, так і обов'язковим учасником та основною фігурою всіх судочинних дій, що проводились судом громади [353, с. 58–62].

У XIV–XVII столітті судовий процес мав переважно змагальний характер. Суд розпочинався за заявою потерпілого, однак не виключалося представництво. Пізніше виникли елементи слідчого (інквізиційного) процесу – із застосуванням тортур. Відтак, суд міг порушити справу, не чекаючи скарги потерпілого [245, с. 45]. За магдебурзьким правом кожен мав можливість ознайомитись із

судовими засіданнями та самостійно захистити своє право і розглядав кримінальні справи, які були вчинені людьми рівного один одному стану [157, с. 139-145].

Проте в наведених установах, осіб, які на професійних умовах здійснювали б функції підтримання обвинувачення та представляли інтереси держави, передбачено не було. Ситуація кардинально змінилася з появою такої процесуальної фігури як інстигатор. У контексті цього дисертаційного дослідження вважаємо за необхідне змістовно охарактеризувати правовий статус такої посадової особи як – *інстигатор*. Назва «instigator» походить від «instigare», що означає спонукати, підбурювати. Латинський вираз *pars instigans* слугував у правових джерелах для окреслення позивача у процесі [302, с. 52]. Наведену посаду було запроваджено в 1557 році, яка означала головний прокурор (обвинувач).

На думку В.О.Свербигуза, інстигатором слід називати в першу чергу королівського фіскала або прокуратора [303, с. 206]. Поява урядової посади інстигатора в якості обвинувача, на думку О. В. Сокальської, пов'язана із зростанням ваги публічного елемента в справах про тяжкі злочини у коронному праві 1565 року [327, с. 108].

Інститут інстигаторства як прообраз органів прокуратури в українських землях змістовно досліджувався, зокрема у сучасних наукових працях Р. В. Савуляка [302], О. В. Сапіна [304], М. Г. Твердохліб [350], В. Г. Неділька [234] та інших вітчизняних дослідників. Першою з-поміж них є праця В.О.Свербигуза «Старосвітське панство» (Варшава, Студія Літерка, 1999), присвячена діяльності Трибуналів, до складу яких входили інстигатори (прокурори). В роботі визначається статус наглядців приватних маєтностей, які повинні були передавати інстигатору докладні відомості про позови і характер правопорушень [306, с. 16-18].

На підставі перекладу польських історико-правових джерел Р. В. Савуляк системно розкрив питання діяльності інстигаторів на теренах України [302]. На увагу заслуговують наукові здобутки О. В. Сапіна в дослідженні питань, пов'язаних з визначенням місця та ролі інстигатора, характеристикою його

процесуального статусу [304]. Автор зазначив, що інститут інстигаторів в українських землях мав свої витoki значно раніше, ніж про це було заявлено у попередніх дослідженнях. З приводу давності інстигаторів, цілком переконливими є твердження О. В. Сапіна, що ґрунтуються на згадках про них у Ежи (Георга) Самуеля Бандтке, який наголошував, що за правління польського князя Мечислава (Мешко) III Старого (1174-1178 рр.) у провінції були направлені інстигатори, або, як їх тоді називали, – слуги, з метою збереження тиші й порядку. Натомість вони переповнили державу скаргами, наклепами та позовами [10, с. 198-199].

У Речі Посполитій одночасно існувало два інстигатори – один в Короні і один у Великому князівстві [138].

На думку Р. В. Савуляка, у Речі Посполитій не було єдиної організації управління інстигаторів типу державної прокуратури, як управління громадського обвинувачення. Інстигатори, яких призначали при різних судах, були взаємно незалежними. Натомість вони залежали від того, хто їх призначив, а отже, міський інстигатор – від старости, трибунальський – від маршалка, який його призначив, землевласницький – від суддів тощо [302, с. 57].

Якщо інстигатор виступав позивачем, який представляв державний інтерес, тоді він отримував відповідний додаток для того, щоб його відрізнити від звичайного *pars instigans*. Надалі для скорочення було відкинуто цей характерний додаток, а інстигатором почали називати особу, яка виступала у публічному інтересі [302, с. 52].

В XV-XVII століттях на території сучасних українських земель починають зароджуватись елементи правозахисної функції прокуратури у вигляді комбінації її наглядової та представницької діяльності. Водночас інститут інстигаторства стає прототипом та першоосновою інституту сучасної прокуратури, а його діяльність, спрямована на захист королівських та суспільних інтересів, – базою для подальшого становлення та розвитку правозахисної функції прокуратури [392, с. 145].

З часом інстигатори активно брали участь у справах, пов'язаних з вірою та духовенством. У релігійних процесах їх іменували як *officii episcopatus* (з лат. – офіційний єпископ) [302, с. 52]. Починаючи з XVI століття інстигаторів залучають до релігійних справ католицької та уніатської церкви, що містили склад відповідних злочинів. В якості яскравого прикладу О. В. Сапін наводить процес над Петром Могилою, який детально описаний С. Т. Голубєвим. У той час, коли духовенством була заснована спеціальна консисторія, до її складу входив духовний інстигатор (доповідач), що мав обов'язки представляти членам консисторії дані, що використовували для притягнення обвинуваченого до суду, отже, інстигатор був посадовою особою, подібною до консисторського секретаря [60, с. 498–499]. Більше того, науковець аргументовано доводить, що вже у 30-х роках XVIII століття інстигатори сприймалися як прокурори духовного суду [304, с. 152].

Контрольні функції інстигатора, на думку П. М. Кулаковського, були пов'язані з наглядом за дотриманням законів у судових інстанціях. Інстигаторськими справами вважалися цивільні справи, що стосувалися державних чи королівських інтересів (королівських маєтностей, кварта – податку з них, мита, кадуків – привілеїв на отримання конфіскованих маєтностей і майна та ін.) [187, с. 4].

Не менш поширеною функцією інстигатора було представництво інтересів громадянина або держави в суді. Зазвичай обвинувачення про вбивства, грабежі, розбої та крадіжки підтримували потерпілі, однак, як переконує Р. М. Савуляк, через побоювання помсти вони відмовлялися від цієї функції в суді. Тоді з обвинувальною скаргою до суду звертався інстигатор. Подібна ситуація простежена у випадку, коли когось затримали на місці вчинення злочину, наприклад, вбивства чи підпалу. Скарги від потерпілого зазвичай не було, а підозрюваного звільнити також було неможливо. Тоді обов'язок про проведення кримінального провадження був покладений на інстигатора. Така ситуація виникала у випадках, коли засуджений відшкодував збитки потерпілому, і той

припиняв займатися цим провадженням. Порушення справи в такому випадку також покладалося на інстигатора [302, с. 56].

У свою чергу Л. Р. Грицаєнко помічає, що поряд із судово-представницькою функцією в інстигаторів поступово з'являється і похідна від неї функція нагляду за законністю та дисципліною у судовій сфері, зокрема, інстигатор подавав позови до суду в інтересах громади міста, стягував судові штрафи, забезпечував явку учасників судового процесу до суду, вів реєстр судових рішень, здійснював представництво інтересів короля та суспільства. Згодом до компетенції інстигаторів почали належати також фінансові питання, королівські податки і збори (від торгівлі), подання позовів за їх не сплату та приховування доходів [71, с. 125].

Відповідно до Литовського статуту 1588 року у формі обвинувачення розглядалися правопорушення проти правосуддя, а саме: невиконання судового рішення (IV.11, 53, 64, 94, 95), відмова з'явитись до суду (IV.22 – 24, 30), фальшування позову (IV.19), введення в оману іншої сторони судового процесу (IV.41), відмова сплатити судове мито (IV.5, 14), відмова суддів здійснити правосуддя (IV.48, 68) тощо, а також злочини, пов'язані з посяганням на життя, здоров'я, честь або майно суддів, інших судових урядовців, учасників судового процесу під час судових засідань (IV.7, 11, 62 – 64); недотримання правил торгівлі через використання незаконних мір ваги та довжини, завищення цін (III.36) [200, с. 74-75].

Очевидно, інстигаторам належало здійснювати провадження щодо злочинів у сфері службової діяльності, суб'єктами яких були судді, воєводи, старости, війти, тюремні наглядачі. Йдеться, зокрема про винесення суддями незаконного рішення через службову недбалість, службову недбалість «прокураторів», тюремних наглядачів, умисні дії адвокатів, спрямовані на заподіяння шкоди своєму клієнту, зловживання владою воєводами, старостами, а возними – своїм службовим становищем (IV.9, 31, 40, 59, 67) [201, с. 74-75].

Наприкінці XV століття у місті Києві, як стверджує М. В. Закревська, діяв свій магістрат, до складу якого входив інстигатор (instigator) – доглядач за

міськими угіддями та їхніми доходами, тобто у фіскальних справах, (fiscus – доходи від міських угідь) [122, с. 442]. Доповнюючи цю тезу, І. І. Лаппо зауважив, що посада інстигатора у Литовській державі охоплювала обов'язки не лише придворної служби, а й мала загальнодержавне значення – охорону інтересів особистого майна короля та інтересів земського скарбу [194, с. 359]. У свою чергу, М.І. Горбачевському вдалося розкрити правовий статус коронного інстигатора Скарбовної комісії Царства та Великого князівства Литовського. До його повноважень автор відносить: 1) зайві вимагання купців; 2) податки; 3) контракти між купцями та шляхтою; 4) векселі; 5) борги купців; 6) міри та ваги; 7) видатки казни; 8) зайві вимагання на мостах та переправах; 9) єврейські справи з приводу самовільного переходу з однієї єпархії до іншої [61, с. 75; 300, с. 152].

Більше того, на думку Р. В. Савуляка, під час розгляду дрібних фінансових справ, що не належали до компетенції фінансового трибуналу, інстигатор міг брати участь як обвинувач. Згідно з Конституцією 1629 року він міг також викликати до суду міських чиновників, які не сплатили штрафи чи інші судові стягнення, звертатись із вимогою до суду про призначення штрафу від 200 до 500 злотих [302, с. 56].

На теренах України у 1578 році сеймом Речі Посполитої було утворено Луцький трибунал – вищий суд України, дія якого поширювалася на Київське, Волинське та Брацлавське воєводства, офіційною мовою якого визнавалася українська мова [47, с. 90-91], а у 1579 році в Батурині було створено Український Трибунал, на початку діяльності якого щорічно його депутати обирали прокурора (інстигатора), що наглядав за чинністю подання позовів до трибунальського суду та якому наглядачі приватних маєтків передавали детальні відомості про позови та характер правопорушень [393, с. 145-146].

Загалом офіційною датою запровадження прокуратури та її функцій представництва інтересів держави в суді в українських землях О. П. Натрус, Ю. А. Турлова, О. А. Казак називають 19 квітня 1579 року [278, с. 8]. Очевидно вони пов'язують це з тим, що у визначений час при Українському трибуналі почав функціонувати інстигатор (прокурор).

З приводу заснування прокуратури на теренах України В. В. Сухонос зазначав, що на українських територіях у XVI-XVII століттях можна вести мову лише про зародження функцій, притаманних сучасній прокуратурі, а не про відповідний орган, якого на той час взагалі не існувало [346, с. 20].

Цілком погоджуючись з таким поглядом, не можна не заперечити його, оскільки, по-перше, про діяльність інстигаторів на окремих українських територіях, відомо набагато раніше. Про це свідчать переконливі аргументи О. В. Сапіна [10, с. 198-199]. По-друге, відповідно до артикулу 31 «Про заступлення в суді одного іншим» розділу 4 «Про суддів та суди» Статуту Великого князівства Литовського 1566 року «прокуратор» визначається як один із представників сторони у кримінальному судочинстві [334]. Тож поділяємо думки О. В. Сокольської та С. Г. Ковальнової, які стверджують, що у даному випадку прокуратор виступав у суді більше як адвокат або представник однієї зі сторін [329, с. 116; 159, с. 127].

Від початку функції інстигаторів мало відповідали нинішньому інституту прокуратури. Однак, згодом вони поступово почали виступати у судах в якості обвинувача, зокрема у справах про злочини, спрямовані безпосередньо проти держави, і вбивства, які ще називали «головна зрада», а також про порушення спокою та недоторканості судів, сеймів, офіційних осіб чи королівських послів, фальшування монет, викрадення і зґвалтування жінки і, крім того, низку військових злочинів таких, наприклад, як дезертирство, зрада тощо [302, с. 54].

У суспільному житті виникла нагальна потреба запровадження посади, яка була б пов'язана з представництвом публічних функцій у судах на професійній основі, адже шляхта та знать були зацікавлені у наведенні порядку в містах і селах, а тому на інстигатора з часом покладається дедалі більше функцій [76, с. 95-96].

З часом функції інстигаторів трансформувалися із суто представницьких в представницько-обвинувальні. Поступово така посада набула майже усього спектру нинішніх прокурорських функцій: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво розслідуванням,

нагляд за діями органів правопорядку, представництво інтересів держави в суді тощо. Крім того, інстигатор міг звертатися до суду з вимогою призначення дисциплінарного покарання до осіб, які неналежно поводитися в суді. Інстигатор повинен розумно підбурювачів галасу викривати, усувати цього підбурювача, дії якого відбиваються на інших особах [302, с. 55].

Інстигаторам, як зауважив Л. Р. Грицаєнко, були притаманні певні особливості в контексті їх функціональної моделі. Протягом усього періоду свого існування інстигатори діяли при судах та обиралися органами судової влади з кращих суддів, яких вирізняла з-поміж інших громада міст, і підпорядковувалися міській раді, що спочатку мала не тільки адміністративні, а й судові функції, тобто фактично перебувала на перетині судової та виконавчої влади. Разом з тим аналіз правового статусу і функціонування органів прокуратури на той час засвідчує, що діяльність інстигаторів у цілому була добре організованою і здійснювалася на достатньо кваліфікованому рівні [76, с. 95].

Посада інстигатора була остаточно скасована Катериною II наприкінці XVIII століття. В історичних джерелах є непоодинокі згадки про інстигаторів, які діяли в різних установах, зокрема релігійних, аж до середини XIX століття. Однак, ми схилиємося до думки, що спільна у них лише назва.

2.3. Розвиток функцій прокуратури в Запорозькій Січі та Українській гетьманській державі

В козацькому звичаєвому праві та судово-правоохоронній системі Української гетьманської держави яскраво виявляється демократичний устрій, свобода і рівноправність січовиків. Через найавторитетніших козацьких ватажків, військову раду, вони здійснювали функцію контролю за військовою старшиною на підставі загальнообов'язкових рішень.

Перші згадки про козацьке судочинство з'являються з XVI століття. Загальновизнаним фактом є те, що з цього часу утворюється «козацька християнська республіка» – Запорозька Січ, яка упродовж кількох століть була своєрідним автономним політично-адміністративним утворенням з багатьма

ознаками державності й власним оригінальним досвідом здійснення судової влади в межах Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Кримського ханства й Української гетьманської держави. Разом з державними інститутами, як зазначав В. С. Кульчицький, зароджувалося «Козацьке право» – сукупність правових звичаїв, що утверджувались у сфері козацьких суспільних відносин. Система цього права закріплювала військово-адміністративну організацію козацтва, діяльність судових органів, систему правопорушень і покарань за їх вчинення [190, с. 110-111]. Козацьке право, за переконанням Макаренко О. В, було корпоративним правом, яке захищало військово-політичну організацію запорозького козацтва [205, с. 12]. Кошовий отаман виконував роль верховного судді, оскільки зосереджував вищу владу над усім військом. Суд кошового отамана виступав спочатку як суд першої інстанції в справах військової старшини і паланкових полковників. Згодом, приблизно від середини XVII ст., він перетворився на вищу апеляційну інстанцію. Кошовий отаман затверджував рішення військового судді й визначав покарання злочинцям. Під час військового походу кошовий міг самостійно призначати злочинцям смертну кару, в мирний час це було прерогативою Коша або козацької сходки.

Військово-адміністративна і виконавча влада у козацькому війську не відділялася від судової. Тому, розгляд цивільних, кримінальних справ та різних скарг і звернень відбувався в значній кількості інстанцій [257, с. 11-12]. При цьому їх діяльність мала підпорядковуватися завданням козацького правосуддя. За повідомленнями анонімного дослідника кінці XIX ст. до їх числа належали: 1) убезпечення громади від злочинців і злочинів, які посягали на корінні традиції та правові засади січової організації і могли викликати розлад і сум'яття у внутрішніх відносинах Коша; 2) усунення злочинця з метою унеможливлення злочинних посягань у майбутньому; 3) залякування з метою запобігання майбутнім злочинам та надання покаранням характеру помсти. Разом з тим, на його думку, правосуддя на Січі не ставило й не могло ставити своїм завданням виправлення та перевиховання правопорушника, оскільки в умовах постійних військових дій для цього не було ні часу, ні відповідних можливостей. Окрім того,

Січ була об'єднанням вільних і рівних людей, що виключало можливість обернення злочинців на підлеглих товариству осіб, обмеження їх прав і підпорядкування волі общини. Тому злочинці або виганялися з товариства, або знищувалися, або після належної кари за заподіяне зло залишалися повноправними членами громади. Покарання застосовувалося не в інтересах приватних осіб, а в інтересах усього Коша. І ці інтереси громади ставилися вище інтересів окремих її членів [342, с. 134].

Свою чергою В.О. Свєрбигуз в «путівнику по давньому праву і органам державного управління на Україні», привертав увагу до поширення серед шляхти і козацької старшини наприкінці XVI століття демократичних засад змагальності, диспозитивності, виборності суддів, гласного й відкритого судового розгляду, колегіального вирішення справ та доступності судових засобів [306, с. 4, 6, 7-8, 11-12, 13]. У суді завжди брали участь дві сторони: обвинувачення і захист. Позивач та пізваний, які вели спір, доводили свою правоту, використовуючи фактичний матеріал і судові докази [21, с. 82].

Проте, у судочинстві функцію обвинувачення, як правило здійснював потерпілий, захисту – обвинувачений чи його захисник [306, с. 12-13].

У період Хмельниччини в судочинстві стає помітним поділ злочинів на такі, що розглядалися в порядку публічного обвинувачення, та злочини, що розглядалися в порядку приватного обвинувачення [21, с. 94].

Якщо «покривджений» доходив «слідом» свого винуватця, він повідомляв про це представників місцевої влади, «обвинивши слідом слухнимъ» обвалованого [321, с. 14].

Потерпілий сам вирішував подавати скаргу чи ні, а в разі подачі – відкликати її і відмовитись від обвинувачення. У ході процесу сторони могли примиритися. Потерпілий іноді укладав мирову угоду навіть і в кримінальній справі стосовно тяжкого злочину, або навіть прощав злочинцеві його провину [322, с. 12].

Стосовно представницької функції О. І. Биркович зауважив, що особи, які мали процесуальну правоздатність, могли взяти на допомогу собі в розправі представника. Представники сторін називалися по-різному. У судових документах

середини XVII століття зустрічаємо такі назви: «прокуратор», «патрон», «плєніпотент», «промотор», а також «повірений» тощо [21, с. 87].

Розвитком правоохоронної системи українських козаків була вкрай занепокоєна польська влада. Внаслідок чого у вересні 1616 року на Сеймі було оголошено, що козаки «нібито утворюють у великій Речі посполитій іншу республіку». Ухвалено провести ревізію козацтва, до якої залучити, насамперед, знаних лицарів, а козацьких самозванців покарати. Для впровадження закону запропоновано ввести при староствах посади інстигаторів [306, с. 20].

У XVIII столітті обвинувачення набуває публічного характеру, оскільки кримінальні справи також розпочиналися з ініціативи державних судових органів. Як і в попередні часи, такі суди здебільшого мали приватно-правовий характер. У кримінальних справах подавалася скарга – позов, що в певному обсязі залежала від позивача. Перед судом необхідно було домогтися задоволення насамперед матеріальних претензій позивача. Процес вважався лише особистою справою сторін із підпорядкуванням їх керівній ролі суду [233, с. 153-154].

Як зауважив М. В. Журавель, у цей період так і не було передбачено спеціальної посади державного обвинувача. Іноді у справах особливої ваги брав участь представник від гетьмана; він виступав з обвинуваченням, але це стосувалося конкретної справи. До його обов'язків узагалі не входили прокурорські функції [117, с. 37].

Адже тоді не існувало спеціального органу, який би вважався прообразом сучасної прокуратури. Для розгляду справи також був потрібний публічний обвинувач, оскільки функція публічного обвинувачення не була обов'язком провладних органів.

Усі сторони судового процесу мали повну свободу для збирання та подання доказів. Обвинувачем міг бути кожний, хто в установленому порядку вказав на особу як на підозрювану у вчиненні злочину, а також заявив про своє бажання переслідувати її [117, с. 34].

Проте, як слушно зауважив Д. І. Яворницький, військова, адміністративна, судова і духовна влади в Січі обіймалися обраним кошовим отаманом. Суддями у

запорізьких козаків були кошові отаман, суддя, писар, військовий осавул, довбиш, паланковий полковник і часом весь кіш. Кошовий отаман вважався вищим суддею, оскільки мав верховну владу над усім запорозьким військом [402, с. 218–220].

Функція нагляду за додержанням законів в Українській гетьманській державі здебільшого належала Генеральному військовому суду, який вирішував справи по скаргах на генеральну старшину, полковників та бунчукових товаришів, які були звільнені з-під влади нижчих судів [322, с. 100]. На Генеральний військовий суд покладался також загальний нагляд за судами та суддями. За несправедливе вирішення справ у нижчих судах Генеральний суд, з відома гетьмана, штрафував суддів, щоб винагородити за шкоду, заподіяну скривдженому [322, с. 100].

Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, В. Г. Неділько цілком справедливо пов'язує з функцією осавула. Адже йому належало визначити забезпечення реалізації судових вироків, які виносилися рішенням всього коша чи волею кошового отамана, та контроль за правильністю їхнього виконання [234, с. 177].

Стосовно нагляду за виконанням судових рішень В. Г. Неділько в якості контролюючих суб'єктів розглядає самих позивачів (потерпілого), оскільки вони мали можливість самостійно здійснювати перевірки у частині виконання вироку. Автор переконує, що така здатність наділяє позивача окремими контрольно-наглядовими повноваженнями і фактично відкриває можливості прийняття участі у процесі виконання покарання не тільки в якості потерпілої сторони, а й контролюючої [234, с. 178].

Певні повноваження у цій сфері вбачаються у військового довбиша, який серед судових повноважень мав статус помічника осавула. До його обов'язків належав «нагляд за виконанням судових вироків як у Січі, так і у віддалених паланках, а також доставка на суд коша злочинців із поселень і хуторів Війська Запорозького» [141, с. 145–146].

У контексті визначення функції нагляду за дотриманням законності під час судового процесу слід зупинитися на правовому статусі *возного*, що був визначений Правами, за якими судиться малоросійський народ (Глава 7, арт. 8, п. 2-8). На думку Н. П. Сизої, в його обов'язки входили наступні функції: а) як судовий виконавчий урядовець *возний* підтримував зв'язок між судом та спірними сторонами, вручаючи їм позови, копії актів, оповістки та різні судові накази й розпорядження; б) проводив екзекуції судових вироків у справах цивільних та деяких кримінальних (стягував грошові покути, відшкодування, вводив у володіння тощо); в) наглядав за порядком під час судових засідань; г) проводив, на прохання заінтересованих осіб, огляд на місці для забезпечення доказів або встановлення причин і розмірів шкоди; г) нарешті, мав обов'язок засвідчувати на суді, на прохання сторін, їх процесуальні акти для занесення до протоколу [322, с. 127].

Таким чином, з-поміж контрольно-наглядових повноважень можемо спостерігати у процесуальному статусі *возного* функції щодо здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, організації і процесуального керівництва розслідуванням, вирішення відповідно до закону різних питань під час кримінального провадження, нагляд за іншими слідчими і розшуковими діями учасників процесу. Відповідно це, у деякій мірі, співпадає з сучасною функцією прокуратури, передбаченою пунктом 2 частини першої статті 131¹ Конституції України. До того ж, у його діяльності не виключалась функція досудового розслідування, яку наразі відповідно до пункту 9 Перехідних положень Конституції України продовжує виконувати прокуратура, а в статті 36 КПК України закріплено право прокуратури починати досудове розслідування за наявності законних підстав.

Контроль за пенітенціарною системою належав призначеній отаманом особі, під керівництвом якої були сторожі і наглядачі. Невеликі тюрми (остроги) знаходилися при сотенних канцеляріях [21, с. 111]. Спостереження за місцями ув'язнення здійснювалися також пушкарями. Окрім основних своїх обов'язків, вони наглядали за січовою в'язницею, у якій відбували покарання засуджені до

тюремного ув'язнення. Проте, на наш погляд, ця компетенція не відповідає прокурорським функціям, вона притаманна пенітенціарним органам, які забезпечують державну політику у сфері виконання покарання.

З 1720 року Генеральна військова канцелярія, як вища центральна установа Української гетьманської держави, починає здійснювати судові функції і стає вищою апеляційною інстанцією. В її роботі брав участь гетьман, а якщо він був відсутній, то його заміняли декілька осіб із Генеральної старшини [322, с. 14].

Після поразки військ шведського короля Карла XII та гетьмана Івана Мазепи під Полтавою у 1709 році, Московська держава на чолі з Петром I посилила військову окупацію на Лівобережжі, обмежуючи автономні права Козацько-Гетьманської держави. Російський цар всіляко намагався інтегрувати Україну під свій вплив, реформуючи при цьому систему судових та правоохоронних органів. До того ж, у самій Росії розпочався активний процес реорганізації системи державного управління, почали відбуватися докорінні зміни в правоохоронній сфері, що не могло не позначитися на механізмі управління Українською гетьманською державою.

За невеликий проміжок часу Петром I було видано низку важливих нормативних актів, які відіграли особливо вирішальну роль у становленні інституту прокуратури, у тому числі на теренах України. Указ «Про покору всіх Сенату та його указам» від 2 березня 1711 року започаткував фіскальну службу. В її обов'язок входило «над всіма справами тайно підглядати і провідувати про неправий суд, також збір казни та інше» [298, с. 157].

Указом «Про фіскалів та їх посади і дії» від 17 березня 1714 року було вдосконалено фіскальну службу, а 12 січня 1722 року Петро I видав ще один указ, відповідно до якого створювалися нові державні наглядові органи для вищих державних установ – прокуратура. У документі йшлося про таке: «Бути при Сенаті генерал-прокурору і обер-прокурору, також у всякій колегії по прокурору, котрі повинні рапортувати генерал-прокурору» [298, с. 183].

Указом «Про встановлення посади прокурорів у надвірних судах і про межі компетенції надвірних судів у справах за доносами фіскалів та інших людей» від

18 січня 1722 року було засновано посаду прокурора при надвірних судах, а прокуратуру поставлено над фіскальною службою. Фіскали в надвірних судах повинні були доносити про злочини посадових осіб прокурорам, а прокурори, в свою чергу, приймали від фіскалів доноси, розслідували їх та вносили пропозиції зі своїми висновками для розгляду у відповідних державних установах. У тому випадку, коли донос фіскала був помилковим, справа щодо нього після належного розгляду відправлялася на розсуд генерал-прокурору [137, с. 48].

Майже одночасно імператором Петром I відповідно до його Указу від 23 лютого 1722 року запроваджено посаду рехтмейстера. Під керівництвом рехтмейстера була створена служба по роботі з чолобитними, від якої залежало, чи внести те чи інше звернення, подане на «найвище ім'я» для розгляду самому імператору, чи прийняти за ним інше рішення [279, с. 86-87]. Вважаємо, це також певною мірою притаманно функції прокурорського нагляду.

Однак, більшість науковців схиляється до думки, що першим документом яким були закладені основи правового регулювання організації та функціонування прокуратури, був Указ «Про посаду генерал-прокурора» від 27 квітня (26 травня) 1722 року [278, с. 9]. Відповідно до цих актів, «посада генерал-прокурора визначалася як «око наше, і повірений про справи державні, повинен у всьому вірно поступати» [346, с. 25-26].

Запроваджені Петром I реформи, за твердженням В. В. Сухоноса, були спрямовані перш за все на подолання феодальної роздробленості і місництва. У результаті, до середини XIX ст. основною функцією прокуратури було здійснення нагляду для сприяння єдиному розумінню і застосуванню законів, що було спрямовано на зміцнення абсолютистської форми державного правління [347, с. 9].

Для започаткування української прокуратури та нормативного закріплення її функцій важливою подією стало прийняття Указу Петра I від 16 травня 1722 року про затвердження Колегії при Гетьманові*. У документі йшлося: «Цього 1722 року, квітня 27 дня всепресвітліший, державніший Петро Великий,

* В історії більш відома як перша Малоросійська Колегія.

імператор і самодержавець всеросійський і інші і інше, жалуючи підданих своїх – малоросійський народ, видав указ: при гетьмані пану Скоропадському в Глухові для управління судами і для іншого, що в прохальних пунктах гетьмана Хмельницького і в ухвалях на нього написано, замість однієї воєводської персони для кращої вірності і управління бути колегії, в якій бути бригадирові панові Вельямінову з шістьма чоловіками штаб-офіцерами, та при цій же колегії бути прокурорам гвардії капітанам або капітанам-поручикам із щорічною зміною, і вона вчинена не для чого іншого, тільки для того, щоб малоросійський народ ні від кого, як неправдивими судами, так і старшинами, податками притиснений не був...” [12, с. 321].

На підставі цього нормативного акта було додатково видано Інструкцію Колегії при гетьманові, в якій дослівно повторювалися вищенаведені положення. У цьому документі також ґрунтовно наводилися передумови, які спонукали царя створити цей орган. Констатується той факт, що з боку козацьких полковників, систематично вчинялися різного роду безчинства. Вказується про численні скарги від козаків Стародубського і Переяславського полків, у яких говорилося про неодноразові випадки невинуватого і надмірного обкладання податками. Мали місце факти безпідставного відбирання земель, рілля, худоби, млинів. Козаків примушували до робіт на будівництвах маєтків, будинків, хуторів, млинових гребель тощо. Причина полягала і в тому, що полкові полковники зловживали судовою владою. У документі з цього приводу зазначалося: «чинять же тяготи неправими судами» [12, с. 323]. На нашу думку, наявність усіх вищенаведених зловживань стала одним із каталізаторів для створення наведеної Колегії, з покладенням на неї функцій контрольно-наглядового характеру.

У другому пункті вищевказаної інструкції йшлося про запровадження у великих містах государійових воєвод, і в тих же містах «для суду і розправ» передбачалися посади козацьких урядників, які повинні були здійснювати правосуддя над особами відповідно до їх прав (шляхти, козаків, міщан). На них також покладался обов’язок наглядати за воєводами та війтами, а у разі вчинення

ними якихось порушень, невідкладно доповідати про це Колегії або самому гетьманові.

Важливим є те що, членам Колегії, зокрема прокуророві, було надано повноваження розглядати скарги, подані на Генеральний Суд, Військову канцелярію, на полкові та інші канцелярії «скільки би їх у Малоросії не виявилось», ратушські суди, якщо хтось би звернувся на них із заявою, або як говорилося: «став бити чолом по неправих та тривалих їх рішеннях». Колегія при гетьманові (далі – Колегія) мали заводити та розглядати справи, вирішуючи їх «по правам та регламентам і самою істиною, без зволікань і без всяких порушень» [12, с. 323-324]. Таким чином, наведені функції є вельми подібними тим, що передбачені статтею 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, а саме: пункту 3 – нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; пункту 4 – нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [120].

У цьому статусі можна углядіти певні елементи прокурорського керівництва, що передбачені у пункті 2 частини другої статті 36 КПК України – право прокурора на повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування.

Не можемо погодитись із твердженням В. В. Сухоноса з приводу того, що тоді ніяких нормативних вимог щодо служби в прокуратурі не існувало, мовляв претенденти на посади могли бути від будь-яких прошарків, головне, щоб вони мали кращі моральні та ділові якості [343, с. 26]. Адже в іменному указі про створення Колегії від 16 травня 1722 року чітко встановлено, що функції прокурора в Колегії виконуватимуть виключно гвардії капітан або капітан-поручик [12, с. 323].

Прокуророві разом з іншими членами Колегії були чітко регламентовані функціональні обов'язки, які полягали у наступному: «Про всякі грошові та хлібні та інші збори, які належать збирати по пунктам Богдана Хмельницького в казну

його імператорської величності, засвідчуючи справжність, скільки чого і від кого збирається, і ті збори наказувати збирати урядникам та війтам Малоросійського народу в казну його імператорської величності, і за ними наглядати, щоб чинили правду, як і про те в пунктах Богдана Хмельницького написано, і від описів би не брали, а що зібрано буде, приймати їм в Колегію” Прокуророві належало щороку із завіреними прибутковими книгами звітувати у Сенаті [12, с. 323- 324].

Вважаємо, що з прийняттям цього документу на теренах нашої держави починається створення прокуратури, адже вперше було визначено посаду, яка відповідала цій назві, і, що найголовніше, передбачала здійснення нагляду за дотриманням законності вищими посадовими особами, контрольно-наглядову функцію, представництво інтересів та підтримання публічного обвинувачення. Повноваження прокурора у складі Колегії були більш притаманні нинішньому Генеральному прокуророві. Прокурорські чини за цих часів мали більше спільного з інститутом прокуратури, ніж то було до того (йдеться про прокураторів, інстигаторів, войтів, старост, урядників). Серед їхніх функцій перебували:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організація процесуального керівництва розслідуванням фіскальних порушень, вирішення відповідно до інструкцій і регламентів інших питань під час кримінального провадження злочинів, вчинених козацькою старшиною;
- нагляд за діями Генерального військового суду (Генерального суду), міських (ратушних) судів та канцелярій усіх рівнів;
- представництво публічних інтересів у суді у справах особливої важливості.

Членами Колегії також здійснювалося провадження досудового розслідування, що на сьогодні відповідає функціям досудового розслідування відповідно до пункту 9 Перехідних положень Конституції України та пункту 1 частини другої статті 36 КПК України.

Оскільки у ті часи було поширеним таке явище як хабарництво та підробка гетьманських універсалів по збору податків, про що свідчать окремі положення в Інструкції Колегії при гетьманові від 16 травня 1722 року, то виникала нагальна

потреба у створенні відповідного органу щодо протидії корупції. У наведеному документі вказувалося, що «У судах Генеральних чиняться, ради хабаря і великих прибутків, багато неправди... І нині від малоросіян на Суддю Генерального Черниша є багато чолобитних» [12, с. 324-325].

Найпоширенішими злочинами серед козацької старшини було невиконання ними своїх службових обов'язків, наприклад, не оприлюднення універсалів, невиконання судових обов'язків [366, с. 95, 110]. Тим не менше, на думку І. Д. Любченка, одними із найбільш розповсюджених видів посадових злочинів було зловживання владою або службовим становищем, що втілювалось у незаконному стягненні податків та мита з купців, а також службова недбалість [202, с. 75].

Ми не схильні ідеалізувати та перебільшувати значення Колегії для забезпечення законності та захисту прав і свобод людини, загальних інтересів Української гетьманської держави. Оскільки, по-перше, Колегія була за кількістю її членів не чисельною: при ній діяв лише один прокурор. Варто також наголосити, що взагалі прокурорів тоді на всю Російську імперію нараховувалося лише двадцять осіб: сімнадцять у центральних відомствах і надвірних судах, троє – в Сенаті і Синоді [320, с. 35].

По-друге, сама Колегія була створена головним чином для реалізації держаної політики у сфері оподаткування. Як засвідчує історія, справжні наміри у створенні цього органу полягали у посиленні контролю з боку російської влади за діяльністю Гетьманщини та підкорення їй загальної системи управління, адже гетьману було залишено лише дорадчий голос.

По-третє, компетентність таких прокурорів для належного виконання своїх обов'язків була дуже низькою. У підсумку, як цілком слушно зауважує І. І. Боршуляк, в прокурорський корпус у 1722-1727 роках увійшли, головним чином, учорашні стройові військовослужбовці середнього і старшого офіцерського складу [30, с. 41]. У свою чергу Д. О. Серов констатує, що більше половини цих осіб не мали навіть мінімального досвіду адміністративної та судової роботи, а тому навіть не могли мати поглибленого уявлення про систему

чинного законодавства. Призначення таких осіб на прокурорські посади значно послаблювало ефективність їхньої майбутньої діяльності з нагляду за дотриманням законності” [320, с. 36].

Зрештою у 1727 році першу Малоросійську колегію було ліквідовано, а владу гетьмана поновлено. Після чого важливого значення для забезпечення законності набула Генеральна військова канцелярія, яка виконувала безпосередній нагляд за діяльністю Генерального військового суду, надсилаючи йому ордери у справах, що були пов’язані з його діяльністю. Вона керувала реорганізацією Генерального військового суду, що була проведена на підставі універсалу гетьмана Кирила Розумовського від 17 листопада 1760 року [322, с. 98]. У цей час, вважає Б. Р. Стецюк, з’являються перші ознаки прокурорського нагляду в проведенні кримінально-процесуальних дій та судового розгляду справи. Проте, ми не підтримуємо цієї думки, адже як раніше зазначалося, прокурорський нагляд був передбачений ще при запровадженні посади прокурора у складі Колегії у 1722 році.

Відповідно до гетьманського Ордеру від 1755 року писар судової канцелярії Генерального військового суду зобов’язаний надавати юридичні консультації, про що робив відповідні записи чи доповідав про це гетьману [385, с. 746]. До складу зазначеного органу входило двоє секретарів, ексектор, нотаріус, протоколіст, а також їх обслуговувало двадцять два канцеляристи [336, с. 50].

Вирішального значення для розвитку системи судових органів Української гетьманської держави набула Судова реформа гетьмана Кирила Розумовського, який Ордером від 17 лютого 1763 року вивів Генеральний військовий суд з-під юрисдикції канцелярії. Одночасно він ліквідував судово-процесуальну компетенцію Генеральної військової канцелярії, де залишився тільки один генеральний писар [11, с. 460].

На підставі вивчення архівних документів Б. Р. Стецюк доводить, що Генеральна військова канцелярія організовувала і проводила попередні розслідування в деяких кримінальних справах старшин [336, с. 50].

У подальшому кримінальні справи розглядалися замковим судом [34, с. 10-11]. На місцевому рівні контрольно-наглядові функції переходили до новостворених галузевих судів за цивільною та кримінальною підсудністю, які діяли відповідно до «Інструкції про суди» гетьмана Данила Апостола. Загальний нагляд за дотриманням законності та підтримання публічного обвинувачення, і навіть проведення кримінально-процесуальних дій відбувався під керівництвом або наглядом полковника [132, с. 142-143]. Ця функція цілком притаманна сьогоденній прокуратурі, яка відповідно до статті 131¹ Конституції України, здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та нагляд за проведенням процесуальних дій.

Стосовно організації загального нагляду за законністю, зокрема у сфері правосуддя, зауважимо, що 1763 року імператриця Катерина II видала Маніфест про порядок розгляду скарг і прохань на найвище ім'я. Відповідно до нього ці звернення або розглядалися по суті, або поверталися прохачам для передачі документів до суду або прокурору. Право на подання звернення було закріплено лише для осіб дворянського звання, а для інших верств населення було обмежено [199, с. 122].

Однак, з боку імперської влади Росії продовжувався процес ліквідації автономії української державності. В 1764 році Катерина II наказала Кирилу Розумовському зректися гетьманства, і він це виконав. Влада перейшла до другої Малоросійської Колегії на чолі з генерал-губернатором. До її складу також входили прокурор, чотири російських представники, чотири українські старшини, двоє секретарів.

Прокурор повністю підпорядковувався Сенату та імператриці. Було взято жорсткий курс на централізацію та русифікацію України. Канцелярія Малоросійського генерал-губернатора керувала Малоросійською колегією, полковими і сотенними канцеляріями, судами всіх типів та рівнів [184, с. 224].

У 1780-х роках на території України засновуються малоросійські намісництва. Губернський генерал-прокурор сприймався в них «оком

государевим”, прокурори зобов’язувалися наглядати за законністю. На губернські управи покладалися обов’язки слідкування за дотриманням законності у всіх сферах управління. Оскаржити рішення правління можна було в Перший департамент Сенату.

Крім того, губернське правління мало й іншу функцію: йому доповідали працівники прокурорського нагляду про викриті ними зловживання і випадки порушення закону. Тобто, як вважає Є. А. Безкровний, органи влади здійснювали нагляд за законністю не лише як вища адміністративна інстанція, але й через звітність спеціальних органів нагляду [17, с. 30].

Функції тодішнього інституту прокуратури в українських землях були значно переформатовані для забезпечення повної влади Російської імперії та остаточної ліквідації будь-яких проявів української державності. Для цього в імперії особлива функція відводилася саме прокурорам. Свідченням цьому є таємна переписка Катерини II та князя В’яземського, призначеного на посаду генерал-прокурора Сенату, у якій йшлося: «Малоросія, Ліфляндія та Фінляндія – це провінції, що правляться дарованими їм привілеями, порушити ці привілеї відразу було б незручно, але не можна вважати ці провінції за чужі і поводитись з ними, як з чужими землями – це був би явний нерозум. Ці провінції, так само як Смоленщину, треба легкими засобами привести до того, щоб вони обрусіли і перестали дивитися, як вовки до лісу» [32].

Таким чином, із ліквідацією полково-сотенної системи Української гетьманської держави та зруйнуванням Запорозької Січі відбулося знищення прообразу українських прокурорських інститутів, які були поновлені лише через півтора століття за часів Української революції 1917-1921 років.

2.4. Функціональна модель прокуратури в українських землях наприкінці XVIII – початку XX століть

З моменту остаточної ліквідації автономії Української гетьманської держави до повалення монархічного ладу у 1917 році прокуратура в Україні, за винятком

земель, що перебували під владою Австро-Угорщини, розвивалася одночасно з прокуратурою Російської імперії.

Основною її функцією на той час було збереження визначеного законами порядку, враховуючи ведення справ щодо цілісності влади та інтересів імператорської величності, шляхом нагляду за дотриманням законодавства, участі у розгляді судом справ та нагляду за законністю їх вирішення.

У період правління Павла I штати прокуратури були скорочені, але їх функції особливо не змінилися. Прокурори місцевого рівня дедалі частіше підтримували публічне обвинувачення. За часів правління Катерини II інститут прокуратури почав стрімко розширюватися. У той час коло повноважень прокурорів у судовій сфері значно збільшилося. Вони наглядали за порядком і правосуддям, за точним виконанням законів, постанов і указів; за термінами провадження справ; складали висновки про зміст закону і щодо спорів про підсудність [57, с. 575]. У певній мірі наведені положення містять ознаки другого пункту сучасної статті 131¹, в якій указано, що прокуратура в Україні здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішенням відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Також у правовому статусі тодішнього прокурора вбачаємо елементи прокурорського керівництва відповідно до пункту 2 частини другої статті 36 КПК України, де визначається його право на повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування.

З'явилися справи категорії «обов'язкової участі прокурора»: на нього поширювалася функція досудового розслідування, яка до цього часу притаманна інституту прокуратури відповідно до пункту 9 Перехідних положень Конституції України, а також пункту 1 частини другої статті 36 КПК України, де йдеться, що прокуратура вправі починати досудове розслідування за наявності законних підстав.

Винятковим було те, що загальний нагляд належав начальнику губернії та правлячому сенату.

Важливою новелою того часу було запровадження посади прокурора з казенних справ, який був зобов'язаний захищати публічні та приватні інтереси шляхом надання висновків.

Так, 27 лютого 1824 року було призначено Полтавського повітового стряпчого з казенних справ. У рапорті Полтавського губернського прокурора чітко визначалися обсяг роботи призначеного ним казенного стряпчого. Зокрема, йшлося про забезпечення казенного інтересу на усіх торгах в казенній палаті; контроль за розпорядженням державним майном; недопущення ухилення від виконання посадовцями свої посадових інструкцій та порушення ними правил і настанов; необхідність щомісяця засвідчувати наявність коштів у казні; впливати на вирішення фінансових питань при розподілі іменних окладів; контролювали фіскальну сферу, зокрема щодо податків, мита та зборів, надходження платежів з присутніх місць губернії до казначейств повітів; узагальнення відомостей про стан збереження державного майна; нагляд за своєчасним надходження коштів з прибутків губернських установ до казначейств повітів; надходження, зберігання і відправлення грошей у судових палатах [98, арк. 2-3].

Цей перелік функціональних обов'язків прокуратури не є вичерпним. Наприклад, Миколаївським стряпчим у 1866 році було опротестовано рішення про конфіскацію лавки торговця Марка та його дружини Леї. У протесті чітко визначалися межі повноважень контролюючих органів відповідно до тодішнього законодавства [96, арк. 15]. В наведеному прикладі спостерігаємо функцію стряпчого щодо представництва не лише публічних, а й приватних інтересів підданих.

Крім того, вони могли приймати різного роду звернення про порушення законності у сфері особистих майнових прав. Так, 4 червня 1866 року було надіслано прохання стряпчому Миколаєва та Очакова від міщанина Соловйова про заборгованість 15 рублів, які у нього позичив його сусід [96, арк. 18]. На документі мається помітка про прийняття до розгляду цієї скарги. Цим демонструється необмеженість предмету нагляду місцевих органів прокуратури.

У «Статуті влади і місць губернських» сьомий розділ присвячений губернським прокурорам та губернським стряпчим. Цей документ визначав правове положення органів прокуратури в системі державного управління Російської Імперії. «Для найближчого нагляду за провадженням справ у місцях губернських, призначається в кожній губернії прокурор і при ньому губернські адвокати: один – для казенних, а інший – для кримінальних справ» [316, с. 490]. Проте, наголошувалося, що загальний нагляд до того ж належав начальнику губернії та «Правлячому сенату, на підставі їх статутів».

Згідно Маніфесту від 15 вересня 1802 року «Про заснування Міністерств» Міністр юстиції поєднував посаду генерал-прокурора. На нього покладалися питання міністерства і активного управління, питання устрою судового порядку. Таким чином, прокурорський нагляд за діяльністю судів отримав подальший розвиток.

Повноваження прокурорів розширилися відповідно до «Зводу законів Російської імперії» 1832 року, адже їм відводилася відповідна роль під час розгляду судами казенних, публічних та приватних справ, на підставі чого надавалися окремі висновки, у яких прокурор інколи прирівнювався до чолобитника (скаржника).

Забезпечення приватних інтересів тодішнім інститутом прокуратури підтверджується опрацьованими нами матеріалами щодо фактів, які мали місце у Миколаєві в 1866 році. Зокрема, це справа сестер Олени та Єлизавети Киригидговичих, у яких місцева влада вилучила особисті речі та виставила їх на конкурс (аукціон) для реалізації, у зв'язку з розподілом спадку їхнього батька [95, арк. 331]. Водночас існує справа купця Івана Монте, який звернувся зі скаргою до стряпчого на дії поліції з приводу виставлення його будинку на публічний продаж [95, арк. 155]. На жаль відомостей про результати розгляду цих проваджень не збереглося. Однак на заявах містилися помітки прийняття їх до розгляду, що свідчить про безпосередню участь прокуратури в представленні приватних інтересів скаржників, за умови порушення їх особистих майнових прав.

Слід зауважити, що крім губернських прокурорів функціонували окремі юрисдикції спеціальних прокурорів, зокрема військові прокурори; межеві прокурори, які входили до складу межевої канцелярії; прокурори духовних справ іноземних сповідань: при Римсько-Католицькій Духовній колегії, Євангелічно-Лютеранській Генеральній Консисторії та Армяно-Григоріанському Синоді [367, ст. 21, 28, 38, 194, 235, 236-245, 988-991].

Досліджуючи багатотомну збірку Зводів законів Російської імперії 1857 року видання у 34 томах [316], ми провели системний аналіз юридичних актів. У результаті чого, вибудуємо систему функцій, які були притаманні губернським прокурорам та стряпчим у дореформений період на теренах України.

У Статуті «Про загальні губернські управління» в другій главі (Про предмети губернських прокурорів та губернських стряпчих), передбачалося, що прокурорський нагляд, як складова механізму державного управління, спрямований на виконання законів у Російській імперії. За сукупністю споріднених функціональних ознак слід виокремити три основні напрями:

- охорона загального благоустрою в губерніях та областях;
- нагляд за держаними органами управління;
- нагляд за судами та управами.

Перший блок функцій встановлював обов'язок губернських прокурорів та їх помічників (губернських стряпчих) – «мати єдиним своїм предметом безпосередній нагляд за порядком провадження справ у місцях губернських» [316, ст. 2473]. Таким чином, здійснювалась функція загального прокурорського нагляду за діяльністю органів влади. Спершу встановлювалось, що губернські прокурори та стряпчі мали чинити «сприяння своїми висновками до точного розуміння сили законів», що полягало у тлумаченні законів та інших нормативно-правових актів, роз'ясненні їх суті, а також оголошенні можливих правових наслідків за умови недотримання окремих приписів.

Особливою функцією губернських прокурорів та стряпчих визначалось «спостереження за точним виконанням узаконень, охорона ними встановленого порядку, та сприяння припиненню протиправних їм діянь та зловживань». Серед

особливих правопорушень, на які винятково мали реагувати губернські прокурори, було порушення вірності присязі. Суб'єктами цього протиправного діяння встановлювались службовці губернських управ. Відповідно такими посадовцями визнавались: начальник губернії, службовці казенної палати, палати державного майна, палати кримінального суду, палати цивільного суду, совісного суду, наказу громадського піклування, міські управи, управи благодійності, міська дума або депутатські збори, до складу яких також входили городові магістрати, народні комісії продовольства, Повітові комітети суспільного здоров'я, Попечительства про земські повинності і особливі земські повинності їх присутності, Попечительства про тюремні комітети та їх відділення, статистичні комітети, митниці та митні застави, поштамти та поштові контори, контори іноземних поселенців, межові контори.

Перелік структурних підрозділів не був вичерпним, оскільки, в залежності від географічних та економічних особливостей адміністративної одиниці могли створюватися державні установи, зокрема: сольові контори, міські будівельні комітети, карантини тощо.

Окрім нагляду за центральними органами в губернії, прокурори здійснювали контроль за діяльністю у містах градоначальників (в уїздах – городничих) та обер-поліцмейстерів.

Прямим обов'язком губернського прокурора була присутність у місцевих комітетах «Земських повинностей», комісії «Народного продовольства», статистичному комітеті, в комітеті «Попечительства про тюрми» (у званні директора).

До особливо небезпечних діянь, вчинення яких губернський прокурор мав суворо переслідувати, належало порушення суспільної тиші, очевидно йшлося про недопущення бунтів та заколотів проти державної влади як серед дворянства, так і серед нижчих верств населення.

Окремою функцією губернського прокурора було реагування на дії, пов'язані зі спричиненням «збитку казенного і особистого», тобто запобігання розкраданню, знищенню або пошкодженню державного чи приватного майна.

Губернські прокурори та стряпчі зобов'язувались наглядати за недопущенням здійснення забороненої торгівлі та перешкоджання дозволеним торгівлі. Так, наприклад, у 1866 році в м. Миколаєві цехові ремісничі майстри звернулись до стряпчого з проханням не допустити міграції у місто поселенців з єврейських колоній, які займались стихійною торгівлею та різного роду промислами, що створювало місцевим мешканцям певну конкуренцію. Ремісники вимагали вжити відповідних заходів та звернутись із цього приводу до відомства з питань поселень та колоній [95, арк. 69].

Досить нестандартною функцією прокурорів була боротьба з «порушенням правил благочиння і допусту спокус». До порушення правил «благочиння» відносились невиконання розпоряджень, вимог і постанов уряду і поліцейських, злісна непокора і образа поліцейських, жандармів, порушення порядку у церкві, бійки в громадських місцях, відкриття без дозволу театральних вистав, жебрацтво; порушення проти громадського благоустрою, полювання без дозволу, рибна ловля в заборонений час тощо [305]. Із зазначеного можливо дійти висновку, що порушення правил «благочиння» це категорія проступків, яка, по-перше, мала незначну суспільну небезпеку, по-друге, не підпадала під ознаки кримінально-карного діяння, по-третє, рішення щодо цих проступків, приймалися органами поліції, а не судами.

До наших днів збереглася одна з таких справ у Державному обласному архіві Миколаївської області, з приводу заяви міщанки Федори Червоненкової, про те, що вона була вигнана з речами на вулицю співмешканцем, який мав намір влаштувати її у публічний будинок, що особливо зганьбило жінку перед громадою. У його вчинках вбачалося порушення християнської моралі. Після чого, прокурор доручив підлеглим вжити невідкладних заходів для притягнення кривдника до відповідальності задля збереження жіночої честі та гідності [95, арк. 383].

Аналогічною є справа стосовно скарги миколаївського міщанина Акіма Мальченка про безпідставне його звинувачення сусідкою у крадіжці у неї 15 рублів, де йшлося про виняткову образу Мальченка та гріховність з боку

наклепниці [94, арк. 120]. З наведених фактів слідує, що у тодішні часи сфери впливу прокурорського нагляду не мали чітких меж. Цікавим є те, що всі ці звернення приймалися до розгляду, про що свідчать відповідні резолюції на скаргах громадян.

Губернський прокурор зобов'язувався слідкувати за недопущенням серед службовців «непослух і роцота», а також «лінощів і повільності у виконанні наказів і провадженні справ». З наведеного помітно, що прокурорам доводилось здійснювати в деякій мірі управлінсько-наглядові функції у частині контролю за виконанням службовцями своїх професійних обов'язків, наказів і розпоряджень вищого керівництва.

Водночас очільники інших відомств мали право звертатися до прокурора з приводу перебігу справ, які перебували у його провадженні. Принаймні про це свідчать архівні документи. Так, наприклад, у листі управління Миколаївського військового губернатора від 12 серпня 1868 року (вх. № 2924) до миколаївського прокурора йшлося про таке: «Прошу доповісти становище справи про образу помічником поліцмейстера Браїлком штаб-капітана Акіфієва. Якщо вона не закінчена, то з яких причин?» [94, арк. 182].

Наступною функцією губернського прокурора було недопущення перевищення службовцями своїх повноважень на території, де не поширювались їх права, а також вирішення спірних питань, що виникали з цього приводу. Виходить, що в деякій мірі прокуратура була зорієнтована на контроль щодо розподілу владних повноважень за територіальним принципом.

Не менш важливою функцією прокуратури було забезпечення нагляду за місцями позбавлення волі. У Статуті про утримання під вартою і заслання передбачалось, зокрема, «відвідування в'язниць, робочих будинків угамування; піклування про забезпечення утриманцям у них належних продуктів харчування; нагляд за тим, щоб не були застосовані при ув'язненні арештантів знаряддя, законом заборонені; перегляд і відправлення паперів, написаних людьми, що перебувають під вартою». Губернські прокурори і стряпчі зобов'язувались щотижня відвідувати тюремні заклади, робітні і так звані «будинкіки

угамування”. Губернські прокурори та стряпчі оглядали одяг та взуття ув’язнених під час проходження етапу арештантів (партії) через губернські міста [309, с. 393, 592].

Нагляд здійснювався за ув’язненими, які знаходилися в тюремних закладах як під час проведення дізнання та судового розгляду, так і засуджених за вироком. Для загальної картини наведемо деяку статистику. У відомостях про рух справ та осіб, які тримаються під вартою, за перший квартал 1866 року у м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії наводилися такі показники: арештантів, які попередньо ув’язненні – 22 особи, засуджених – 30 [96, арк. 1].

В архівах зустрічається низка документів щодо наглядових проваджень за тюремними закладами. Наприклад, у клопотанні до городского стряпчого від засудженого громадянина м. Миколаєва Михайла Грицяя, який утримувався під вартою з 22 травня 1866 року, йшлося про термінове надання йому чаю, «кормових» коштів, відповідно до закону. Продовжуючи перелік всього необхідного для себе, арештант зрештою скаржився на дії судового слідчого 1 дільниці Херсонського повіту [96, арк. 8].

Прокурори наглядали за утриманням під вартою осіб, затриманих і заарештованих у ході попереднього розслідування кримінальних справ [62, с. 18,19] або ув’язнених. Наприклад, Сара Грант звернулася до Прокурора Полтавського окружного суду М. М. Чижова з вимогою переводу її в Полтавську тюрму, шляхом вивільнення окремого місця іншими ув’язненими [275, арк. 31]. Зрештою це звернення було задоволено.

У випадку встановлення факту утримання особи під вартою більше одного року без закінчення справи щодо неї, прокурор мав про це та перебіг справи щомісяця надсилати повідомлення Міністру юстиції або навіть його Величності Імператору особисто в руки з коротким поясненням суті справи та інформацією про місцезнаходження самого арештанта.

У цьому положенні вбачається «аналогічна» норма законодавства України. Зокрема, статтю 197 КПК України передбачається, що сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не

повинен перевищувати у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів більше дванадцяти місяців.

Інформаційно-роз'яснювальна функція губернського прокурора полягала у присутності в дворянських зборах для тлумачення законів на випадок виникнення сумнівів чи спірних питань, але без жодної його участі в справах цих зборів. Проте роз'яснення нормативно-правових актів губернський прокурор здійснював виключно за умови звернення до нього «губернського предводителя». Останнім був виборний голова дворянства губернії, котрий обирався дворянством на три роки і служив без винагороди, що визначало цю посаду почесною [316]. Якщо дворянство не погоджувалось із трактуваннями прокурора, тоді воно доповідало про це Міністру юстиції та начальнику губернії.

За губернськими прокурорами частково закріплювалась засвідчувальна функція щодо освідчування божевільних і розумово нездатних.

Другий блок функцій визначений статтею 2474 та узагальнений другим параграфом «Нагляд за казенним управлінням». Вони охоплювали такі напрями діяльності губернських прокурорів і стряпчих”:

- повсемісна охорона вигод і користі казни;
- запобігання та припинення недозволених казенних витрат;
- нагляд за тим, щоб із народу не стягувалися збори, не передбачені законом;
- присутність при проведенні різних казенних торгів і підрядів;
- нагляд за використанням при провадженні справ установленого гербового паперу та за внутрішньою звітністю в цьому;
- участь у засвідченні казенного майна;
- відвернення фальсифікацій у приписах доходів купців до сімейних капіталів [316, с. 493].

Третій блок функцій губернських прокурорів та стряпчих був узагальнений у другому параграфі «Нагляд по суду і розправах», який передбачав:

- нагляд за відповідністю судових рішень точній силі законів;
- збереження установлених форм і обрядів судочинства та внутрішнього порядку судових місць;

- нагляд за тим, щоб суди не зловживали владою, не перевищували своїх повноважень і не розглядали справи, що не належать до їх підсудності;

- нагляд за чітким дотриманням термінів розгляду справ, недопущення будь-якої повільності та зволікання у провадженні справи, спонукання до індивідуального підходу при їх розгляді [316, с. 493].

Губернські прокурори особливо наглядали в губерніях за точним виконанням Найвищих наказів, щоб усі справи якнайшвидше розглядалися, і в першу чергу такі, за якими є затримані під вартою; доносили, у випадках нехтування, Міністру юстиції, який щомісячно подає Государю Імператору списки з цих донесень, приєднуючи до них свій висновок:

- порушення справ безгласних (йшлося про початок досудового розслідування із не встановленою особою підозрюваного);

- усунення явних у суді утисків, свавілля та зловживань;

- спонукання членів і чиновників судових місць до точного виконання їх посадових обов'язків;

- клопотання досудових місць у справах казни, суспільства і установ; у справах людей, що мають звільнитися з ув'язнення; у справах осіб, що містяться під вартою;

- присутність при продажі нерухомого майна з публічного (державного) торгу.

У межах цього дослідження вважаємо за доцільне окремо розглянути функції обер-прокурорів Святійшого Правлячого Синоду, юрисдикція яких поширювалася на українські землі у складі Російської імперії.

Наведена інституція визнавалася вищим органом церковно-державного управління Російською церквою в синодальний період (1721-1917 роках), яка була верховною адміністративною та судовою інстанцією російської церкви. До функцій цього органу належало з дозволу влади відкривати нові кафедри, обирати й поставляти єпископів, встановлювати церковні свята та обряди, канонізувати святих, здійснювати цензуру у відношенні творів богословського, церковно-історичного та канонічного змісту. Обер-прокурор у складі Святійшого

Правлячого Синоду мав право вирішувати справи єпископів, обвинувачених у вчиненні антиканонічних діянь. Синод був уповноважений виносити кінцеві рішення у шлюбоборозлучних справах, у справах про зняття з духовних осіб сану, про придання мирян анафемі; проблеми духовного просвітництва народу також входили у підпорядкування Синоду [384, с. 238].

Для розкриття цього питання важливою праця Ф. Ст. Благовідова «Обер-прокурори Святійшого синоду у XVIII та в першій половині XIX століття», завдяки якій ми пересвідчились у передумовах створення Правлячого Синоду, прокуратури загалом [23, с. 6].

Через посаду обер-прокурора Святійшого Правлячого Синоду самодержавна влада намагалася контролювати релігійну та церковну сфери. З приводу значення цього інституту в історії нашої держави красномовним є такий факт: у серпні 1766 року обер-прокурор І. І. Мілісіно, слідуючи бажанням імператриці Катерини II, звернувся до Синоду з пропозицією поширити секуляризацію монастирських маєтностей, розташованих на територіях тодішньої Малоросії. Підставою для проведення цього заходу обер-прокурор вважав ніби то численні заворушення в управлінні церковними вотчинами і нескінченні судові процеси між власниками маєтків [129, с. 163].

Таким чином, прокурорські функції в українських землях у складі Російської імперії у першій половині XIX століття мали свої особливості. За тогочасними уявленнями прокуратура відносилася до судової системи і позбавлялася функції загального нагляду. Поступово це викликали неоднозначну реакцію в урядових колах, що супроводжувалася деякими змінами, а згодом істотною перебудовою судової системи в ході реформ Олександра II.

Судова реформа 1864 року без перебільшення стала поворотним моментом щодо функціонування органів прокуратури. Ця подія, як слушно зауважив видатний юрист Є. М. Берендтс, була одним із головних імпульсів пожвавлення юридичної думки [20, с. 31]. Наведені процеси широко полемізувалися А. Ф. Коні, який писав, що судова реформа повинна була нанести удар найгіршому з видів свавілля, свавілля судовому, що ховається за маскою формальної справедливості

[166, с. 3]. Однак, попри велику кількість робіт, присвячених прокурорському нагляду в пореформений період, стосувались вони окремих адміністративних одиниць Російської імперії або мали локальний характер.

У пореформений період правовою основою діяльності прокуратури слугували «Основні положення про прокуратуру» 1862 року та Судові статuti 1864 року. Прокуратура позбавлялася права загального нагляду, а функція прокурорів обмежувалася справами «судового відомства». Тобто вони здійснювали державне обвинувачення в судах, а також наглядали за діяльністю поліції та судових слідчих [65, с. 164].

Після прийняття «Основних положень про прокуратуру» 1862 року її призначення полягало у забезпеченні точного та однакового виконання законів у Російській імперії. Основою прокурорського нагляду повинні були стати єдність і найсуворіша централізація його органів, чітко встановлена підпорядкованість нижчестоящих прокурорів вищестоящим. У той же час передбачалась незалежність прокуратури від губернських управ. Прокурорам заборонялось втручатися в професійну діяльність суду. Таким чином, дотримувався баланс протиріччя у судовій системі.

Як і раніше, загальну систему прокурорського нагляду очолював Міністр юстиції, який діяв в якості генерал-прокурора у Верховному кримінальному суді. Йому підпорядковувалися обер-прокурори касаційних департаментів Сенату і прокурори судових палат, останнім – прокурори окружних судів. Таким чином, діяльність прокуратури стала більш централізованою та мала чітко вибудовану ієрархію. Проте, при виконанні своїх функціональних обов'язків прокурори всіх рівнів мали керуватися виключно своїм внутрішнім переконаннями та існуючими законами.

До компетенції прокуратури належали: керівництво поліцейським дізнанням; нагляд за діяльністю судових слідчих, присутність при всіх слідчих справах, надання їм вказівок; контролю взяття особи під варту; можливість вимагати додаткового розслідування; надання висновку у вигляді обвинувального акта про передачу обвинуваченого до суду після закінчення попереднього слідства;

надання апеляційного або касаційного протесту після винесення вироку суду; нагляд за дотриманням чиновниками в місцях відбування покарань законодавства; охорона законів держави при розгляді судами цивільних справ [137, с. 118].

Прокуратура певною мірою виконувала адміністративні функції. Наприклад, прокурори брали участь у справах міського та земського самоврядування, розглядали питання військової повинності. Однак, слід зауважити, що вони залучалися до цього не з метою нагляду за дотриманням законів, а здебільшого через те, що за ними залишалося право вирішального голосу без права протесту на відповідну постанову. Також вони могли брати участь у цивільних і навіть фабрично-заводських справах.

Особливою функцією прокурорів судових палат та округів було здійснення нагляду за дізнанням і слідством, що цілком відповідає процесуальному керівництву досудового розслідування сучасної України. На думку М. В. Муравйова такий нагляд полягав у забезпеченні прямої залежності поліцейських від прокурора, узагальненні відомостей про всі розпочаті справи (стаття 38 Основних положень про прокурорський нагляд), а також про затриманих осіб у ході дізнання і слідства. Прокурору належав постійний нагляд за провадженням досудового слідства (стаття 47 Основних положень про прокурорський нагляд). Для цього йому надавалась можливість пропонувати слідчому, а іноді і прямо вимагати прийняття заходів, необхідних для встановлення істини [228, с. 376].

Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на аналізі окремих норм Статуту кримінального судочинства від 20 листопада 1864 року (далі – Статут) [341]. Повноваження прокурора з нагляду поширювалося з одного боку на слідство, яке здійснювали судові слідчі, та дізнання, що проводилося поліцією. У Статуті зазначалося, що «прокурори і їхні товариші попередніх справ самі не провадять, але дають лише пропозиції про те судовим слідчим і постійно спостерігають за провадженням цих справ». Збереглося чимало архівних документів щодо нагляду прокурора за роботою Миколаївської міської поліції у слідчих справах (документи про арештантів, які перебували під вартою,

протоколи дізнань тощо). В якості прикладу наведемо такий факт: у 1866 році в Миколаєві під час заходів по затриманню підозрюваного у вчиненні крадіжки поліцейським був заарештований громадянин, у якого конфіскували коня з возом. Згодом його батько звернувся до стряпчого зі скаргою про незаконність дій органів правопорядку. Після чого, стряпчим було заявлено поліцейським чинам: «повернути негайно, а потім будемо розбиратися». Відомостей про остаточні результати розгляду цього звернення до сьогодні на жаль не збереглося [96, арк. 7].

Предметом прокурорського нагляду за органами, що здійснюють слідство, була перевірка повідомлення про злочини (стаття 263 Статуту) [341, с. 117] та участь при провадженні слідчих дій через спостереження (стаття 280 Статуту) [341, с. 121]. Прокурор або його товариш мали право бути присутніми при всіх слідчих діях і розглядати на місці провадження, не зупиняючи ходу слідства; вимагати доповнення попереднього слідства відповідно до вказівок; надавати пропозиції щодо провадження слідчих дій. Згідно статті 281 Статуту для слідчого було обов'язком виконання вимоги прокурора лише за умови, якщо ця вимога за своїм змістом стосується дослідження злочину або збирання доказів і, якщо вона була законною [341, с. 121].

До повноважень прокурора належало право порушувати кримінальні справи (стаття 297 Статуту) [340, с. 128] та обов'язок щодо складання обвинувального акта та передачі обвинуваченого під суд (стаття 519 Статуту) [99, с. 187].

Для того, щоб мати чітку уяву про специфіку реалізації функції прокурорського нагляду за діяльністю органів правопорядку та процесуального керівництва у кримінальному провадженні того часу, ми детально проаналізували рух справи за обвинуваченням Ямпільського Шимона Берковича, Скабло Іцька Лейбовича та інших щодо терористичних актів союзу анархістів-комуністів м. Полтави. Розслідування і нагляд за цією справою відбувався у режимі повної секретності, враховуючи її виняткову важливість. Так, зокрема у листі Губернської канцелярії від 14 квітня 1907 року № 1003 за фактом вбивства Богуславського та поранення Пінського, вчиненими представниками цієї

організації, вимагалось від прокурора конфіденційно повідомляти усі встановлені факти по справі особисто губернатору [99, арк. 8].

Про жорсткий контроль свідчить доповідна записка поліцмейстера прокурору окружного суду М. М. Чижову № 888 від 11 травня 1907 року [99, арк. 21], а також таємні звернення помічника керуючого канцелярії від 20 травня 1907 року (вх. № 1274) про хід провадження у справі, на що прокурор у стислій формі повідомляв: «до теперішнього часу як обвинувачений ніхто не притягнутий» [99, арк. 14].

Проте, у переписці від 1 червня 1907 року зазначається про встановлення у справі обвинуваченого Антона Васильовича Калениченка [99, арк. 16], якого відразу заарештовано. Про це також йшлося у повідомленні судового слідчого по важливих справах про взяття під варту обвинуваченого від 26 червня 1907 року вх. № 467 (справа № 27) [99, арк. 19]. У постанові йшлося про вчинення злочинцями розбійних нападів, вимагань та навіть вбивств заможних містян, з метою задоволення матеріальних потреб для майбутньої революції. Групу анархістів-комуністів очолював особист А. В. Калениченко [99, арк. 19]. У ході подальшого розслідування встановлено й інших співучасників злочину, а саме: міщан Іцка Лейбова Скабло, Шимона Беркова Ямпільського та Хонона Меєрова Сладкевичча. Рішення про притягнення їх до відповідальності було прийнято відповідно до розпорядження прокурора Полтавського окружного суду від 1 червня 1907 року [99, арк. 22].

Під час цього процесу заарештований Ш.Б. Ямпольській неодноразово звертався з прохання до прокурора про звільнення його з під варту і випуску під нагляд поліції [99, арк. 43], а також надання дозволу вести листування з рідними [99, арк. 48]. Однак, жодного такого прохання задоволено не було.

Важливим фактом є те що, у таємній телеграмі Полтавському губернатору від 5 грудня 1907 року №28/9 з Головного департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ йшлося: «указане провадження повинно бути передано до військового суду, а цю справу направити для ознайомлення Військовому Прокурору Київського військово-окружного суду» [99, арк. 73]. Юридична

підстава цього рішення визначалося у окремому листі військового прокурора Київського військово-окружного суду, а саме стаття 17 «Положення про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою» зобов'язувала цю справу передати на розгляд військовому суду для проведення судочинства щодо винних по законам воєнного часу [99, арк. 74]. Про прийняте рішення 15 грудня 1907 року було повідомлено прокурора Харківської судової палати, який також здійснював контроль за станом веденням вказаного провадження [99, арк. 75].

З цього приводу Міністр юстиції І. Г. Щегловітов [408, с. 227-228] у листі Полтавському прокурору М. М. Чижову від 10 грудня 1907 року (вих. № 60795) зазначив наступні подробиці: «мене поставив до відома особисто Міністр внутрішніх справ, що ця справа мала б відразу бути розглянута відповідно до «Положення про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою» від 14 серпня 1881 року. Приступити негайно до передачі справ...» [99]. Документів про подальшу участь прокуратури у вказаному провадженні до сьогодні не збереглося.

Щодо протестних настроїв на теренах України у міжреволюційний період свідчить наглядова справа за обвинуваченням Никифора Андрійовича Попруги в організації селян на захоплення Кобеляцького повітового поліцейського управління та звільнення політичних ув'язнених. Справу було розпочато 20 грудня 1905 року під наглядом прокурора до 17 листопада 1908 року. За цими матеріалами простежуються усі ознаки, притаманні нинішньому процесуальному керівництву прокурора [97, арк. 2]. У вказівках від 16 червня 1907 року № 669 зазначалося про необхідність збирання додаткових доказів, допиту очевидців, вилучення особистих речей підозрюваних, перевіряти усі можливі місця, де можуть переховуватися злочинці, посилити роботу з громадськістю. Прокурор зазначав таке: «про хід цієї справи доручаю періодично мені доносити» [97, арк. 2].

Однак, через неналежний стан розслідування та, враховуючи виняткову державну важливість справи, за пропозицією товариша прокурора матеріали були

передані для подальшого здійснення провадження судовому слідчому Полтавського окружного суду [97, арк. 3].

Досліджуючи історико-правову літературу, ми помітили, що мало хто з науковців при вивченні функцій прокуратури вдається до системного узагальнення і порівняльного аналізу статистичних та аналітичних даних щодо діяльності прокуратури на території Російської імперії. У зв'язку з цим, у межах нашого дослідження, вважаємо за необхідне спробувати провести відповідний системне узагальнення і порівняльний аналіз історико-статистичної інформації.

Враховуючи архівні документи та «Зведення статистичних відомостей по справах кримінальних, установами, які діють на підставі статутів 20 листопада 1864 року», що узагальнювалися Міністерством юстиції відповідно до звітів судових палат та окружних судів, зокрема за 1872, 1875, 1885, 1892 та 1899 роки [310; 311; 312; 313; 314], спробуємо охарактеризувати стан прокурорського нагляду в українських землях, які знаходилися під владою Російської імперії.

Після запровадження Судової реформи 1864 року кількість справ, які розглядались в судових палатах (далі – СП) та окружних судах (далі – ОС) з участю прокурора, стрімко зросла. Так, після остаточного завершення процесу реорганізації судово-прокурорської системи у 1873 році кількість направлених прокурорам проваджень по округах Одеської СП сягала 86,8 %, в Харківській СП – 84,4 % [310, с. 7]: решта справ направлялась мировим суддям та іншим відомствам. У 1875 році цей показник збільшився: в Одеській СП частка піднаглядних прокурорам справ становила 88 %, а в Харківській СП – 86 % [311, с. 11]. Такий стан цілком відповідав середнім показникам роботи інших судових палат Російської імперії.

Водночас, можемо констатувати, що обсяг накопиченого залишку судових справ, які залишалися нерозглянутими і переходили на наступний рік, щорічно збільшувався. Так, у 1873 році по округах Харківської СП перейшло на наступний рік 5145 справ, а Одеської СП – 2713 справ, що значно більше, ніж в інших регіонах. Для порівняння зазначимо, що у Петербурзькій СП таких справ було 885, Казанській СП – 1493, Саратовській СП – 1480. Це свідчить про надзвичайну

завантаженість прокурорів окружних судів на території України, оскільки, тодішні українські землі були найбільш населеними.

У свою чергу, загальна кількість справ, щодо яких здійснювався прокурорський нагляд, станом на 1 січня 1873 року, становила в Харківській СП 17445, в Одеській СП – 11679. З них розглянуто було: у Харківській СП – 16294 (93 %), а у Одеській СП – 8818 (75 %). Тоді як середній показник по державі складав 89 % [310, с. 9].

Порівняємо ці показники з офіційною статистикою Генеральної прокуратури України. За даними «Звіту про роботу прокурора» форми «П» за 12 місяців 2015 року прокурорами України взято участь у розгляді 392 540 кримінальних проваджень судами всіх інстанцій. З них справ, по яких здійснювався перегляд судових рішень з ініціативи прокурора, було 23 125. Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, підтверджують 8 158 справ. Здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, засвідчують 6 023 документів. У цілому розглянуто звернень 1 125 665 [124].

Зазначимо, що кількість співробітників прокуратури відповідно до загальної штатної чисельності реформованих прокуратур низової ланки в Україні за 2016 рік становить – 9708 прокурорських працівників; у місцевих прокуратурах – 7381.

Пересвідчуємося, що завантаженість нинішніх прокурорських працівників, не поступається тій, що мала місце в пореформений період в Російській імперії. Проте, діяльність останніх була досить обтяжена, внаслідок низької комунікації, недосконалості судової та слідчої практики, відсутності нинішнього науково-технічного оснащення та іншими негативними чинниками, які так чи інакше впливали на якість виконання ними своїх функцій.

Округи Одеської судової палати за результатами роботи дещо відставали від округів Харківської і Київської судових палат, оскільки пізніше всіх у

пореформений період завершили процес реорганізації судових та правоохоронних органів на місцях. Стан роботи у цих округах значно поліпшився після прийняття у 1872 році Інструкції для керівництва особам прокурорського нагляду Одеської судової палати при виконанні обов'язків, покладених на них судовими статутами 20 листопада 1864 року та додатковими до цих статутів узаконеннями (далі – Інструкція) [133]. З метою усунення недоліків прокурорського нагляду було посилено контроль у частині дотримання строків попереднього слідства, у зв'язку з цим у § 8 Інструкції зазначалося, що прокурор Одеської СП по закінченню кожних 2-х місяців отримував від прокурорів окружних судів відомості про діяльність осіб прокурорського нагляду і судових слідчих [133, с. 3]. Аналогічно прокурори окружних судів протягом одного місяця повинні були отримувати від своїх товаришів зведені відомості про стан прокурорського нагляду (§ 15 Інструкції) [133, с. 4]. Більше того, кожний прокурор судової палати зобов'язаний був вести спеціальну книгу, в яку заносилися не лише виявлені недоліки направлених до суду справ, але і особливо успішні дії осіб прокурорського нагляду і судових слідчих (§ 12 Інструкції) [133, с. 3-4], а всі юридичні питання, які виникали по справах, заносились в окремий наряд.

Для того, щоб визначити стан оперативності розгляду судових справ прокурорами, розглянемо деякі звіти щодо тривалості проваджень по окремих регіонах. У 1873 році справ, які були розглянуті строком до одного місяця, у судових округах Харківської СП встановлювалось 43,4 %, в Одеській – 44 %; строком від одного до двох місяців: в Харківській СП – 15 %, в Одеській – 18,4 %; від двох до шести місяців: у Харківській СП – 17,1 %, в Одеській – 18,4 %; від шести місяців до одного року: у Харківській СП – 11,4 %, в Одеській – 11,2 %; більше одного року: в Харківській СП – 13,1 %, в Одеській – 8 % [133, с. 8].

Проте, через невпинне збільшення виявлених правопорушень справи стали розглядатися повільніше. Так, у 1875 році строком до одного місяця рішення приймалися у 20 % випадків у Харківській СП, а у 25 % – в Одеській; строком від одного до двох місяців: в Харківській СП – 12 %, в Одеській – 17 %; від двох до шести місяців: у Харківській СП – 25 %, в Одеській – 33 %; від шести місяців до

одного року: в Харківській СП – 14 %, в Одеській – 13 %; більше одного року розглядалися в Харківській СП – 11,4 %, тоді як в Одеській – 8 % [311, с. 7].

Таку тенденцію можливо пояснити недостатністю виробленої практики і накопиченням великого обсягу нерозглянутих справ із попередніх років.

Поступово ситуація щодо оперативності розгляду судових справ покращувалася. У 1885 році: строком до одного місяця в окружних судах та судових палатах розглядалося: в Харківській СП – 10243 справи, Одеській СП – 1166 справ, Київській СП – 3619 справ; від одного до двох місяців: у Харківській СП – 3572 справи, Одеській СП – 430 справ, Київській СП – 1191 справа; від двох до шести місяців: у Харківській СП – 3480 справ, Одеській СП – 449 справ, Київській СП – 1957 справ; від шести місяців до одного року: в Харківській СП – 910 справ, Одеській СП – 124 справи, Київській СП – 548 справ; більше одного року: Харківській СП – 373 справи, Одеській СП – 46 справ, Київській СП – 208 справ. Тож бачимо, що переважна кількість справ розглядалася від одного до двох місяців [313, с. 9-12].

У 1892 році більша частина справ розглядалися прокурорами вже строком до одного місяця, а кількість тих, що довше, пропорційно зменшилась. Зокрема, строком до одного місяця розглядалися: в Харківській СП – 11726 справ, Одеській 1364 справи, Київській – 4295 справ; строком від одного до двох місяців: в Харківській 6338 справ, Одеській – 1364 справи, Київській – 2020 справ; від двох до шести місяців: у Харківській 5905 справ, Одеській – 439 справ, Київській – 2376 справ; від шести місяців до одного року: в Харківській – 808 справ, Одеській – 66 справ, Київській – 513 справ; більше одного року: Харківській СП – 58 справ, Одеській – 2 справи, Київській – 64 справи [313, с. 8-11].

Однак, дослідивши значний обсяг архівних документів із фондів Державного архіву Полтавської області (Фонди 137, 138, 768) та Державного архіву Миколаївської області (Фонди 239, 249, 291), змушені констатувати, що у переважній більшості випадків прокурорський нагляд аналізованого періоду набув формального характеру. Це було зумовлено надмірною завантаженістю прокурорів, які фізично не могли осягнути величезний об'єм роботи. Це призвело

до того, що прокурори почали обмежувалися єдиною поміткою на матеріалах справи типу «Проглянуто», «Бачив», «Дивився» тощо. Конкретні вказівки або рекомендації щодо попереднього слідства та дізнання зустрічалися вкрай рідко.

У зв'язку з цим доречним є розглянути питання стосовно завантаженості прокурорів. Основним показником їх зайнятості встановлювалася кількість розглянутих однією особою проваджень упродовж року.

Можемо констатувати, що статистика по окремих судових округах значно відрізняється. Наприклад, у 1873 році у Харківській СП на одну особу справ прокурорського нагляду припадало: в Ізюмському – 294, Полтавському – 277, Харківському – 387, а в Одеській СП: Херсонському – 230, Одеському – 255, Катеринославському – 222, Сімферопольському – 138 [310, с. 78, 82, 94, 100, 102, 104, 108].

Водночас, найбільша кількість нерозглянутих справ на одного прокурора припадала в Одеській СП: у середньому – 56 справ на особу, тоді як у Харківській СП – 7 справ [310, с. 9].

Більш детально проаналізуємо окремі судові округи. Так, у Херсонському окружному суді за прокурорами закріплювалось по 130 судових справ, Одеському – 50, Катеринославському – 27. У той час у прокуратурах окружних судів Харківської судової палати мала місце інша ситуація, а саме: у Сумському ОС – 10 судових справ, Ізюмському ОС – 9 судових справ, Полтавському ОС – 4 судових справи, Харківському ОС – 3 судових справи. Такий стан роботи прокурорів окружних судів Одеської СП пояснюється, насамперед, браком кадрів і великим обсягом нерозглянутих проваджень, які залишились з минулих років.

У зв'язку з цим можемо констатувати, що запровадження Судової реформи в українських землях, більша частина яких в той час входила до складу Російської імперії, відбувалося дуже повільно. Особливо це стосувалося Одеської судової палати, де процес реорганізації затримувався не на один рік, що не могло не позначитися на якості роботи прокурорів. З архівних документів Миколаївського стряпчого Херсонського повіту Херсонської губернії нами було встановлено, що до 1868 року, як і раніше, діяв Миколаївський та Очаківський городовий стряпчий

Знаменський, хоча ця посада була скасована вже чотири роки тому. З переписки Херсонського губернського прокурора та городского стряпчого м. Миколаєва від 18 червня 1866 року (вх. № 43) дізнаємося, що після оголошення реформи 1864 року функціонування судово-прокурорських органів тривалий час здійснювалося за старим зразком. У наведеному листі підлеглим надавались інструкції та роз'яснення єдиної форми для донесень по арештантах у відповідності з циркулярними приписами від 24 квітня 1863 року № 2029 [96, арк. 10]. Із зазначеного документа видно, що відповідні настанови доходили до їх виконавців із запізненням у декілька років.

Місцями знаходимо підтвердження фактів відвертого саботажу з боку місцевих органів влади щодо утворення Одеської судової палати. Так, наприклад, у 1866 році у листі Очаківської городової ратуші повідомлялося про неможливість відправки судових справ періоду 1801-1831 років в Одеський суд у зв'язку з тим, що їх не вдалося зберегти і вони всі повністю згнили. Таким чином, були зібрані для передачі лише незначна частина справ [96, арк. 21]. Подібний процес гальмування реорганізації прокурорсько-судової системи у пореформенний період спостерігався в інших окружних судах Одеської судової палати. Згодом було прийнято «Височайше затвердження 30 червня 1868 року думки Державної ради про введення судових статутів в округах Одеської судової палати», а повне переформатування прокуратури у цьому регіоні завершилося лише в 1869 році. Із середини 1870-х років механізм функціонування судово-прокурорських органів у Одеській СП поступово налагодився і вийшов на середньо-державний рівень.

Важлива роль у дотриманні законності належала прокурорським протестам на вироки окружних судів. Однак, змушені констатувати, що у судовій практиці їх застосування було вкрай винятковим. Так, наприклад, в Одеській СП у 1892 році у межах прокурорського нагляду на вироки окружних судів було винесено: у Херсонському ОС – 3 протести, Катеринославському – 12, Сімферопольському ОС – 5, Єлисаветградському ОС – 8. Майже аналогічною була ситуація в судових округах Київської СП. Так, в Житомирському ОС – 2, Київському ОС – 8,

Луцькому ОС – 1, Чернігівському ОС – 1, а у Стародубському та Могильовському окружних судах не було винесено жодного протесту [313, с. 22-23].

У 1899 році в апеляційній інстанції прокурорських протестів на вироки судових палат взагалі майже не виносилося. Так, у Київській СП було по одному протесту – в Київському та Луцькому окружних судах; в Одеській СП лише один – у Кам'янець-Подільському ОС; а в Харківській СП – жодного [314, с. 54-66]. Наведене свідчить про недосконалість тодішньої системи перегляду судових рішень.

Слід звернути увагу на схожість законодавчого закріплення тодішнього інституту перегляду судових рішень з нинішнім. Так, на підставі частини четвертої статті 36 КПК України прокурор вправі подати апеляційні чи касаційні скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом за нововиявленими обставинами.

Однак, практика застосування цього законодавства діаметрально протилежна. Підтвердженням цього є порівняння статистичних показників минулого з сьогоdnішніми. Відповідно до Звіту про роботу прокурора за 9 місяців 2016 року кількість справ, щодо яких здійснювалося прокуратурою представництво інтересів громадян та держави у суді, становило 17 752. Серед них ініціювався перегляд судових рішень:

- в апеляційному провадженні було внесено скарг – щодо 4241 справ, розглянуто – 4148, задоволено – 2478, повернуто – 117;

- в касаційному провадженні: внесено скарг – щодо 2241 справ, розглянуто – 1997, задоволено – 1152, повернуто – 242;

- заявлено до Верховного Суду України – щодо 386 справ, розглянуто – 166, задоволено – 138, повернуто – 16.

- заявлено про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами – у 59 справах, розглянуто – 51, задоволено – 42, повернення – не встановлено жодного випадку [125].

З наведеного статистичного та історико-порівняльного аналізу очевидно, що нинішня система представництва інтересів громадян та держави в судах є

ефективнішою з точки зору реалізації механізму оскарження та перегляду судових рішень. Безперечно, це можливо визнати як одне із досягнень сучасної прокурорської системи України.

Отже, прокуратура у пореформений період на теренах України характеризувалася прогресивною організацією прокурорського нагляду та освіченістю працівників прокуратури. Особливо слід відзначити рівень інформаційно-аналітичної роботи Міністерства юстиції Російської імперії по узагальненню результатів прокурорського нагляду в окремих регіонах і загалом по всій державі. Формування прокурорської та судової статистики полягало в систематизації та комплексному аналізі показників роботи протягом звітних періодів за: кількістю справ, які перебували у провадженні; завантаженістю осіб прокурорського нагляду; обсягами проваджень, направлених в прокуратуру та окружні суди; результативністю попереднього слідства та дізнання; залишком судових справ минулих років; тривалістю прокурорського нагляду; кількістю і результативністю прокурорських протестів. Для наочності усі звіти ілюструвалися діаграмами й супроводжувалися таблицями, що містили основні показники роботи прокурорів як судових палат, так й окремих округів, узагальненнями та порівняннями. Більше того, у звітах Міністерства юстиції змістовно аналізувалася структура і види кримінальних правопорушень та проступків, де спостерігається значна роль прокуратури щодо протидії злочинності. Все це надало змогу виявити низку тенденцій і прийти до відповідних висновків.

Однак, при виконанні прокуратурою своїх функцій в українських землях того часу вбачається багато недоліків, які були типовими та особливо не відрізнялися від тих, що мали місце в інших регіонах Російської імперії. Головними чинниками, які шкодили ефективності роботи прокурорів, була надмірна їх завантаженість. Це не могло не позначитися на якості їхньої роботи, що мало негативні наслідки. Такий стан породжував формалізм прокурорського нагляду, особливо у справах про злочини невеликої тяжкості. Вважаємо, наведені

прорахунки доцільно врахувати у сучасних умовах при здійсненні оптимізації правоохоронної системи.

Для повноти викладення предмету дослідження варто враховувати, що паралельно із докорінними змінами судочинства в Російській імперії завершувалося формування судової влади імперії Габсбургів. На території українських земель, що перебували в її складі, відбувалося упорядкування єдиної загальноімперської системи станових судів (до 1848 року), згодом, під час післяреволюційних реформ і контрреформ, – створення системи всестанових судів і апробація суду присяжних (1848-1867 роки), а після перетворення імперії на двоєдину Австро-Угорську монархію – формування судівництва конституційної монархії з притаманними йому відносно незалежною від адміністрації, хоча й підлеглою імператору, судовою владою і демократичними принципами судочинства (1867-1918 роки) [342, с. 496-497].

Розуміння доцільності переходу від інквізиційного до змагально-обвинувального процесу призвело до заснування державної прокуратури (Staatsanwaltschaft), основною функцією якої стало внесення і підтримання від імені держави звинувачення в суді. У 1849-1850 роках при кожному крайовому суді засновувалася посада державного прокурора, а при Вищому крайовому суді і при Верховному судовому та касаційному трибуналі – посади генерального прокурора. Територіальна юрисдикція прокурорів і відповідних судів збігалася [339, с. 274].

Після прийняття міністерством юстиції Австрії постанови від 29 червня 1855 року «Про встановлення початку діяльності новоорганізованих Вищих крайових судів у м. Львові та м. Кракові, Вищих державних прокуратур при цих судах, а також початку діяльності судів першої інстанції та державних прокуратур при цих судах ...» діяльність державних або загальних прокуратур в Галичині, як власне і на Буковині, вперше набула цілісного характеру [256, с. 53]. Державні прокуратури заснували у Львові, Перемишлі, Самборі, Станіславові, Тернополі, Золочеві та Чернівцях, а згодом - у Бережанах, Чорткові, Коломії, Саноку, Стрию та Сучаві [340, с. 274].

Сучасні дослідники цілком слушною вважають, що утворення та діяльність прокуратури в Галичині у складі Австрії та Австро-Угорщини в період з 1849 по 1918 роки відіграло важливе значення для формування прокуратури України. Значимість прокуратури в Галичині обумовлена тим, що вона була утворена за зразками європейської правової системи. Створено єдину систему державних прокуратур, яка складалася із вищих державних прокуратур та підпорядкованих їм державних прокуратур [232, с. 91].

Вищим державним прокуратурам Австрії, на думку одного із їхніх дослідників, були притаманні певні особливості у сфері компетенції (окремі з них володіли спеціальними повноваженнями) та підпорядкування (Вищі державні прокурори підпорядковувалися не Генеральному прокурору, а міністру юстиції). Особливістю системи загальних прокуратур у Галичині було утворення австрійським урядом одночасно двох Вищих державних прокуратур, що не було притаманним жодному іншому коронному краю [256, с. 10].

Працівники прокуратури наглядали за веденням попереднього розслідування, брали участь у розгляді кримінальних справ, зокрема за участю присяжних, а також у розгляді апеляцій на рішення повітових судів. У 1863 році на прокуратуру було покладено нагляд за дисциплінарними проступками судових чиновників, а в 1865 році - за в'язницями.

Компетенція Вищих державних прокуратур у кримінальних справах відрізнялася від компетенції державних прокуратур і полягала у здійсненні нагляду за додержанням законодавства у попередньому розслідуванні лише в справах особливої суспільної важливості. У разі призначення Вищим крайовим судом як заходу покарання смертної кари Вищий державний прокурор висловлював свою думку про можливість помилування такого засудженого.

Компетенція Вищих державних прокуратур у цивільних справах була подібною до компетенції державних прокуратур у цій сфері. Водночас окремі Вищі державні прокуратури наділялися спеціальними повноваженнями, наприклад, правом касаційного оскарження рішень про вилучення записів із земельних кадастрів.

Вищі державні прокуратури здійснювали також нагляд за додержанням законодавства при виконанні рішень відповідного Вищого крайового суду та при розслідуванні дисциплінарних правопорушень адвокатами, контроль за додержанням законодавства у справах щодо нотаріусів і суддів тощо [342, с. 275].

Нормативно-правовими актами, які регулювали функції прокуратури в Австрійській імперії та Австро-Угорській монархії були «Органічний закон про прокуратуру», затверджений 10 липня 1850 року та Кримінально-процесуальний кодекс від 23 травня 1876 року [189, с. 11].

Грунтовний аналіз становлення та розвитку функцій прокуратури в Галичині австро-угорського періоду дозволяє Н. Ю. Паничу стверджувати, що прокуратурі Галичині були притаманні певні особливості в контексті їх функціональної моделі. Попри те, що загальні (державні) прокуратури підпорядковувалися і були підзвітними міністру юстиції, до виконавчої гілки влади вони не належали. Впродовж усього періоду функціонування загальні прокуратури діяли при судах та були органами судової влади. Більше того, вважалося навіть, що суди підпорядковані органам прокуратури. Дослідник констатує, що прокуратура у цьому регіоні носила антиукраїнський характер. Це проявлялось перш за все у тому, що органи прокуратури проводили цілеспрямовану політику перешкоджання друку українських засобів масової інформації та літератури, в яких містилися небезпечні для імперського режиму матеріали [256, с. 11].

В Австрійській імперії поширювалася мережа спеціалізованих фінансових прокуратур (Finanz-Prokuratur). У 1851 році, за іншими даними у 1854 році, у Львові була заснована Галицька фінансова прокуратура, один з відділів якої обслуговував Буковину [342, с. 275-276]. Спеціалізовані фінансові прокуратури здійснювали свою діяльність відокремлено від державних прокуратур та безпосередньо підпорядковувались міністру фінансів Австро-Угорської імперії [256, с. 41-42, 55, 146]. Відповідно до визначених указом міністерства фінансів Австро-Угорської імперії від 13 серпня 1851 року функцій Галицька фінансова прокуратура здійснювала представництво інтересів держави при вирішенні правових спорів та судове представництво у справах, предметом розгляду яких

виступало державне майно та прирівняні до нього фонди, і водночас представляла інтереси держави у таких справах [255, с. 48], а також укладення та перевірку договорів і грамот, складання правових висновків.

На території сучасної України, зокрема, була експозитура Галицької фінансової прокуратури у м. Кракові, яка до 1867 року діяла як самостійна Краківська фінансова прокуратура. Також у підпорядкуванні Галицької фінансової прокуратури перебували ще ряд експозитур на території західноукраїнських земель. За рахунок достатнього сировинного та людського забезпечення, для наповнення державної казни та низкою інших чинників Галицькій фінансовій прокуратурі в м. Львові було надано особливого правового статусу. Чисельний штат цієї прокуратури у порівнянні з іншими фінансовими прокуратурами Австрії був у рази більшим. До штату кожної фінансової прокуратури входили прокурор, заступники прокурора, помічники прокурора, канцелярські службовці та інший персонал.

Нормативною основою діяльності фінансових прокуратур була тимчасова інструкція Міністерства фінансів Австрії 1855 року, перевидана у дещо поліпшеному вигляді в 1898 році [342, с.276].

Важливим атрибутом прокурорської системи Австрії та Австро-Угорщини, вважається наявність у системі державного механізму фінансової прокуратури, яка забезпечувала передусім представлення публічних інтересів, в угоду інтересам держави, зокрема у сфері господарських, цивільно-майнових відносин і навіть адміністративно-управлінських, однак не виходячи за межі економічної спрямованості [362, с. 19].

Вищим державним прокуратурам Австрії, на думку Н. Ю. Панича, були притаманні певні особливості у сфері компетенції (окремі з них володіли спеціальними повноваженнями) та підпорядкування (Вищі державні прокурори підпорядковувалися не Генеральному прокурору, а міністру юстиції). Особливістю системи загальних прокуратур у Галичині було утворення австрійським урядом одночасно двох Вищих державних прокуратур, що не було притаманним жодному іншому коронному краю [256, с. 10].

Для успішного реформування правоохоронної системи в Україні, доцільно враховувати позитивний досвід переформатування контрольно-наглядових інституцій в Російській імперії, національні традиції та ментальність населення при побудові австрійської прокурорської системи XIX століття, для якої найбільш притаманною є функція підтримання публічного обвинувачення. Частина судової магістратури, підпорядкована уряду, поставлена на чолі судової поліції, вона є особливим органом державного кримінального переслідування і, по можливості, наглядає за додержанням принципу змагальності у процесі, звідки повна незалежність обвинувачення від судової влади і рівноправність його з захистом [228, с. 23]. Важливо зважати на можливі несприятливі наслідки від різких та кардинальних змін в організаційно-функціональному устрої діяльності судово-правоохоронних органів. Відповідні реформи будуть вдалим лише за умови їх поетапного впровадження з одночасною підготовкою та адаптацією прокурорських кадрів.

Висновки до розділу 2

Початки функцій з нагляду за дотриманням та застосуванням усталених загальнообов'язкових правил поведінки на землях сучасної України закладалися за часів етногенезу і родоплемінної консолідації праукраїнців. Відносно значний як для протодержавних і державних об'єднань середини I тис. до н. е. рівень розвитку системи органів, які разом з іншими функціями реалізовували судові повноваження, в стародавніх сарматів, скіфів сприяв зародженню і розвитку особливої форми контролю за дотриманням звичаю, правил, встановлених родовими старійшинами, вождівською (царською) владою. Номофілаки (стражі законів), які повинні були стежити за оформленням законів, поведінкою людей і посадових осіб та вимагали від них їх виконання, а також, колегія продиктів (юридичних радників), котрі виконували наглядові функції, брали участь в розгляді та вирішенні різних категорій справ у встановленому законами та

рішеннями народних зборів і рад міст, постановами колегій, а також місцевими звичаями порядку.

Прототипи державних контрольно-наглядових функцій та кримінального переслідування мали місце у Стародавньому Єгипті, що здійснювали спеціальні агенти (магіані). Зібрані ними відомості передавалися суддям для дослідження і покарання винних, які до того ж забезпечували нагляд за дотриманням законів.

Із плином часу антична правова думка стала базовою для юриспруденції майбутніх поколінь та мала концептуальний вплив на формування контрольно-наглядових інститутів на теренах України, де певний час розташовувалося багато грецьких поселень, а частина земель (Боспорське царство) перебувала під впливом Римської імперії. У Стародавній грецьких державах першими представниками влади, які виконували функції притаманні сучасній прокуратурі, були єфіальти. Йдеться про підтримання обвинувачення та представництво інтересів держави в суді. Особливе місце у цьому належало сикофантам, завдяки яким стримувався надмірний вплив з боку приватних захисників-ораторів. Судовий розгляд справ мав обвинувально-змагальний характер, тобто рухався ініціативою заінтересованих сторін.

Виникнення функції нагляду за додержанням законів у судовій сфері пов'язується з діяльністю у Стародавньому Римі магістратур, які були наділені широким колом обов'язків наглядового характеру та мали повноваження цензорів. Внаслідок чого, їх діяльність прирівнюється до таких функцій як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляд за діями органів правопорядку. Зародження прообразу цих державних інститутів у майбутньому сприяло розвитку ідеї створення прокуратури.

Правовий статус римських прокураторів мав здебільшого адміністративно-управлінські ознаки з елементами представницьких повноважень – юридичної допомоги та підтримання обвинувачення в інтересах господаря. Дещо іншої форми вказана діяльність набувала лише тоді, коли інтереси імператора, які представляв прокуратор, співпадали з загальнодержавними. Безпосередній вплив

діяльності римських прокураторів на формування інституту сучасної прокуратури є перебільшенням. Спорідненість цих понять полягає головним чином у схожості семантично-словесної конструкції, яка була запозичена у Франції в 1302 році при створенні королівської прокуратури.

У міжнародних договорах, князівському законодавстві Давньої Русі залишилися письмові відомості щодо підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, а також пов'язаних з ними правових інститутів і процесів. У справах приватного обвинувачення потерпілий міг самостійно підтримувати обвинувачення. Водночас, коли вірники (представники князя) об'їжджали князівства для збирання данини, вони могли бути присутніми в суді та висувати звинувачення і представляти при цьому інтереси держави.

Спільні церковно-світські суди Давньої Русі покликані були знаходити способи припинення конфліктів для взаємного задоволення інтересів сторін, підтримання миру та порядку в громаді тощо. Функцію нагляду за належним виконанням винесеного судом рішення, а також застосування позасудових заходів вирішення конфліктів здійснювали князь або призначені ним воєводи, посадники, намісники чи волостелі.

Давньоруські традиції підтримання ладу в суспільстві стали основою різноманітних моделей організації судової влади в межах Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Вислицьким статутом у 1347 році була запроваджена посада старости. В окремих повітах староста, якому належали не лише контрольно-наглядові функції, але й судові повноваження, функціонально замінив прокуратора. Воєвода або староста були уповноважені на підтримання обвинувачення, здійснення представництва інтересів в суді.

Прототипом органів прокуратури став інститут інстигаторства, запроваджений у Речі Посполитій у другій половині XVI століття. Поступово посада інстигатора набула майже усього спектру функцій прокуратури, які з часом трансформувалися із суто представницьких у представницько-обвинувальні. У вересні 1616 року польським Сеймом для контролю над

українськими козаками при старостах були введені спеціальні посади інстигаторів, які мали здійснювати нагляд за недопущенням державних заколотів та утворенням козацької республіки.

Здійснення військово-адміністративної, судової влади в Запорозькій Січі поза втручанням Великого князівства Литовського, Російської держави, Речі Посполитої безумовно сприяло виробленню власних правових традицій підтримання обвинувачення в суді, контролю і нагляду за дотриманням взаємновизнаних загальнообов'язкових правил та їх збереженню в умовах інституційних змін в системі судових установ Української гетьманської держави. Функцію підтримання обвинувачення в суді тут здійснював представник від гетьмана. Повноваження щодо нагляду за дотриманням законів в Українській гетьманській державі, головним чином, належали Генеральному військовому суду. Нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, виконували осавули. Певні повноваження у цій сфері перебували у військового довбиша, який мав статус помічника осавула. Нагляд за належним проведенням судового процесу передбачався у статусі возного, який здійснював організацію і процесуальне керівництво розслідуванням, вирішення різного роду питань під час кримінального провадження та контроль за проведенням слідчих і розшукових дій учасників процесу.

Із запровадженням Петром I 26 травня 1722 року посади прокурора в складі Колегії при гетьманові Іванові Скоропадському вперше почав функціонувати інститут прокуратури, адже вказана посада була не лише співзвучною за назвою, але, що найголовніше, найбільше відповідала сучасній функціональній моделі інституту прокуратури. Функції тодішнього прокурора були подібними сьогоdnішнім і полягали у підтриманні обвинувачення в суді; організації процесуального керівництва розслідуванням фіскальних правопорушень; вирішенні відповідно до інструкцій і регламентів інших питань під час кримінального провадження злочинів, вчинених козацькою старшиною; нагляді за

діями Генерального суду, міських (ратушних) судів та канцелярій усіх рівнів; представництві публічних інтересів у суді в особливо важливих справах.

Основною функцією прокуратури у другій половині XVIII століття було здійснення нагляду за діяльністю старшин, спрямованого на жорсткий курс централізації та русифікації України.

У дореформений період в українських землях діяльність прокуратури за функціональними ознаками диференціювалася за трьома основними напрямками: охорона загального благоустрою в губерніях; нагляд за держаними органами управління; нагляд за судами та управами.

До першого блоку функцій відносився безпосередній нагляд за порядком провадження справ у місцях губернських; сприяння своїми висновками до точного розуміння сили законів та точного їх виконання; охорона встановленого правопорядку; припинення протиправних дій та зловживання, вчинені службовцями; контроль за діяльністю градоначальників (в уїздах – городничих) та обер-поліцмейстерів; присутність у місцевих комітетах; запобігання розкраданню, знищенню або пошкодженню державного чи приватного майна; нагляд за місцями позбавлення волі.

Другий блок функцій охоплював такі напрями як повсемісна охорона казенних майнових інтересів; запобігання та припинення недозволених казенних витрат; нагляд за тим, щоб із народу не стягувалися збори, не передбачені законом; присутність при проведенні різних казенних торгів і підрядів; нагляд за використанням офіційних документів; контроль за внутрішньою звітністю чиновників; участь у засвідченні наявності казенного майна; протидія фальсифікацій у сфері визначення доходів купців та їх сімейних капіталів.

Третій блок функцій губернських прокурорів та стряпчих передбачав нагляд за відповідністю судових рішень точній силі законів; збереження установлених форм судочинства та внутрішнього порядку судових установ; нагляд за тим, щоб суди не зловживали владою, не перевищували своїх повноважень і не розглядали справи, що не належать до їх підсудності; контроль за чітким дотриманням строків та недопущення будь-якого зволікання розгляду справ.

Реорганізація та переформатування судових органів у пореформений період відбувалися повільно і подекуди затягнулися на роки. Кількість справ, які розглядались в межах прокурорського нагляду, постійно зростала. Такий стан породжував формалізм, особливо у справах про злочини невеликої тяжкості. Завантаженість прокурорів була вкрай високою, оскільки, тодішні українські землі були найбільш населеними. Через невпинне збільшення виявлених правопорушень справи розглядались повільно, що позначилося на низьких показниках роботи прокурорів, особливо в Одеській судовій палаті. Стан роботи у її округах поліпшився лише після прийняття у 1872 році Інструкції для керівництва особам прокурорського нагляду Одеської судової палати при виконанні обов'язків, покладених на них судовими статутами 20 листопада 1864 року. Наведений досвід доцільно враховувати в нинішніх умовах у процесі реформування правоохоронної системи.

Наприкінці XIX – початку XX століть в українських землях у складі Російської імперії була надзвичайно низькою ефективність роботи прокуратури щодо ініціювання перегляду судових вироків. У цей час прокурорських протестів на вирoki судових палат в апеляційній інстанції практично не виносилося. Були лише поодинокі випадки опротестування прокуратурою рішень окружних судів.

На підставі вивчення архівних документів, які вперше введені у науковий обіг, встановлено особливості прокурорського нагляду у справах політичного спрямування у період першої російської революції 1905-1907 років, зокрема на території України. У зв'язку із політичною нестабільністю в державі діяльність прокуратури було зорієнтована головним чином на збереження самодержавства. Усі справи з політичною складовою перебували під жорстким контролем Міністра юстиції та прокурорів судових палат. Враховуючи виняткову важливість цих справ, нагляд за розслідуванням відбувався у режимі повної секретності. Арештованим заборонялося листування та навіть читати політичну літературу. Існують факти того, що Міністр юстиції з цього приводу особисто видавав циркуляри, які інколи мали персональний характер. Окружні прокурори зобов'язувалися конфіденційно повідомляти про всі подробиці у справі не лише

вищестоящому керівництву, але й особисто губернатору. У більшості випадків судовий розгляд по цих злочинах проводився в особливому порядку по законам воєнного часу. Згідно з «Положенням про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою» матеріали справи направлялися до прокуратури військово-окружних судів, які надалі переймали функції, пов'язані з підтриманням державного обвинувачення та представлення публічних інтересів в суді, а також здійснювали нагляд за додержанням законності.

Доволі швидко та злагоджено відбувалося становлення прокурорської системи в Галичині австро-угорського періоду з притаманними притаманні їй певні особливостями у сфері компетенції вищих державних прокуратур (окремі з них володіли спеціальними повноваженнями) та їхнього підпорядкування (Вищі державні прокурори підпорядковувалися не Генеральному прокурору, а міністру юстиції).

РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У XX - XXI СТОЛІТТЯХ

3.1. Становлення функцій органів прокуратури в умовах відродження національної державності 1917-1921 років

Становлення інституту прокуратури, його розвиток в період Української революції відбувалися у надскладних умовах, що було зумовлено численними військовими конфліктами та постійною зміною національних владних режимів. В окремих місцях керували комендатури німецьких військ, здійснювалася окупація військами Білої армії та іноземних експедиційних корпусів. До того ж систематично точилися внутрішні суперечки та поширювалися анархічні рухи.

Після зречення імператора Миколи II новостворений Тимчасовий уряд у терміновому порядку надіслав до губерніальних органів циркулярні листи про запровадження нового ладу. Наразі у Державному архіві Миколаївської області зберігся документ від 8 березня 1917 року № 8885 – повідомлення Міністра Юстиції О. Ф. Керенського, адресоване голові з'їзду мирових суддів Херсонської губернії, такого змісту: «У зв'язку з переходом верховної влади до Тимчасового уряду, вироки, рішення та ухвали судових рішень проголошуються від імені Тимчасового уряду у наступній формі «По указу Тимчасового уряду...» [91, арк. 36]. Наведене положення було чинне допоки 10 листопада 1917 року вступив у дію Циркуляр Генерального секретаріату Української Народної Республіки до голів і прокурорів судових палат щодо необхідності використання при винесенні присудів, вироків і постанов форми «Іменем Української Народної Республіки» [379, арк. 60].

Повалення монархічного ладу викликало неабияке занепокоєння місцевих посадовців. Наприклад, 8 квітня 1917 року з цього приводу в Херсоні зібрались службовці Херсонського Мирового округу та прокурорські працівники для обговорення питань щодо майбутнього держави. Однак, на цих зборах не було остаточно визначено регіональне підпорядкування судово-прокурорських органів,

оскільки з того моменту вже мали місце політичні протистояння між прихильниками російської влади та новоствореної Центральної Ради [92, арк. 63].

Майже по всій території України розгортався національно-визвольний рух. У різних містах періодично змінювалась влада. Місцевій прокуратурі доводилося діяти здебільшого ситуативно, в залежності від політичної обстановки. Так, у спогадах одного із громадських діячів О. О. Несвіцького йдеться про те, як 15 вересня 1917 року в Полтаві за відмову у співпраці з більшовиками було заарештовано прокурора Полтавського окружного суду Дубровіна Федора Павловича та товариша прокурора Костенка Миколу Тихоновича, а через два місяці Рада депутатів більшовиків Полтави вирішила звільнити з посад всіх інших прокурорів та слідчих судів [381, с. 23]. У свою чергу посадовці відмовились від передачі справ, за що зазнали переслідування [235].

На українських територіях, де точилися військові дії, прокуратура припиняла функціонувати. Підтвердженням цього є лист-повідомлення товариша прокурора Полтавського окружного суду О. П. Гесслера, датований 26 січнем 1918 року № 233, у якому йшлося про неможливість виїхати до міста Кобеляки на з'їзд мирових суддів у зв'язку з перекриттям усіх залізничних сполучень, внаслідок активних боїв між українськими та радянськими військами. Також зазначалося про неможливість виконання своїх повноважень через складну політичну обстановку [103, арк. 17].

Звичайно, ці події викликали погіршення або зупинення прокурорського нагляду на окремих територіях України. Тенденції послаблення роботи судово-правоохоронної системи простежуються зі звітів прокурорів окружних судів. Так, наприклад, згідно з Відомостями про діяльність чинів прокурорського нагляду Лубенського окружного суду за 1917 рік у Лохвицькій дільниці знаходилось у провадженні 195 справ, з яких закінчено з обвинувальним актом лише 9, а направлено прокуророві судової палати 10. Аналогічна ситуація мала місце на Золотоношській дільниці, де із 281 справи до суду направлено лише 33, а з обвинувальним актом закінчено 24 [101, арк. 5]. Різке зменшення кількості заведених справ, щодо яких здійснювався прокурорський нагляд, пояснюється

тим, що станом на 1917 рік прокурорами здебільшого розглядались ті справи, що були розпочаті на початку року або ж незакінчені, які перейшли з попередніх років. Водночас нових справ практично не порушувалось.

Стосовно прокурорського нагляду за місцями попереднього ув'язнення: відповідно до річного звіту канцелярії прокурора Лубенського окружного суду за 1917 рік (Наряд № 4) станом на початок 1917 року у Лубенській в'язниці перебувало 139 арештантів, піднаглядних прокурору окружного суду, а на початку 1918 року залишилось всього 51 [102, с. 3].

Збереглося чимало свідчень про масові звільнення арештантів, утримуваних на час попереднього слідства. У рапорті начальника Полтавської тюрми прокурору Полтавського окружного суду від 24 квітня 1918 року № 104 йдеться про неможливість переведення арештантів за наказом прокурора, оскільки із усіх осіб, які були йому піднаглядні, залишився лише один арештант. Стосовно інших у документі зазначається: «...Лукашенко і Іщенко втекли з тюрми, Грузин за розпорядженням Слідчої комісії Полтавської Ради звільнений. Корнієнка перевели до Миргородської тюрми, всі інші переведені 27 жовтня 1917 року в Хорольську тюрму для подальшого утримання під вартою» [102, арк. 83].

Органи прокуратури після їх формування, на думку О. Л. Копиленка, активно включилися в роботу та стали на сторожі не лише державних інтересів, а й захисту прав громадян. Враховуючи те, що у складних умовах воєнного часу, суцільної анархії та зростання злочинності нерідко мали місце арешти без чіткого доведення вини й тривале тримання під вартою без розгляду справи у суді, дослідник наводить архівні документи, які свідчать, що 10 квітня 1918 року заступникам прокурорів окружних судів було наказано особисто проінспектувати всі місця для утримання заарештованих та надати письмові звіти про стан справ [171, с. 19].

Підтвердженням цих фактів є документи з Державного архіву Полтавської області. Так, 30 травня 1918 року Полтавська тюремна інспекція звернулася з поданням до прокурора Полтавського окружного суду (вх. № 2475), у якому йшлося про те, що «згідно розпорядження Головного тюремного управління від

10 травня 1918 року № 35 на нас покладено обов'язок організувати комісію для оцінки збитків, завданих більшовиками в місцях позбавлення волі, персоналу, службовцям і ув'язненим. До комісії повинні увійти представники прокуратури, загальні організації та повітові старости” [101, арк. 133].

Заступникам прокурорів неодноразово доводилося виїжджати у регіони. За дорученням міністра судових справ в складі парламентських комісій, вони здійснювали перевірки дотримання законності за окремими зверненнями і клопотаннями громадян [171, с. 19].

В такий спосіб було створено спеціальну слідчу комісію по розслідуванню факту викрадення більшовиками зброї із приміщення судово-кримінальної міліції Полтави у ніч на 7 січня 1918 року. Із такою ж вимогою 13 липня 1918 року звернувся прокурор Полтавського окружного суду до Полтавської судово-кримінальної варті [101, арк. 284].

Попри складні умови, Центральною Радою поступово здійснювалися кроки по налагодженню механізмів державного регулювання у всіх сферах суспільного життя, у тому числі судово-правоохоронній. Так, у березні 1917 року було створено правничу комісію, а у червні того ж року запроваджено Генеральний Секретаріат, до складу якого входило 14 генеральних секретарів, зокрема, один з них у справах юстиції.

Генеральний секретар у судових справах виконував по суті функції Міністра юстиції, а при Генеральному суді запроваджувалась оновлена прокуратора. 23 грудня 1917 року було затверджено Закон «Про урядження Прокураторського догляду на Україні». Генеральний Секретар у судових справах призначав прокурорів. Таким чином цей орган практично підпорядковувався Генеральному секретарю у судових справах. Водночас в УНР прокуратура опинилася у подвійному підпорядкуванні, що, на думку Т. О. Подковенко, негативно впливало на її діяльність [265, с. 97]. З одного боку, вона діяла при Генеральному Суді і називалася – Прокураторія Генерального Суду, а з іншого – її регламент затверджувався Секретарством судових справ, яке, надаючи одному з прокурорів звання старшого, доручало йому «провід над прокураторією» [283].

Центральна Рада 4 січня 1918 року прийняла Закон «Про заснування прокураторського нагляду на Україні», згідно з яким прокураторії утворювалися при апеляційних і окружних судах. Штат прокураторії при Генеральному Суді складався із старшого прокуратора, трьох прокураторів, писаря і помічника писаря. Це було продовженням розпочатої роботи по створенню структур прокураторського нагляду УНР. Очолювали відповідні прокураторії старші прокуратори. Всі вони призначалися Генеральним секретарем судових справ. Водночас скасовувалися посади прокурорів та товаришів прокурора окружних судів [283].

З цього моменту спостерігається активний процес реорганізації органів прокуратури. Свідченням цього є лист Губернського Коменданта Полтавщини УНР від 6 квітня 1918 року №1325 Прокурору Полтавського окружного суду, в якому йшлося про необхідність останнього звернутися до Штабу I-ї дивізії і діяти за наказами, які окремо йому надсилатимуться [101, арк. 29]. Відповідно до Наказу №12 Генерал-Прокурора, усім чинам прокураторського нагляду необхідно було направити справи за належністю для здачі в архів [101, арк. 28].

Докорінні зміни у діяльності судово-правоохоронних органів відбулись із приходом до влади Павла Скоропадського. Відтак на Генеральний Суд покладалися обов'язки «вищого охоронителя і захисника закону» та Вищого Суду України в судових і адміністративних справах. Назва «Українська Народна Республіка» змінювалася на «Українську Державу». Головою Генерального Суду, а одночасно і Генеральним прокурором України, був призначений М. Чубинський [281]. Структура органів прокуратури порівняно з часами Центральної Ради не зазнала істотних змін – прокурори та їхні заступники й надалі діяли при судах [171, с. 19].

У подальшому, 8 липня 1918 року гетьманом Павлом Скоропадським було затверджено Закон «Про утворення Державного Сенату», ухвалений Радою міністрів Української Держави. У цьому документі деякі норми також стосувалися прокуратури. Наприклад, було встановлено, що «при кожному Генеральному Судді, а також при Загальнім Зібранні Державного Сенату

перебувають прокурор і товариш прокурора під вищим наглядом міністра юстиції як Генерального прокурора”.

Таким чином, прокурорам Державного Сенату Української держави надавалося право порушувати питання про необхідність тлумачення, доповнення або зміни існуючих законів. Прокуратура була зобов’язана керуватися у своїй діяльності нормами, які раніше регулювали функції прокуратури Правительствующого Сенату [283]. То ж, можемо стверджувати, що за часів Української держави частково відновлювалася система прокурорського нагляду часів Російської імперії.

Відповідно до статті 47 Закону, прокурори Державного Сенату могли порушувати питання про необхідність тлумачення, доповнення чи зміни існуючих законів. У таких випадках, перед тим, як винести питання на розгляд Сенату чи міністра юстиції, прокурори попередньо обговорювали його із своїми заступниками. Документація Державного Сенату здавалась в архів, керівництво яким здійснював прокурор адміністративного генерального суду [265, с. 125].

У липні 1918 року Рада Міністрів Української Держави скасувала Закон Центральної Ради «Про апеляційні суди» від 17 грудня 1917 року та утворений Законом від 24 березня 1918 року Київський Апеляційний суд і відповідно ухвалила власний Закон «Про судові палати й апеляційні суди». Усі три попередні палати – Київська, Харківська і Одеська – залишалися діючими з деякими змінами. Члени судових палат призначалися із числа осіб із вищою юридичною освітою, стаж роботи яких становив не менше 10 років на посадах не нижче від судового слідчого, товариша прокурора окружного суду, присяжного адвоката; а також із числа тих, що мають вчений ступінь магістра або доктора, викладачів юридичних наук у вищих школах, які виконували лекторські [265, с. 122].

Водночас гетьманська влада помітну увагу приділяла піднесенню престижу прокурорських працівників. З цього приводу видаються дуже цікавими дослідження архівних документів, проведені О. Л. Копиленком. Автор наводить факти існування законопроекту щодо розроблення форми і погон для службовців прокуратури. Таку необхідність аргументували, зокрема, тим, що особи

прокурорського нагляду при виконанні своїх обов'язків є представниками держави та захисниками її інтересів. Із такого характеру службових обов'язків виникає необхідність виділити їх з-поміж інших урядових осіб та надати їм особливих ознак. При цьому виходили з розуміння, що в очах громадськості форма є емблемою та необхідним атрибутом влади, а її носій, відповідно, викликає певну пошану [171, с. 19].

Місцеві прокуратури здебільшого виконували функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням та наглядали за діяльністю державної варти (служба правопорядку, створена 18 травня 1918 року), якій доручалося проведення дізнання по окремих категоріях правопорушень та розшуку злочинців. Для цього прокурор вносив відповідну резолюцію начальнику судово-кримінальної варти [101, арк. 320]. Ці положення цілком відповідають нинішнім нормам у частині прокурорського керівництва, відповідно у пункті 3 частини другої статті 36 КПК України йдеться про право прокурора «доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування», а у пункті 19 (доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави).

Щодо кожної події, яка містила в собі ознаки злочину або проступку, негайно і не пізніше доби після одержання про це інформації, повідомлялось прокурору чи його заступнику. До речі, такий же термін для вирішення питання про початок досудового розслідування передбачений сьогодні статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України. У разі відсутності прокурора або його заступника на місці, дозволялося самостійно проводити дізнання. Так само, після передачі матеріалів провадження слідчому, про це негайно повідомлялося прокурору чи його заступнику.

Крім того, винятковою функцією прокуратури був нагляд за недопущенням ринкових спекуляцій та монополізацією щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією. Наприклад, уповноважений Міністерства по закупівлі хліба для армії

у Полтавській губернії періодично звітував старшому прокурору про встановлені державою ціни на окремі групи сільськогосподарських товарів (документ № 6000 від 1 липня 1918 року) [101, арк. 272]. На підставі цього прокуратура через доручення відповідним органам або ж навіть самотійно виявляла факти таких правопорушень.

Слід зауважити, що прокуратура часів правління Павла Скоропадського була значно мілітаризована та мала тісний зв'язок із військовими інститутами. Внаслідок чого, 21 червня 1918 року був ухвалений Закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію». У цьому документі передбачалися військові суди, які поділялися на вищі (Київський та Катеринославський) і штабові (при штабах дивізій, корпусів та Головному штабі). У свою чергу, система військової юстиції підпорядковувалася Головному військово-судовому управлінню, до складу якого входили відділи: загального, прокурорського та законодавчого спрямування. На загальний відділ покладалися функції вирішення персональних та господарських справ. Прокурорський відділ (касаційний) здійснював загальний прокурорський нагляд. У законодавчому відділі розроблялись нормативно-правові акти [101, арк. 291-292].

У своїх дослідженнях М. Кравчук та Т. О. Подковенко детально висвітлили особливості функціонування цих органів. Автори переконують, що старшини законодавчого відділу плідно вибудовували нове українське законодавство [180, с. 26]. Переважна більшість національно свідомих юристів працювали саме у законодавчому відділі, який очолював видатний військовий юрист Є. Мошинський, ними було опрацьовано і видано низку законів [265, с. 120].

У Законі «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію» зазначалось, що у штабних судах повинен був брати участь прокуратор і оборонець (пункт 7). Для «прокураторського догляду» при Вищих Військових судах існували прокуратори, їх товариші та кандидати на військові посади (пункт 11) [101, арк. 371].

У листі Полтавському прокурору від Вищого військового суду Катеринославської губернії, датованому 16 червня 1918 року (вхідний № 68), надавалися чіткі роз'яснення з приводу того, що у вищих судах під час судового засідання обов'язково повинен бути присутній військовий прокуратор або його товариш, секретар та оборонці [101, арк. 292].

У своєму дослідженні В. В. Землянська наводить Лист Міністерства внутрішніх справ від 9 квітня 1918 року про вказівку прокурорам і судовим слідчим стосовно осіб, заарештованих за обвинуваченнями у ворожій агітації проти УНР та її уряду і покарання винних каторгою або ув'язненням у фортецю. Міністр судових справ С. Шелухін офіційно говорив, що це – закони для покарання більшовиків, які не мають під собою ґрунту, оскільки за державну зраду можна судити тільки підданого даної держави, а на Україні немає закону про підданство [128, с. 68].

Вищі військові прокурори вирішували питання щодо підслідності судових справ про військові злочини. Так, прокурором Катеринославського Вищого військового суду Боголюбовим було надіслано прокурору Полтавського окружного суду матеріали справи разом з супровідним листом від 27 серпня 1918 року такого змісту: «Надсилається за належністю справа обвинуваченого за участь в більшовицькому русі Бориса Костинського, оскільки той не знаходився на військовій службі Української держави, тому ця справа підлягає розгляду в Полтавському окружному суді» [101, арк. 417]. Справа про поновлення належної підсудності могла починатися за пропозиції прокурорів, або за скаргами осіб, що брали участь у справі.

За архівними документами було встановлено, що за часів Гетьманату Павла Скоропадського частина прокурорських функцій переходила до військових комендантів німецьких військ, зокрема у місцях, де вони квартирувалися. Так, наприклад, німецьким комендантом Полтавської губернії 10 травня 1918 року, на підставі подання Хорольського старости С. І. Родзянка, було винесено постанову про арешт Д. І. Сінельникова, який під час більшовицької окупації брав активну участь у каральних акціях проти місцевих селян. Згідно з цим документом до

арештанта застосовувався запобіжний захід у вигляді тримання під вартою для подальшої підготовки до проведення суду над ним [101, арк. 85]. До цього такі рішення приймалися здебільшого прокурорами або ж самими суддями. Виходячи із сучасного розуміння кримінального процесу, такі коменданти наділялися повноваженнями подібними сьгоднішнім повноваженням слідчих суддів і прокурорів.

Після відновлення Директорії УНР 22 листопада 1918 року було видано наказ «Про створення військових польових судів». Військові польові суди діяли у складі прокурора, двох старшин, двох козаків та секретаря. Наказ не містив детальної регламентації формування, структури та діяльності військово-польових судів [265, с. 157], а 2 січня 1919 року скасовано закон «Про утворення Державного Сенату». Відтак почав діяти Найвищий Суд УНР. Одночасно затверджувались штати Найвищого Суду, якими охоплювалася і Прокуратура. Вона формувалася зі старшого прокуратора, семи прокураторів та одного секретаря прокуратора [281].

На думку В. В. Землянської, досить прогресивні доповнення були внесені 4 серпня 1920 року до Закону «Про надзвичайні військові суди», що стосувалися ролі громадськості у судовому розгляді. Особливу увагу у змінах до закону було приділено посадам прокурора та секретаря. У статті 7 наголошувалось, що вони можуть призначатися із старшин із вищою юридичною освітою або обізнаних із судовим процесом, і лише за браком таких осіб – із старшин. До складу надзвичайного суду не могли входити особи, яких покарано судом ув'язненням або вищою карою, або, які перебувають під судом чи слідством за злочини, за вчинення яких призначають такі ж покарання. При вищих військових судах засновувався слідчий апарат і прокуратура, що здійснювала нагляд за діяльністю штабових судів [128, с. 119, 126, 164].

Проте, у цей час, окрім військової агресії більшовиків, нависла не менш небезпечна загроза – поширення корупції. На думку Н. І. Холодницького, це явище стало однією з причин поразки українського народу в тій відчайдушній боротьбі [374, с. 28-34]. Автор не безпідставно наголошує про необхідність

враховувати сьогодні ці факти, беручи до уваги актуальність означеної проблеми. То ж спробуємо визначити функції тодішньої прокуратури під час боротьби з цими видами правопорушень.

У дослідженні Е. М. Кісілюка говориться про те, що обіжником Міністерства юстиції від 11 січня 1919 року усім прокурорам було наказано звернути особливу увагу на боротьбу з хабарництвом, закликалось заявляти про відомі факти хабарництва, а також повною мірою використовувати законні засоби для боротьби з ним [155, с. 294].

Досліджуючи кримінальні покарання того часу І. Й. Бойко констатує, що через значне збільшення кількості корупційних злочинів та інших службових правопорушень тодішнє керівництво було змушене ухвалити 31 жовтня 1920 року закон УНР «Про підвищення кар за деякі службові злочини ...» [25, с. 330]. У судовому засіданні обвинувачення могло бути змінено як з пропозиції прокурора, так і з власної ініціативи суду, в залежності від доказів, що здобуто на судовому слідстві [128, с. 120].

На підставі зроблених висновків та, спираючись на доповідь Міністра юстиції від 28 червня 1921 року, Е. М. Кісілюк доводить, що боротьба з корупцією тривала впродовж усієї історії УНР. Міністр посилався на значні перешкоди при здійсненні досудового слідства. У той час у Міністерстві юстиції під прокурорським наглядом проводилося десять досудових розслідувань про зловживання різних посадових осіб [154, с. 166].

Таким чином, прокуратурі УНР відводилася особлива роль у боротьбі з корупцією. Однак, у подальшому це явище набирало більших масштабів. Як зазначає Н. І. Холодницький, активна боротьба із корупцією уряду Директорії припала на 1920 рік, коли стало очевидним, що незаконна діяльність багатьох представників публічної влади Директорії була однією із причин дестабілізації ситуації у країні. Засилля корупції, системне хабарництво, перевищення службових повноважень, зловживання владою призвели до втрати довіри до уряду Директорії з боку тодішнього українського народу. Із цих мотивів 22 березня 1920 року був прийнятий закон «Про тимчасовий порядок досудового

провадження у справах про службові злочини урядовців Української Народної Республіки”, основні положення якого визначали суб’єктів порушення справ про кримінальне переслідування посадових осіб за вчинення службових злочинів; суб’єктів здійснення досудового слідства про службові злочини і нагляд за ними; компетентний суд, який віддавав справу на розгляд, закривав її, чи припиняв слідство; наслідки передання справи на судовий розгляд [372, с. 31]. Таким чином, органи прокуратури за своїм функціональним призначенням дещо нагадували сьогоденні Національне антикорупційне бюро України, Національний антикорупційний комітет та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру.

Згідно з положеннями згаданого закону кожний міністр повинен був повідомляти міністра юстиції про службовий злочин свого підлеглого, а будь-яка інша особа могла надати про це відомості. Міністр юстиції призначав певних осіб для проведення слідства за відомим фактом і нагляду за проведенням такого слідства [154, с. 163-164]. Отже, помічаємо, що прокурор наділявся такою функцією як організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження та нагляд за проведенням процесуальних дій.

Виконання прокурорами функцій досудового розслідування та процесуального керівництва наштовхнулося на численні перешкоди. Принаймні так стверджував Міністр юстиції УНР, який рапортував про постійне ухиляння осіб, які не були громадянами УНР, від давання показань у кримінальних справах, мотивуючи це тим, що вони можуть давати такі показання лише органам досудового слідства, наприклад, Польської Республіки. Більшість речових доказів були втрачені або знищені; свідки мешкали у різних місцевостях, що вимагало далеких поїздок. Не менш значною проблемою для належного виконання прокурорами своїх функцій була банальна нестача коштів. Недостатнє фінансування спричинило відсутність спеціальних приміщень для допитів, тому слідчим доводилося допитувати свідків у місцях їхнього проживання чи на відкритій місцевості; матеріальний стан слідчих і прокурорів, як і інших

посадових осіб, був дуже скрутним [154, с. 166; 372, с. 31]. Безперечно, такий стан справ не міг забезпечити гідні умови для належної реалізації прокуратурою своїх функцій.

З приводу місцевих прокурорів, можемо стверджувати, що у їх діяльності мало що змінилось у порівнянні з попередньою епохою. Судові палати, які діяли до революції, продовжували функціонувати, щоправда у видозміненому вигляді. Старші прокурори і прокурори судових установ перейменовувались на прокурорів, а решта товаришів прокурорів на заступників прокурора.

Основною функцією, на наш погляд, залишався прокурорський нагляд у сфері кримінального судочинства. Зокрема йшлося про організацію і здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за якістю проведення процесуальних дій судовими слідчими. Наприклад, у вказівках товариша прокурора судовому слідчому 2-ї ділянки Кобеляцького повіту від 16 січня 1919 року, з приводу розбійного нападу на садибу громадянина Проскури та вбивства його дружини, підставою прокурорського керівництва слугувало положення пункту 2 § 2 «Наказу чинам прокурорського нагляду судових палат і окружних судів», виданого у 1896 році [99, арк. 207]. З матеріалів наглядового провадження простежується, що прокурор, вивчаючи результати розслідування, встановлював обсяг належності та допустимості зібраних доказів, на підставі чого виносив обґрунтовані вказівки процесуального характеру. Наприклад, він вимагав від судового слідчого негайно провести додаткові заходи (пред'явлення для впізнання підозрюваних, здійснити очні ставки між чоловіком вбитої жінки та затриманими), тим самим брав активну участь у встановленні істини у провадженні.

У кримінальних справах, підсудних загальним судам, підтримання публічного обвинувачення перед судом здійснювалося прокурорами та їх заступниками. Після закінчення розслідування судовий слідчий, зібравши усі необхідні відомості, передавав прокурору на перевірку матеріали справи. Таким чином вбачаємо нинішні елементи прокурорського керівництва, а саме: у пункті 2

частини другої статті 36 КПК України визначається право прокурора на повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування.

Висновок прокурора оформлювався у вигляді обвинувального акта, який потім направлявся на розгляд окружного суду. З наведеного вбачаємо відповідність нинішнім положенням, що містяться у пункті 13 КПК України – затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання, а також у пункті 14 – звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Крім прокурора у підтриманні обвинувачення могли брати участь їх заступник, секретар або помічники. Розгляд справи в окружних судах розпочинався або за ухвалою судової палати про направлення обвинуваченого до суду, або згідно обвинувального акта прокурора, або за скаргою приватного обвинувача.

Перед постановою вироку представниками прокуратури пояснювалося юридичне значення наданих доказів та здійснювалося посилення на закони, які стосувалися цієї справи. Ці положення цілком відповідають статті 94 КПК України (Оцінка доказів), згідно з якою прокурор за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Стосовно організації та керівництва досудовим розслідуванням слід зазначити, що прокуратура, якщо вважала за доцільне, могла надсилати вказівки щодо викриття обвинувачених у визначених ними справах. Наведені функції

цілком відповідають змісту пункту 4 частини другої статті 36 КПК України, у якому йдеться, що прокуратура вправі доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або надавати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії у визначеному порядку законом.

Крім того у пункті 3 наведеної норми йдеться про право прокурора «доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування», а у пункті 19 – доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави.

Важливим було і те, що після внесення поліцією відгуку на вирок суду про це негайно повідомлялося прокурору. Тут вбачаємо певну аналогію положень, що містяться у пункті 10 частини другої статті 36 КПК України, відповідно до якого прокурор вправі погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених законодавством, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання.

Стосовно права оскарження судових рішень, на думку В. В. Землянської, на остаточні вирoki мирових суддів та їх з'їздів допускалися лише скарги сторін та протести заступника прокурора в касаційному порядку [128, с. 79]. Існує відповідна аналогія і в нинішньому законодавстві України. Так, на сьогодні прокурор на підставі частини четвертої статті 36 КПК України вправі подати апеляційні чи касаційні скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами.

З приводу функцій досудового розслідування: прокурори та їх заступники попереднього слідства самостійно не проводили. Вони надавали лише пропозиції судовим слідчим і постійно наглядали за проведенням розслідування. Таким

чином забезпечувалася функція нагляду за додержанням законів органами, що провадили дізнання та досудове слідство. Яскравим прикладом цього є матеріали наглядового провадження прокурора Полтавського окружного суду у справі № 1651 від 30 листопада 1917 (вх. № 293). У межах процесуального керівництва слідчому першої дільниці Кобеляцького повіту поверталися матеріали на доопрацювання, із наступним формулюванням: «Зважаючи на матеріали, надані вами виключно на підставі показів обвинуваченого Бондаренка, при цьому не допитавши потерпілої, повертаю Вам справу і прошу встановити місце знаходження потерпілої, змістовно її допитати та з'ясувати усі обставини, пов'язанні з крадіжкою її черевиків. Разом з тим, пропоную Вам змінити запобіжний захід не пов'язаний з позбавленням волі». Цікавим є те, що у наведеному документі підставою прокурорського керівництва визначається пункт 7 параграфу 15 «Наказу чинам прокурорського нагляду», прийнятий ще до революції [101, арк. 207].

Прокурор або приватний обвинувач з одної сторони, а підсудний або його захисник з іншої, як стверджує В. В. Землянська, користувались у судовому засіданні однаковими правами, тобто цим було забезпечено демократичний принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Підставами для розгляду справ мировими суддями були повідомлення судових місць, осіб прокурорського нагляду та судових слідчих [128, с. 73, 83, 86]. Наведений принцип втілений у сучасному кримінальному процесі в статті 10 КПК України (Рівність перед законом і судом).

Кожен прокурор, який в межах своєї дільниці або округу довідувався про затримання будь-кого без постанови уповноважених на це осіб, повинен був негайно звільнити таку особу. Відповідним чином, на сьогодні стаття 208 КПК України (Затримання уповноваженою службовою особою) передбачає, що копію протоколу затримання надсилається прокурору, а той у свою чергу вправі скасувати відповідне рішення. Однак дія цієї норми в період Центральної Ради обмежувалась у зв'язку з прийняттям урядом УНР нормативно-правових актів, які зменшували права особи на особисту недоторканність [128, с. 71].

Слід також відзначити високу оцінку фахової підготовки прокурорів та їхніх заступників. Із проведеного О. Л. Копиленком аналізу службових подань і кадрових наказів Міністерства юстиції Української держави відомо, що прокурорами призначалися лише особи, які вже мали досвід роботи прокурорськими слідчими чи заступниками прокурорів, а також університетські викладачі юридичних дисциплін, як правило, професори [171, с. 20].

Цікавим є те, що при гетьманові Павлові Скоропадському товариші прокурора окружного суду могли навіть балотуватися на посаду сенатора Державного Сенату, за умови, якщо вони мали вищу юридичну освіту та стаж роботи у судовому відомстві був не менше 15 років, а також із числа тих, хто мав учений ценз магістра або доктора, лекторів юридичних наук у вищих школах, які виконували лекторські обов'язки в той самий час [381].

Проте, з приходом більшовицької влади майже всі вони були звільнені, адже основним критерієм для відбору кадрів була «революційна свідомість та зрілість», а професійний рівень, ділові та моральні якості були не головними. Поступово діяльність правоохоронної системи була переформатована під новий радянський лад.

У межах цього дисертаційного дослідження вважаємо за необхідне окремо дослідити розвиток прокуратури на Західних землях України, йдеться про Західно-Українську Народну Республіку (далі – ЗУНР).

ЗУНР урочисто проголошено 1 листопада 1918 року, а вже 18 грудня 1918 року Державним секретарством судівництва було винесено Розпорядження «Про державну прокуратуру», яким регламентувалися функції, завдання та організація прокуратури ЗУНР.

Прокуратура в ЗУНР не була самостійним і незалежним органом влади. Ці установи відносилися до системи судочинства. Як зазначає Х. П. Горуйко, тодішня організація прокуратури не належала до найбільш актуальних завдань новоствореної держави, вона зберігала тісний адміністративний зв'язок із державним секретарством судівництва [64, с. 23]. При окружних судах призначалися державні обвинувачі – прокурори, які до того ж виконували функцію судового радника президента окружного суду.

Органи прокуратури були утворені при кожному суді, який розглядав кримінальні справи. При Верховному судовому та касаційному трибуналі була запроваджена посада Генерального прокурора, який очолював прокурорську систему Австрії. При крайових і повітових колегіальних судах утворювалися посади державних прокурорів, їх заступників і службовців прокуратури [64, с. 24].

З моменту перетворення судово-прокурорських органів, відразу розпочався процес реорганізації прокурорської системи. У пресі оголошувалися конкурси кандидатів на вільні суддівські та прокурорські посади. Одночасно з реформуванням судової системи відбувалося утворення структури органів публічного обвинувачення – прокуратур. У законодавстві та правовій практиці ЗУНР ця система позначалась терміном «Державна прокураторія» [389, с. 25].

Так само активно відбувалося реформування прокурорської системи, після Злуки ЗУНР та УНР. Нормативні акти приводилися у відповідність до загальновизнаних стандартів. Невідкладно вносилися зміни до офіційних документів судових та прокурорських органів.

Розпорядженням Державного Секретаріату від 2 березня 1919 року «Про печатки, вивіски і орієнтирні написи судів, державних прокураторій і карних заведень» ліквідовувалось аналогічне розпорядження ЗУНР від 18 грудня 1918 року [158, с. 91].

Основними посадами в органах прокуратури (публічного обвинувачення) були старший прокурор, перші прокурори, прокурори, заступники прокурора та заступники прокурора з публічного обвинувачення [30, с. 52].

Старшого прокурора, перших прокурорів, прокурорів та їх заступників призначав на посади Державний секретар судівництва. Заступників публічного обвинувачення при повітових судах призначав прокурор (відповідно перший прокурор або керівник державної прокуратури) округу [123, с. 132].

У судових округах і повітах повинні були діяти окружні та повітові прокурори. При судовому сенаті її інстанції було утворено «заступництво публічного обвинувачення», тобто посади старшого прокурора і прокурорів із

державної прокуратури. Старший прокурор при цьому за умови відсутності генерального прокурора міг очолити у сенаті всю прокуратуру ЗУНР [64, с. 35].

Функції державного обвинувачення у цих судах мали підтримувати прокурори. Голова і члени сенатів також призначались Державним секретарством судівництва із числа президентів і віце-президентів окружних судів та радників Вищого Суду Західної Області Української Народної Республіки [41; 156, с. 92].

Прокуратурі в ЗУНР було визначено особливу функцію щодо процесуального оформлення реалізації процедури відповідно до Закону «Про амністію». Розпорядженням Державного секретарства судівництва від 20 березня 1919 року судам і державній прокуратурі було детально регламентовано порядок проведення амністії. Підставою чого були матеріали, видані Державним секретарством військових справ та судівництва [158, с. 103].

Головним органом публічного обвинувачення ЗУНР була вища державна прокуратура, яку повинен був очолити генеральний прокурор. Планувалось також прийняти окремий нормативно-правовий акт щодо її структурної організації та компетенції, що передбачалось зробити згідно статті 11 Розпорядження Державного секретарства судівництва «Про державну прокуратуру» від 18 грудня 1918 року. Однак, як вважає Х. П. Горуйко, згідно даних історико-правової науки, цей нормативний акт не було прийнято. Зрештою Генерального прокурора ЗУНР так і не було призначено [64, с. 25].

При Судовому Сенаті II інстанції «встановлено заступництво публічного оскарження для ведення агент Державної Надпрокураторії». У її склад переходив канцелярський відділ Державної прокуратури в Станіславі. Найвищому Державному Суду Західної Області Української Народної Республіки передавались функції, які в колишній Австро-Угорщині виконував Верховий судовий і касаційний трибунал у Відні [158, с. 93-94].

Як стверджує П. В. Гламазда, порівняльний аналіз, діяльності органів прокуратури та їх правовий статус у вищезазначених державних утвореннях, як і раніше, врегульовувалися імперським законодавством. У західноукраїнських землях у зв'язку з проблемою відсутності власних законів та кодифікації

нормативно-правових актів влада ЗУНР залишила чинним попереднє австрійське законодавство, з дотриманням умови, що воно не суперечитиме інтересам держави [56, с. 157]. Нормативно-правовими актами, які регулювали організацію та діяльність прокуратури були «Органічний закон про прокуратуру», затверджений 10 липня 1850 року імператором Францом Йосифом I та Кримінально-процесуальний кодекс від 23 травня 187 року [189, с. 11].

Функція досудового розслідування та керівництво ним належали прокурорам у виняткових випадках, на зразок сьогоденішніх Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. На підставі проведених досліджень М. М. Кобилецький зазначає, що прокуратурою ЗУНР розслідувались найважливіші кримінальні справи, в основному пов'язані з розкраданням державного майна та посадові злочини [158, с. 94].

Після об'єднання УНР та ЗУНР окремо поширювалася військова юрисдикція. В окружних судах у якості публічного обвинувача брав участь судовий офіцер, при обласних судах – військовий прокурор, а при Найвищому військовому трибуналі мав виступати Генеральний військовий прокурор або його заступник, як нами вже зазначалося, Генерального військового прокурора, як і цивільного призначено так і не було. Військовим судом першої інстанції був окружний військовий суд, головою якого призначався окружний військовий комендант [158, с. 100].

Головою польового суду призначався найстарший за військовим званням судовий офіцер. До складу військово-польового суду входило не менше трьох суддів, голови та двох старшин. Один з них виконував функції судді-слідчого, інший – прокурора [158, с. 99].

На завершення варто пригадати про прокуратуру Кубані. Важливість цього питання для нашого дослідження полягає у тому, що за даними Всесоюзного перепису населення 1926 року чисельність українців Кубанського округу становила 915 450 чоловік, тобто 62,2 % від загальної кількості населення [87]. Більше того, 16 лютого 1918 року козацькою радою було проголошено Кубанську

Народну Республіку, а через декілька днів ухвалено резолюцію «Про прилучення Кубані на федеративних умовах до України».

У роки громадянської війни органи прокуратури Кубані функціонували у межах відомства юстиції Крайового уряду. У період роботи військово-польових судів компетенція прокуратури зводилася до розгляду малозначних кримінальних та цивільних справ і майже не впливала на внутрішні процеси. У період 1918-1920 років діяльність прокурорів була безініціативною. Результативність роботи була вкрай низькою [152, с. 24]. Вважаємо, це стало однією із причин послаблення впливу тодішнього керівництва УНР для закріплення своєї влади в регіоні, якому так і не судилося стати повноцінною частиною України.

Отже, різного роду історичний матеріал, архівні документи часів Української революції 1917-1921 років засвідчують наявність в українських державах початку ХХ століття системи нагляду за дотриманням законності.

Повного і всебічного охоплення діяльності регіональних і територіальних органів прокуратури, їх підпорядкування центральним органам державної влади здебільшого не відбулося, що значно послабило позиції останньої на місцях. Постійна зміна керівництва, недосконалість виробленого механізму державного управління місцевими прокуратурами, неналежне матеріально-технічне забезпечення слугували причиною того, що прокуратура продовжувала діяти так, як за часів існування Російської імперії. Не кожен з прокурорів зміг вчасно переорієнтуватися під впливом нових життєвих реалій. Вважаємо, що виникнення відповідних історичних паралелей слід враховувати у майбутньому під час реорганізації прокурорської системи сучасної України.

3.2. Функції прокуратури в радянській Україні

Після скасування інституту прокуратури відповідно до Декрету № 1 Ради народних комісарів РСФСР «Про суд» від 24 листопада 1917 року розпочався процес ліквідації існуючих інститутів судових слідчих, прокурорського нагляду, а також присяжних і приватних адвокатур (пункт 3) [15].

Функції прокурорського нагляду переходили до особливих комісарів, обраних місцевими радами робітничих, солдатських і селянських депутатів, які отримували майно цих установ та приймали до свого провадження усі справи, у тому числі ті, що знаходилися в архівах. Певні прокурорські повноваження щодо нагляду за дотриманням революційної законності перебрала на себе судово-кримінальна міліція. В специфіці роботи цього органу можливо пересвідчитись із рапорту начальника Полтавської судово-кримінальної міліції В. В. Соловйова від 28 грудня 1917 року, у якому йшлося про наклеп на нього з боку свого помічника В. М. Дяченка. В. В. Соловйов, виправдовуючи себе, описував всі свої досягнення у «справі революції» щодо боротьби з контрреволюційним елементом серед службовців [101, с. 20]. В документі акцентується увага виключно на виконанні функції збереження радянської влади, тоді як про інші повноваження судово-кримінальної міліції не йдеться.

Після остаточної окупації українських земель більшовиками принципово важливим було негайно розпочати побудову нової структури органів влади для забезпечення державного механізму та централізованого управління, зокрема судовою системою, під гаслом революційної законності. Один із перших відомих радянських правників М. В. Криленко, в майбутньому Народний комісар юстиції СРСР, сформував таку тезу: «революційна законність – є певний метод боротьби пролетаріату в визначених умовах, абсолютно необхідний і єдиний метод в історичних умовах перехідного періоду, коли забезпечити цю диктатуру виявилось єдино можливим шляхом твердого дотримання законів, шляхом жорсткого їх дотримання та жорсткої кари всіх тих, що їх порушить», «революційна законність в цю епоху – є ні що інше, як стратегічний план, за допомогою якого здійснюється диктатура робітничого класу, що це – є ні що інше, як єдиний метод проведення диктатури пролетаріату» [185, с. 11, 37]. Продовжуючи розвивати цю думку, М. В. Криленко додав: «необхідно висунути тверде гасло щодо забезпечення революційної законності, запровадити установу, яка відповідним ударом відповідала на удар змовників» [185, с. 9]. Сумним фактом є те, що автора цього твердження 15 січня 1938 року було засуджено до

розстрілу за участь у так званій «контрреволюційній фашистсько-терористичній організації альпіністів і туристів».

Після скасування інституту прокуратури відповідно до декрету Раднаркому УСРР «Про суд» від 19 лютого 1919 року, більшовики намагалися власними силами вибудувати систему державного нагляду для збереження радянської влади. В кожній губернії функції обвинувачення виконувалися членами спеціальних колегій обвинувачів при революційних трибуналах, які здебільшого діяли за революційним переконанням. Головним чинником для відбору таких обвинувачів, як слушно зазначив В. В. Мурза, було власне розуміння ними класових інтересів пролетарської держави та певність у класовій зрілості й свідомості особисто як обвинувача [229, с. 38]. Адже на офіційному рівні відзначалось: «При розгляді справ революційний трибунал не зв'язаний ніякими обмеженнями щодо способів викриття істини». Автор зауважив, що особливо це помітно в Україні, де радянська влада була менш стабільною й перебувала в стані кількарічної збройної боротьби для її остаточного встановлення [229, с. 38].

Зауважимо, що «імпровізоване» виконання наглядових функцій наркоматами радянської соціалістичної інспекції та робітничо-селянського контролю стало кроком, завдяки якому 8 березня 1919 р. було опубліковано циркуляр Наркомату юстиції УСРР щодо нагляду юридичних відділів губвиконкомів за законністю вироків і рішень підвідомчих їм судових установ. До компетенції юридичних відділів губвиконкомів на місцях відносилися, зокрема, питання, пов'язані з відправленням їхніх представників для участі в процесі, оскарженням вироків та рішень до вищої інстанції, вимогами перегляду їх за нововиявленими обставинами. Втім, така діяльність виявилася малоефективною. Цього факту не заперечували навіть радянські автори. Зокрема А. Й. Рогожин стверджував, що перші спроби створити спеціальні органи нагляду за законністю в УСРР мали місце в період громадянської війни, однак жодним успіхом вони не увінчалися [243, с. 75]. На думку першого очільника прокуратури радянської України М. О. Скрипника, в той час давно вже виникла нагальна потреба в

створенні органів, які мали би своїм завданням нагляд за правильним виконанням норм, за здійсненням директив і постанов верховних органів влади [325, с. 4].

Звісно, в умовах відсутності єдиної системи державного контролю за дотриманням законності, не могло бути ефективного механізму державного управління. У зв'язку з цим 23 грудня 1921 року В. І. Ленін на Всеросійському з'їзді Рад проголосив тверде гасло про забезпечення «більшовицької революційної законності» [229, с. 40]. Вважаємо, це було однією з перших передумов для побудови єдиної централізованої системи судочинства та прокуратури в СРСР загалом, і, зокрема, – в Україні. Адже в умовах більшовицької диктатури та воєнного комунізму виникала нагальна потреба у поновленні системи прокурорського нагляду, підтриманні публічного обвинувачення та представництва інтересів держави в судах.

Зрештою 28 червня 1922 року постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) було утворено Державну прокуратуру УСРР і затверджено Положення про прокурорський нагляд в УСРР. У документі йшлося, що прокуратура засновується в інтересах правильної постановки боротьби зі злочинністю і здійснення нагляду за дотриманням законів. Прокуратура входила до складу Народного комісаріату юстиції як окремий відділ, що підпорядковувався безпосередньо Народному комісару юстиції, і здійснювала нагляд за законністю усіх народних комісаріатів, а також адміністративний і судовий нагляд, що передбачав нагляд за діяльністю всіх органів слідства і дізнання, участь у розпорядчих засіданнях судів, підтримання обвинувачення у кримінальному процесі й участь у цивільному процесі [232, с. 91-92].

Проте, навіть після того, як уже була створена прокуратура, великою проблемою залишалась невизначеність повноважень. В умовах, що склалися на початку 1920-х років, на думку Д. Т. Яковенка, місцеві радянські депутати отримували певну можливість тиснути на нову прокуратуру. І дійсно, вважає автор, губвиконками зловживали цим. Очевидно, це не могло сприяти успішному виконанню завдань прокуратури і вимагало прийняття відповідних заходів щодо її зміцнення» [405, с. 7].

Функції прокурорів на місцях не були чітко деталізовані. На них покладалося право входження з поданням до виконкомів про скасування, або зміну виданих ними, або підпорядкованими їм органами, неузгоджених із законом розпоряджень і постанов, а також право опротестовувати вищезазначені розпорядження і постанови через прокурора УСРР в Раду Народних Комісарів або Президію Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету [45].

Основною функцією прокуратури на офіційному рівні було визнано нагляд за дотриманням законності. На думку М. В. Криленка, межі загального нагляду визначаються основною функцією прокуратури – спостерігати за дотриманням законів, в цілях боротьби з тими порушеннями законів, які загрожують збитками, або вже спричинили матеріальну чи політичну шкоду державі, або окремим особам, і які межують, з одного боку, із злочином, з іншого боку – з матеріальною невигодою, матеріальною шкодою для держави, причому не всяким матеріальним збитком [185, с. 40-41]. У межах прокурорського нагляду прокуратурі необхідно було виявляти лише ту шкоду, яка межує зі злою волею, з прямим чи непрямим умислом проти держави. Якщо ж хтось через невміле керування підлеглими або за відсутністю досвіду вчинив проступок, цим би мали займатись вищі органи відповідної вертикалі влади. За цією концепцією функція прокурора зводилась до виявлення лише «злісних» порушників законності.

В офіційних документах неодноразово зустрічається такий термін як «політична шкода», яку прокуратура мала виявляти та кваліфікувати на рівні із матеріальною шкодою. Очевидно йшлося про загрозу радянській владі. Наприклад, у справі про антирадянську агітацію по обвинуваченню І. М. Лопухова, розпочатій 6 березня 1923 року [90, арк. 34], а також у справі проти М. Равнінда про створення нелегальної організації сеоністів Миколаєва, розпочатій 22 лютого 1923 року [90, арк. 52] в основу обвинувачення ставилося умисне та злісне спричинення політичної шкоди диктатурі пролетаріату. У наглядовій справі за обвинуваченням агронома земельного відділу М. Левенштама в контрреволюції, через неналежну якість сіна, підставою для

притягнення до відповідальності була злісна недбалість та безгосподарність, що особливо компроментує радянську владу [90, арк. 292].

Крім прокурорського нагляду за дотриманням законності слід розкрити окремий блок завдань, пов'язаних з контролем за діяльністю органів правопорядку. У літературі 1920-х років наводилися три функції, які були похідними загального прокурорського нагляду: 1) слідчий нагляд (прокурорське керівництво) та нагляд за діяльністю слідчого апарату; 2) нагляд за в'язницями; 3) нагляд за виконанням покарання [185, с. 43]. Цілком очевидно, що ці положення зберегли свою актуальність і до нашого часу, адже містять певну аналогію з положеннями нинішнього законодавства.

Вивчаючи архівні матеріали, ми вдалися до аналізу функціональної структури діяльності прокуратури на локальному рівні, у перші роки її заснування на прикладі міста Миколаїв, яке згідно з даними Державного комітету статистики України на 1 квітня 2014 року за кількістю населення було найбільшим містом середньої категорії (250-500 тис.) [126]. Це дає нам підстави визнавати його середньостатистичним містом зі статусом обласного центру. Крім того, за своїми географічними, історичними, культурними, етнічними ознаками цей населений пункт особливо не вирізняється з посеред інших регіонів та має типовий для значної території України характер.

Становлення прокуратури на місцях у перші роки радянської влади відбувалося у надскладних умовах. Засвідчує це звіт прокурора Миколаївської повітової прокуратури Шостака Георгія Костянтиновича прокурору Одеської губернії за період з 27 квітня по 8 липня 1923 року. У результаті інспектування роботи підрозділу Г. К. Шостаком, одразу ж після його призначення на посаду прокурора, ним було виявлено факт повного занепаду внутрішньої організації праці місцевої прокуратури. У звіті говорилося дослівно: «...попереднього прокурора ніхто з працівників органів правопорядку не бачив. Самі ж працівники прокуратури зустрічали його декілька разів, бо він хворіє і увесь час знаходиться вдома на лікуванні. У приміщенні брудно, справи розкидані, матеріальне забезпечення ганебне». Наглядових проваджень з 1 січня по 1 квітня 1923 року

заведено 178, з урахуванням залишку – 234 справ, з яких закінчено лише 36, решта 198 залишилися не розглянутими. Не ліпша ситуація у слідчих та судових органах – з урахуванням справ, заведених до 1917 року, у середньому на дільниці знаходиться близько 1000, тобто по 400 на одну особу. З 21 листопада 1922 року по 21 квітня 1923 року закінчено лише 29 кримінальних справ. Опротестовано 14 рішень народних судів” [89, арк. 8].

Стосовно прокурорського нагляду за діяльністю органів дізнання, у звіті зазначалося таке: «Зв’язок з прокуратурою повністю відсутній. Попередній прокурор за все існування прокуратури відвідав установу всього 2-3 рази. Маються факти перевищення терміну тримання під вартою і навіть незаконні арешти”. Щодо нагляду за пенітенціарною системою, зокрема будинку примусових робіт, у тій же доповіді зазначалося: «Були випадки, коли арештанти без всякого дозволу ходили в місто”. Водночас прокурор Г. К. Шостак з винятковим завзяттям звітував про налагодження ним особливого контролю за діяльністю духовенства Миколаєва та боротьбою із зграями розбійників-контрреволюціонерів [89, арк. 8].

Для посилення чіткої вертикалі радянської влади на місцях прокуратурою здійснювався адміністративний контроль, або, як його ще називали, – адміністративний догляд. Проаналізувавши звіти місцевих прокурорів цього часу, можемо визначити дві основні складові їх діяльності: а) нагляд за дотриманням законів органами влади, господарськими установами, спілками, приватними організаціями та приватними особами; б) присутність під час проведення засідань адміністративними установами по справам, які потребують надання висновку про правильність застосування законів [89, арк. 80].

Для забезпечення першої функції була передбачена обов’язкова участь начальника відділу адміністративного нагляду прокуратури у податкових комісіях Губернських кооперативних комітетів, які були запроваджені в умовах Нової економічної політики. Таким чином, за прокуратурою для реалізації державної політики у сфері оподаткування було визначено повноваження з елементами фіскальних функцій.

З метою визначення з'ясування специфіки адміністративного контролю ми проаналізували статистичну звітність Миколаївської повітової прокуратури з 1 квітня по 1 липня 1923 року, за якою наводиться кількість правопорушень, вчинених службовцями: розтрата – 22, перевищення влади – 11, незаконні ревізії – 10, безгосподарність – 7, недбальство – 6, невиконання рішення суду – 5 [89, арк. 24].

У межах адміністративного контролю здійснювалися систематичні виїзди для проведення рейдових перевірок до населених пунктів на території, що обслуговувалась даним прокурором. Така діяльність іменувалася як «зв'язок з масами». Наприклад, за статистичною відомістю Миколаївської окружної прокуратури з 1 жовтня 1927 року по 1 квітня 1928 року прокурорами відвідувалися: підприємства 6 разів, сільські сходки – 8, з виїздом по селах – 8, по районах – 16. Всього на цю діяльність було затрачено 215 робочих днів [90, арк. 2].

Продуктивність цих зустрічей демонструється прийнятими та розглянутими скаргами громадян : у селах – 18; у районах – 41 [90, арк. 2].

З приводу виконання функцій прокуратури, пов'язаних із розглядом заяв і повідомлень громадян, цікавим є те, що ці відомості диференціювалися за класовим критерієм. Так, протягом звітного періоду від робочих надійшло у першому кварталі 457 звернень, а у другому – 435; від селян: у першому кварталі – 524, в другому – 258; від службовців: у першому кварталі 213, у другому – 256; інших категорій населення (яких саме не уточнюється): у першому кварталі -1465, а у другому – 1408 [89, арк. 10]. Порівняємо ці показники з попередніми роками. Так, наприклад, у 1924 році на цьому ж окрузі за увесь рік надійшло лише 262 звернень громадян, з них: від селян – 59, червоноармійців – 8, установ – 3, інших – 95, кулаків – 33, торговців – 22 [101, арк. 48].

Із наведених даних помічаємо, що функція прокуратури щодо адміністративного контролю значно покращилася, оскільки було належним чином оптимізовано роботу місцевих прокуратур через встановлення чіткої системи контролю та підзвітності.

Окремо слід навести дані з приводу результатів розгляду звернень громадян. Так, з 1 жовтня 1927 року по 1 квітня 1928 року прокуратурою Миколаєва було прийнято 598 скарг, з них задоволено – 316 (52%), відмовлено у задоволенні – 12. Скарги надходили на дії: приватних осіб – 151 (18,6%), сільської ради – 79 (10,5%), судових виконавців – 64 (8,6 %), окружної міліції – 42 (6,8 %) [90, арк. 10]. Оскаржували в основному факти щодо: не виплати аліментів – 20, не виплати заробітної плати – 5, адміністративного виселення – 10, не виплати пенсій – 13, не виплати соціальної допомоги – 13 тощо [90, арк. 14]. Протягом наведеного періоду прокуратурою було проведено 17 ревізій [90, арк. 9].

Прокурорський контроль практично поширювався на всі сфери суспільного життя. Щодо участі в соціальній сфері, наприклад, у Миколаєві збереглися матеріали наглядового провадження 1924 року помічника Одеського губернського прокурора по Миколаївському округу, за якими розглядалось питання про виселення дітей сиріт з притулку на підставі рішення УЦВК від 12 вересня 1922 року «Про соціальне забезпечення воєнних інвалідів та сімей військовослужбовців». Із матеріалів слідує, що прокурору доводилося вирішувати питання здебільшого побутового характеру. Водночас у його роботі майже не вбачається правозастосовчої діяльності [101, арк. 185].

У статистичній звітності з 1 жовтня 1927 року по 1 квітня 1928 року малися дані про участь у засіданнях місцевих органів: окружних виконавчих комітетів – 10; районних виконавчих комітетів – 4; сільських рад – 6, бюро громадських виробних кооперацій – 13, з'їзду жінок – 2, пленуму окружного суду – 7, біржі праці – 2. До того ж у звіті йшлося, що у межах нагляду за місцями позбавлення волі було здійснено 32 перевірки тюремних установ, 13 окружної поліції [90, арк. 2].

У межах функції нагляду за дотриманням законності прокурори зобов'язувалися перевіряти протоколи виконавчих комітетів. Так, протягом звітного періоду ми помітили тенденцію до різкого зменшення кількості перевірки прокуратурою документів. Зокрема з 1 жовтня 1927 року по 1 січня 1928 року розглянуто 1276 протоколів, із внесенням коректив – 126. Тоді як з

1 січня 1928 по 1 квітня 1928 року розглянуто лише 242, з поправками – 26. Поясненням цьому є те, що з початку 1928 року за вказівкою Генерального прокурора УРСР було дозволено перевіряти протоколи рішень комітетів за вибірковим методом, що суттєво знизило завантаженість прокуратури [90, арк. 3]. Це – крок до викорінення бюрократизму у роботі прокуратури. Однак, вносилися вказівки про обов'язкові постанови прокуратури щодо санітарного утримання подвір'я, з питань благоустрою, роз'яснення законодавства тощо [90, арк. 5].

У КПК УСРР 1927 року було виокремлено функцію прокуратури щодо здійснення оперативного і методичного керівництва органами слідства, а також прокурор наглядав за законністю оперативно-службової діяльності. Водночас знята функція нагляду за проведенням дізнання, яка перейшла до слідчих. Відповідно до статей 223 та 224 КПК УСРР 1927 року встановлювалося, що за матеріалами попереднього слідства прокурор або закривав справу, або віддавав обвинуваченого до суду.

Проаналізуємо показники роботи відразу після вступу в дію цього нормативно-правового акта. Так, прокуратурою м. Миколаєва з 1 жовтня 1927 року по 1 квітня 1928 року було розслідувано 78 кримінальних справ, з яких направлено до суду 71 справу. Безперечно, це – високий показник роботи, однак усі справи розслідувалися за наявності очевидних злочинів за наявністю особи обвинуваченого [90, арк. 36]. Щодо участі прокурорів у судах, тобто підтримання державного обвинувачення та представлення інтересів держави: у цивільних справах – 232, у кримінальних – 79 [90, арк. 42].

Не менш вагомою функцією прокуратури був нагляд за діяльністю органів правопорядку. Так, із доповіді прокурору Одеської губернії повітовий прокурор Миколаєва вказував на такі недоліки: тяжке засвоєння співробітниками революційної свідомості; незаконне затримання і тримання під вартою, незаконна конфіскація майна. У наведеному документі засвідчується факт того, що один із співробітників Єлисаветградської прокуратури займався покриванням злочинів. А співробітники УГР (скорочена назва – карного розшуку) самі чинили розбійні напади.

Окрему групу повноважень органів прокуратури складали питання нагляду за утриманням під вартою осіб в усіх, без винятку, місцях ув'язнення. До її компетенції належало також звільнення з-під варти осіб, що «неправильно» (тобто незаконно) утримуються. Це стосувалося і тих, хто був позбавлений волі у справах, розслідуваних ДПУ [229, с. 58]. Так, у Миколаєві з 1 жовтня 1927 по 1 квітня 1928 року у ході перевірок місць позбавлення волі було виявлено факти голодувань ув'язнених – 32; втечі з в'язниць – 27, кількість втікачів складала 29 осіб [90, арк. 2].

Важливим моментом для подальшого визначення функціональної спрямованості прокуратури стало те, що Народний Комісаріат юстиції УРСР своєю постановою від 1 жовтня 1928 року змінив підпорядкування слідчих від судових органів до прокуратури. Відтак за прокуратурою визначалося здійснення перевірки діяльності органів дізнання, а стаж самостійне розслідування злочинів та підтримання обвинувачення в суді.

З проголошенням тодішнім радянським керівництвом курсу на колективізацію та розверненням широкої кампанії хлібозаготівлі, прокуратура в Україні була особливо переорієнтовано на забезпечення аграрної політики. На місцях почали діяти судово-земельні комісії, якими займалася земельна прокуратура.

З цього моменту функціональна складова органів прокуратури зазнала серйозних змін, що особливо спостерігаємо у документах місцевих прокуратур. Відтак почали створюватися спеціальні ліквідаційні комісії по «розкуркуленню» села, до складу яких входили прокурори. У звіті такої комісії у м. Миколаєві за 1928 рік наводилися дані про вилучене майно селян, а саме: 319 будинків, 75 поголів'я скота, 12 млинів та іншого майна – всього 383 одиниці. Через тотальний відомчий контроль та постійний тиск з боку партійного керівництва з кожним наступним роком ці показники невпинно зростали.

Після цього (починаючи з кризи хлібозаготівель 1928 р.) розвиток прокуратури перейшов у «горизонтальну площину» – тобто вона як підсистема державного механізму, зберігаючи в цілому компетенцію та структуру,

перенацілювалась на певні завдання партії, що відійшли від НЕПу по суті до «старих», воєнно-комуністичних методів. Органи прокуратури повинні були шляхом застосування державного примусу, каральних заходів забезпечувати волюнтаристські й не ґрунтовані на об'єктивних передумовах заходи з форсованої індустріалізації, примусової колективізації та ін. [229, с. 184].

Процес колективізації набув нечуваних масштабів, а прокуратурі все більше і більше надходило директив про посилення наступу по забезпеченню законності в аграрному секторі. Так, у Розпорядженні Наркомюсту УСРР «Про заходи до посилення хлібозаготівель» від 25 листопада 1932 року, йшлося, що місцеві прокуратури повинні:

а) встановити нагляд за тим, щоб РВК негайно провели перевірку наявних фондів у колгоспах, у цій роботі не повинно бути жодних затримок і, основне, — щоб перевірка була найсуворішою в розумінні правильності відомостей про фактичні розміри цих фондів;

б) виявляти випадки незаконного витрачання цих фондів, винних негайно притягати до кримінальної «відповідальності як за розтрата та розтринькування громадської власності»;

в) виявляючи випадки несвоєчасної або неправильної перевірки фондів у колгоспах, що незадовільно виконують хлібозаготівлі, винних у цьому теж притягувати до кримінальної відповідальності [379, арк. 1].

З метою запобігання злочинів, пов'язаних з хлібозаготівлею, прокуратурі надавалися наступні інструкції:

а) в цій роботі треба обов'язково спиратися на кращих колгоспників-ударників, вживаючи всіх заходів до того, щоб без масових трусів й адміністрування на основі самоперевірки досягти ефекту як щодо кількості виявленого й поверненого хліба, так і у виявленні фактичних підривників з керівництва колгоспами й ледарів та рвачів, що хоча не мають трудоднів, проте мають запаси хліба;

б) треба найширше поставити й використати агентурні можливості з тим, щоб найбільше запобігти зайвим діям, які не дають жодних наслідків;

в) в окремих випадках виявлення великої кількості хліба, злісного переховування його та ін., що свідчить про розтринькування чи розкрадання цього хліба, треба, окрім вилучення хліба, порушувати кримінальні справи й притягати винних до найсуворішої відповідальності [377, арк. 2].

З приводу реалізації цих настанов у практичну площину наочним прикладом є повідомлення дільничного прокурора Фастівського району Замкового ВУЦВКУ про притягнення до кримінальної відповідальності керівників колгоспів за відсутність хліба та посівного матеріалу з приводу заяви робітника Магнітогорського металургійного заводу. У документі йшлося про те, що за безгосподарність, розбазарювання хліба, до кримінальної відповідальності притягнуто голову правління колгоспу села Фастівець Саф'янова та інших членів правління колгоспу хутору Вінницькі Стави. Крім того, проведено чистку колгоспів, з їх складу вилучено «куркульсько-ворожий елемент», який проводив підривну роботу [378, арк. 19].

Однак, ми не можемо стверджувати, що прокуратура під час колективізації виконувала виключно каральні функції, адже нам вдалося знайти велику кількість документів, у яких наводяться факти протидії прокурорами свавілля щодо селян з боку місцевого керівництва. Так, наприклад, 21 травня 1932 року до Президії Тростянецького РВК звернувся з пропозицією дільничний прокурор Бабенко про скасування рішення Тростянецької сільської ради від 28 лютого 1932 року щодо стягнення 150 пудів озимих культур із селянина Петра Лисогора. Прокурор аргументував незаконність рішення тим, що «дії сільради є перекрученням директив партії та уряду та підлягають негайному скасуванню, бо земля Лисогора усупільнена з 1929 року і сам Лисогір не входить до куркульського господарства, що вбачається з матеріалів, які мають при скарзі.» [379, арк. 443].

Аналогічним чином прокурор Зміївської дільниці Буховець, розглянувши скаргу громадянки М. Криволапової з приводу незаконних дій Мелихівської сільради від 27 квітня 1931 року щодо продажу її майна за несплату 25 крб. штрафу, накладеного за невиконання агромінімуму, скасував відповідне рішення,

її майно було повернуто, а до винних вжито адміністративних заходів [379, арк. 73].

Нами були вивчені багато інших документів, зокрема протест прокуратури Чугуївської дільниці Харківської області № 291 від 4 вересня 1932 року на постанову Печенізького райвиконкому про незаконне розкуркулення 63-річної селянки М. А. Ковальнової з с. Печеніги [379, арк. 58]. Протест прокурора Артемівської дільниці (Донбас) № 284 від 19 серпня 1932 року на незаконні постанови про переселення місцевих селян через організацію примусових поселень розкуркулених на їх території [377, арк. 240], висновок слідчого Коростишівської дільничної прокуратури № 250 від 25 травня 1932 року щодо скарги про безгосподарність у колгоспі «Новий шлях» та свавілля керівників у с. Грубському на Київщині [379, арк. 645]. Зі змісту вказаних документів простежується, що всі рішення опротестовувалися прокурорами за умови приналежності скаржника до категорій «бідняка» або «середняка» та відсутністю злісного умислу з їх боку по невиконанню різного роду зобов'язань. Водночас нам не вдалося виявити жодного факту опротестування прокуратурою рішень місцевих органів щодо примусових заходів до осіб, які відносилися до класу так званих «куркулів». Це свідчить про надзвичайний вплив партійної влади на діяльність прокурорської системи в частині реалізації державної політики на ліквідацію куркульства як класу.

Слід зазначити, що існують факти, коли керівництво Генеральної прокуратури УСРР робило відчайдушні спроби стримати тотальний наступ партії на колективізацію. У доповіді Генерального прокурора республіки В. В. Полякова «Про роботу органів державної прокуратури в ході колективізації» від 28 червня 1932 року під час обговорення десятирічного існування органів державної прокуратури в УСРР було вказано на низку недоліків щодо визначення функцій прокуратури в аграрному секторі, зокрема йшлося, що «... під час боротьби з класово-ворожим опором, іноді перевищувалися судові репресії до середняків, бідняків, колгоспників і випадкових правопорушників трудящих, які не виконували своїх зобов'язань перед державою і проти яких краще і доцільніше

було б вжити інших заходів впливу. Цим самим органи юстиції потурали шкідливим тенденціям підмінювати елементи виховання і громадського впливу на репресію. Борючись за дотримання ревзаконності, органи юстиції не завжди виявляли ідейних натхненників і потуральників перекручування лінії партії та уряду» [292, арк. 111-112]. Очевидно тодішнє партійне керівництво не схвально віднеслося до такої критики Генерального прокурора УСРР. Пізніше, В. В. Полякова було засуджено сесією військової колегії Верховного Суду СРСР за статтями 54-8, 54-11 КК УСРР до розстрілу з конфіскацією майна. Така доля спіткала чотирьох інших Генеральних прокурорів УРСР (Г. А. Желєзнодорожського (Айзенберга), В. І. Порайка, М. В. Михайлика, А. Л. Кисельова).

На початку 1930-х років посилилась тенденція щодо централізації всього державного управління, обмеження суверенітету республік на користь союзного центру. Логічним завершенням цього процесу на тлі становлення тоталітарного режиму в Радянському Союзі стало прийняття 20 червня 1933 року ЦВК і Раднаркому СРСР постанови «Про започаткування прокуратури Союзу РСР». Згідно з «Положенням про прокуратуру Союзу РСР» від 17 грудня того ж року, залишаючись з формально-організаційної точки зору в складі Народного комісаріату юстиції, прокуратура УСРР (як і більшості інших союзних республік) фактично була жорстко підпорядкована централізованій прокуратурі СРСР. Остаточні ці процеси були завершені 20 липня 1936 року, коли ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про утворення Народного комісаріату юстиції СРСР», відповідно до якої республіканські органи прокуратури виокремлювалися із системи цього комісаріату та підпорядковувалися безпосередньо Прокуророві СРСР [229, с. 184].

Конституція УРСР 1937 року віднесла повноваження щодо призначення прокурора УРСР безпосередньо до компетенції прокурора СРСР. Так згідно зі ст. 112, 113 Конституції УРСР 1937 року вищий нагляд за точним виконанням законів усіма народними комісарами і підвідомчими їм установам, так само, як окремими службовими особами, а також громадянами на території УРСР здійснювався як прокурором СРСР безпосередньо, так і через прокурора УРСР

[232, с. 92]. Після 1937 року функції Прокуратури СРСР знаходять своє нормативне закріплення в Положенні про прокуратуру Союзу РСР, затвердженим постановою Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів СРСР від 17 грудня 1933 року.

У найбільш загальному вигляді визначалась компетенція органів військової прокуратури як невід'ємної складової частини Прокуратури республіки: «Військова прокуратура ... при військових і військово-транспортних ревтрибуналах, здійснює відносно установ і посадових осіб військового відомства, залізниць і водного транспорту в тих місцях, де немає загальної прокуратури або, де військові та транспортні установи і посадові особи відповідних відомств вилучені з відання губернського прокурора» [229, с. 58].

У роки Другої світової війни функції прокуратури були перенесені у військову площину. Діяльність правоохоронної системи була переорієнтована відповідно до Указів Президіуму Верховної Ради СРСР «Про військовий стан» від 22 червня 1941 року, яким затверджено «Положення про військові трибунали на місцевостях, де оголошено військовий стан, і в районах воєнних дій», Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про утворення Ради з евакуації від 24 червня 1941 року та інші [230, с. 242].

В армії і на флоті створювалися нові ланки військової прокуратури на рівні фронтів, військових округів та на транспорті. Військовим прокурорам і головам військових трибуналів фронтів і флотів були надані права опротестування вироків і ухвал військових трибуналів [134].

Однією з найважливіших функцій прокуратури залишався нагляд. У воєнні роки до них додався нагляд за виконанням законів військового часу, спрямованих на охорону громадського порядку, дотримання трудової і державної дисципліни, захист прав і законних інтересів військовослужбовців та їхніх сімей, охорону соціалістичної власності від злочинних посягань [395, с. 20].

Досліджуючи історію функцій прокуратури, слід розкрити питання щодо судово-правоохоронної системи в роки нацистської окупації українських земель, яка безумовно мала свої особливості.

Як стверджує І. Я. Терелюк, на теренах України окупаційною владою були запровадженні суди для цивільних та кримінальних справ. Відповідно діяли спеціалізовані суди, зокрема військові (Вермахтгеріхте), якими розглядалися справи про тяжкі злочини проти окупаційної влади та вермахту. Функції прокуратури при німецьких судах виконував обвинувальний орган «Анклягебегерде» при спеціальних судах «Зондергеріхте» [353, с. 289]. Аналізуючи джерельну базу щодо функціонування цього органу на теренах України, можемо констатувати, що наведені аспекти практично ніким не досліджувалися, що слід враховувати у подальших наукових пошуках.

Водночас, існувала особлива система підтримання обвинувачення військовослужбовців вермахту. Відповідно до Розпорядження начальника штабу верховного головнокомандування збройних сил Німеччини про військову підсудність у районі «Барбаросса» від 13 травня 1941 року, дія цього документу поширювалася не лише на військовослужбовців, а й на персонал, враховуючи колабораціоністів. У пункті 3 третього розділу (Відношення до злочинів, скоєних військовослужбовцями та обслуговуючим персоналом по відношенню до місцевого населення) йшлося про надання судових та обвинувальних функцій судовим начальникам, які діяли при військових формуваннях. Зміст процесу не був чітко визначений. Лише судовий начальник міг винести наказ про судовий розгляд справи тільки в тому разі, якщо це необхідно з міркувань підтримання військової дисципліни та забезпечення безпеки військ. Це стосується тяжких проступків, пов'язаних із статевою розбещеністю, із проявом злочинних нахилів, або щодо проступків, що можуть призвести до розхитування дисципліни у війську... » [67].

Функція підтримання обвинувачення зводилася до того, що будь-яка особа, в тому числі цивільна, могла висунути звинувачення щодо військовослужбовця, однак порушити провадження можливо було лише за підписом судового начальника. Участь обвинувача в такому процесі була не визначена, і все вирішувалося на розсуд судового начальника. З приводу обвинувачень, висунутих

цивільними особами, було зазначено: «необхідно сприймати з особливою обережністю будь-які звинувачення з боку вороже налаштованого елемента».

Відсутність письмових матеріалів та іншої необхідної інформації не дозволяє зробити глибокий висновок про особливості реалізацій усіх функцій, притаманних нинішній прокуратурі, на українських територіях під час німецько-фашистської окупації 1941-1944 років.

У межах цього розділу слід розкрити ключові аспекти з приводу функціонування органів прокуратури Республіки Польщі на території Східної Галичини 1919-1939 роках. Як зазначає І. І. Шевчук, органи прокуратури Республіки Польщі відповідно до завдань та мети їх діяльності здійснювали нагляд за виконанням, додержанням та застосуванням законодавства суб'єктами правовідносин у межах визначеної законодавством компетенції; захист та представництво інтересів держави та громадян у суді у випадках передбачених законом; кримінальне переслідування за вчинення злочинів; підтримання державного обвинувачення в суді; координація діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю; нормотворча та правоінтерпретаційна, а також, специфічні функції прокуратури, зумовлені антидемократичним державно-політичним режимом (поліцейська, політичного нагляду), які у період 1926-1939 рр. розглядались як найбільш важливі [341, с. 6].

Встановлені обсяги дисертаційного дослідження не дозволяють висвітлити кожен з наведених функцій. Однак, можемо зробити висновок, що прокуратура Республіки Польщі у міжвоєнний період на теренах сучасної України мала більше обвинувальний нахил. В історії нашої держави її діяльність значною мірою пов'язується із репресіями і переслідуваннями представників українського національного руху.

Після закінчення Другої світової війни прокуратура УРСР вступила у нову фазу розвитку, що особливо позначилося на визначеннях функцій прокуратури. Згідно з Наказом Генеральної прокурори СРСР від 17 липня 1946 року № 128 «Про посилення нагляду за точним виконанням законів» на офіційному рівні було визначено такі функції: а) нагляд за точним виконанням законів міністерствами,

відомствами, облвиконками, республіканськими та обласними органами й установами, а також міжрайвиконками; б) нагляд за точним виконанням законів, що захищають права військовослужбовців і членів їх сімей, звільнених у запас військових; в) рішучу боротьбу з адмініструванням, незаконними діями, незаконними мобілізаціями на різні роботи та іншими порушеннями прав громадян, а також з тяганиною при розгляді їх заяв і скарг; г) боротьбу з розкраданням соціалістичної власності; д) нагляд за точним виконанням законів про працю, про зміцнення трудової дисципліни, охорону праці й техніку безпеки; е) нагляд за додержанням статуту сільськогосподарської артілі [327, с. 135].

Наступним кроком, щодо нормативного закріплення функцій прокуратури є прийняття Положення про прокурорський нагляд в СРСР від 24 травня 1955 року. Відповідно до статті 3 було визначено і вибудовано наступну функціональну модель: 1) нагляд за точним виконанням законів всіма міністерствами і відомствами, підпорядкованими їм установами й підприємствами, виконавчими і розпорядчими органами місцевих рад депутатів трудящих, кооперативними та громадськими організаціями, а також нагляд за точним додержанням законів посадовими особами та громадянами; 2) притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у скоєнні злочинів; 3) нагляд за додержанням законності в діяльності органів дізнання й попереднього слідства; 4) нагляд за законністю і обґрунтованістю вироків, рішень, ухвал та постанов судових органів; 5) нагляд за законністю виконання вироків; 6) нагляд за додержанням законності тримання ув'язнених у місцях позбавлення волі [29, с. 113].

В останніх радянських конституціях містилися положення про організацію і діяльність органів прокуратури. Зокрема, встановлювалося, що «найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів усіма міністерствами, державними комітетами й відомствами, підприємствами, установами та організаціями, виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад народних депутатів, колгоспами, кооперативними та іншими громадськими організаціями, службовими особами, а також громадянами на території України здійснюється

Генеральним прокурором СРСР і підлеглим йому Прокурором УРСР і нижчестоящими прокурорами” [167].

Крім того, відповідно до Закону СРСР «Про прокуратуру СРСР» від 30 листопада 1979 року у статті 2 визначалися завдання органів прокуратури, які були спрямовані на всемірне зміцнення соціалістичної законності і правопорядку і мали завданням їх охорону від усяких посягань. Водночас функціональна структура діяльності прокуратури диференціювалася на три складові: закріплення Конституцією СРСР суспільного ладу СРСР, його політичної та економічної систем; соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, проголошених і гарантованих Конституцією СРСР та радянськими законами; забезпечення прав і законних інтересів державних підприємств, установ і організацій, колгоспів, кооперативних та інших громадських організацій.

Особливою функцією прокуратури визначалося: «Всією своєю діяльністю прокуратура сприяє вихованню посадових осіб і громадян у дусі сумлінного виконання своїх конституційних обов’язків, додержання законів і правил соціалістичного співжиття” [167].

Основні напрями діяльності прокуратури складали єдиний комплекс завдань, систематизованих як нагляд за виконанням законів органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами (загальний нагляд); нагляд за виконанням законів органами дізнання і попереднього слідства; нагляд за виконанням законів при розгляді справ у судах; нагляд за додержанням законів у місцях розміщення затриманих, у місцях попереднього ув’язнення, при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, які призначаються судом; боротьба з порушеннями законів про охорону соціалістичної власності та іншими проявами незаконності у сфері народного господарства; боротьба з порушеннями законів, спрямованих на забезпечення прав і законних інтересів громадян; боротьба із злочинністю та іншими правопорушеннями, розслідування злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин, забезпечення невідворотності відповідальності за злочин; розробка спільно з іншими

державними органами заходів запобігання злочинів та інших правопорушень; координація діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями; участь в удосконаленні законодавства та пропаганді радянських законів [118, с. 3-4].

З початку 1980-х років до проголошення Україною незалежності функціональне спрямування діяльності прокуратури не змінювалося. Функціональна структура інституту прокуратури особливих перетворень не зазнавала, адже вона успадкувала радянську модель.

3.3. Система та функції прокуратури України в умовах сучасного державотворення

З моменту проголошення України незалежною державою, прийняттям Закону України «Про прокуратуру» та низки інших нормативних актів відбувається процес становлення і розвитку новітньої функціональної моделі прокуратури в системі державного механізму та визначення сукупності політичних, економічних та інших чинників, які впливають на її реформування в складний період глобальних змін у всіх галузях суспільного життя.

Першим етапом нормативного закріплення функцій прокуратури було прийняття 5 листопада 1991 року Закону України «Про прокуратуру», який набув чинності 1 грудня 1991 року. У статті 5 цього документу містився вичерпний перелік її функцій, а саме: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [168].

На етапі втілення наведених функцій з'явився Основний Закон держави. З урахуванням вимог Конституції України 28 червня 1996 року, Верховна Рада України внесла відповідні зміни до Закону України «Про прокуратуру». У

Перехідних положеннях передбачалося, що прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, і до сформування системи досудового слідства та введення в дію законів, що регулюють її функціонування [232, с. 93].

Законом України від 8 серпня 2004 року вищевказану норму було доповнено пунктом 5 такого змісту: нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами [169].

Систематичних поправок зазнавала редакція статті 5 Закону України «Про прокуратуру» 1 грудня 1991 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» від 18 вересня 2012 року було внесено зміни в частині порядку здійснення прокурорами нагляду за додержанням і застосуванням законів [232, с. 94].

Важливим міжнародним базовим документом, який вплинув на подальшу побудову функціональної структури прокуратури в Україні стала Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 6 жовтня 2000 року, відповідно до якої функції прокуратури викладаються за наступною формою:

- виступати представниками органів державної влади, які від імені суспільства та в інтересах держави гарантують застосування закону, коли його порушення веде до кримінальних санкцій, враховуючи як права фізичної особи, так і необхідну ефективність системи кримінального судочинства;

- в усіх системах кримінального судочинства прокурори: приймають рішення про порушення і продовження кримінального переслідування; підтримують кримінальне обвинувачення в суді; подають апеляції на деякі судові рішення;

- у деяких системах кримінального судочинства прокурори також: здійснюють національну політику щодо злочинності, пристосовуючи її за

необхідності до дійсності на місцях і в регіонах; проводять, керують і здійснюють нагляд за слідством; стежать, щоб потерпілі отримували необхідну допомогу і сприяння; розглядають альтернативи кримінальному переслідуванню; наглядають за виконанням судових рішень [294].

Відтак розпочався активний процес щодо переформатування функціональної спрямованості органів прокуратури України в системі національного законодавства.

Зважаючи на те, що Україна з 18 жовтня 1995 року є членом Ради Європи, вона взяла на себе зобов'язання інтегрувати наведенні положення в нормативно-правову площину. Відтак розпочався тривалий та нелегкий процес адаптації національного законодавства України в частині імплементації функцій прокуратури за європейським зразком.

Аспекти щодо функцій прокуратури визначалися у контексті інтеграції до Європейського Союзу при реалізації комплексних демократичних реформ відповідно до європейських стандартів, які було доповнено та збагачено у 2008 році Концепцією реформування кримінальної юстиції України [170].

Наступним документом, що визначив подальше реформування прокурорської системи, стала резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 4 жовтня 2010 року, за якою функція прокуратури України з нагляду за дотриманням і застосуванням законів була визнана такою, що не відповідає європейським стандартам. У процесі посилення захисту прав громадян від зайвого державного впливу дана функція нагляду визначена як форма правозахисної діяльності. При цьому планувалося скасувати існуючі акти реагування прокуратури: припис, протест, постанову про притягнення до дисциплінарної відповідальності. І ввести уніфікований документ прокурорського реагування – подання. Призупинення незаконного акта, рішення або дій юридичних і посадових осіб матиме місце лише у випадку звернення прокурора до суду. Вся діяльність прокуратури за межами кримінальної юстиції повинна була орієнтуватись на ухвалення остаточного рішення судом [318, с. 14].

На нашу думку, наведені документи мали концептуальне значення для подальшої перебудови функціональної моделі прокуратури України.

Адже Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) у своїх резолюціях та рекомендаціях постійно нагадувала українській владі про зобов'язання перед Радою Європи «змінити роль та функції прокуратури» відповідно до зазначених положень Рекомендацій 1604 (2003). Таким чином було взято курс на реформування прокуратури з огляду на перегляд конституційно-правового статусу прокуратури та визначення цього органу у системі або виконавчої, або судової влади. Функціональна ж спрямованість прокурорської діяльності мала обмежитися рамками кримінального переслідування [362, с. 46].

Разом з тим, серед наукової спільноти розпочалися жваві дискусії з приводу визначення місця прокуратури в структурі судово-правоохоронних органів. Набула широкого розголосу позиція про віднесення прокуратури до судових органів, або ж навіть взагалі виділення її в окрему гілку влади. Існують думки про децентралізацію прокурорської системи. Так, М. М. Михеєнко зазначає, що необхідно створити дві підсистеми: загально-наглядову прокуратуру при парламенті, яка буде виконувати одну із функцій (контрольну) законодавчої влади, і прокуратуру при судах (судову прокуратуру), поклавши на неї функцію підтримання обвинувачення і здійснення нагляду щодо дотримання законів органами дізнання і попереднього слідства та органами, що виконують вирок суду [221, с. 195].

Крім того, точаться дискусії щодо об'єднання органів юстиції та прокуратури в одне відомство. Нагадаємо така система була притаманна в період існування Російської імперії, УНР та певний час у радянську добу. Особливою ефективністю наведена структура не відрізнялася, що стало причиною для подальшої її реорганізації. Ми глибоко переконані, що такий підхід є недоречним в нинішніх умовах. Оскільки це вимагає повного переформатування всієї судово-правоохоронної системи, що неприйнятно в нинішній ситуації.

Суттєві зміни у діяльності прокуратури в кримінально-процесуальній сфері відбулися під час судової реформи 2001 року. Відтоді спостерігається поступове

переїняття судовими органами функцій прокуратури по нагляду за дотриманням законності. Наприклад, остаточне рішення про обрання міри запобіжного заходу у вигляді взяття підозрюваного (обвинуваченого) під варту уже приймав не прокурор, а суд.

У сфері кримінального судочинства процес становлення функцій прокуратури, слід розглядати у два етапи – коли діяв Кримінально-процесуальний кодекс України в редакції 1960 року, та другий етап – після прийняття Кримінально-процесуального кодексу України у 2012 році. За КПК України в редакції 1960 року прокуратура наглядала за законністю прийняття процесуальних рішень і проведенням усього досудового слідства і дізнання, а також підтримання державного обвинувачення та представництва у суді. Прокуратура також погоджувала інші важливі рішення слідчого, зокрема подання до суду на проведення обшуків житла, обрання міри запобіжного заходу, взяття під варту тощо.

Не менш вагомою за КПК України в редакції 1960 року визначалася функція щодо підтримання державного обвинувачення та представництва в суді. У статті 264 цього кодексу передбачалося, що участь прокурора в судовому засіданні є обов'язковою, крім випадків, коли він відмовився від підтримання державного обвинувачення.

Наступний етап функціональної перебудови в сфері кримінальної юстиції пов'язується з прийняттям КПК України від 13 квітня 2012 року. Відтак процесуальна фігура прокурора посіла ключове місце на стадії досудового розслідування, тим самим було значно розширено його повноваження.

Відповідно до пункту 13 частини 1 статті 3 КПК України 2012 року наведено чітке тлумачення категорії *обвинувачення*, під яким слід розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в установленому процесуальному порядку (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо).

Водночас змушені констатувати, що поняття «публічне обвинувачення», яке використовується у статті 131¹ Конституції України, на законодавчому рівні поки що не регламентовано.

З прийняттям КПК України 2012 року вперше на законодавчому рівні знайшло своє відображення така категорія як процесуальне керівництво, у межах якого прокурор наглядає за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. До його повноважень було віднесено: право починати досудове розслідування за наявності підстав; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. Також у межах процесуального керівництва прокурор вправі надавати слідчим письмові вказівки. Для визначення обсягу діяльності прокуратури у цьому напрямку зазначимо, що за 9 місяців у 2016 році таких вказівок було підготовлено 127 993 [329], що безперечно свідчить про великий обсяг виконаної роботи.

Нагляд за проведенням оперативно-розшукової діяльності визначено у статті 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, де міститься вичерпний перелік повноважень прокурора у цій сфері.

Прокурор у ході процесуального керівництва вправі скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Відповідно з 1 січня до 31 вересня 2016 року було скасовано 21 106 постанов про закриття кримінальних проваджень [331].

Враховуючи, що за прокуратурою тимчасово збережено функцію досудового розслідування, протягом звітного періоду нею було внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань 2711 відомостей щодо кримінальних правопорушень, віднесених до її підслідності [333].

За прокурором для реалізації представницької функції в суді закріплено право пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік,

недієздатність, або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права [333]. Такі положення цілком відповідають вимогам європейських партнерів, про що неодноразово вказувалося у раніше наведених нами міжнародно-правових актах.

Провідною функцією у кримінальному судочинстві, як і раніше, залишилося підтримання державного обвинувачення в суді, також згідно зі статтею 36 КПК України 2012 року прокурору визначено відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його, або навіть висувати додаткові обвинувачення.

Таким чином, під час реорганізації функціональної моделі прокуратури України після 2012 року спостерігається тенденція до стрімкого розширення повноважень прокурорів у кримінально-процесуальній сфері.

Водночас, спостерігаємо виняткові повноваження за новим КПК України у сфері міжнародного співробітництва. Варто зауважити, що у часи Російської імперії та, навіть радянські, цей напрям діяльності не висвітлювався у статичній звітності прокуратури, а значить взагалі не був притаманний цьому державному інституту. Адже міжнародні правовідносини у сфері кримінальної юстиції були прерогативою міністерств закордонних справ та спеціальних служб. Із здобуттям незалежності України прокуратура у цій сфері вже виконує провідну роль. Зокрема, це стосується: погодження запиту органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу. Так, за 9 місяців у 2016 році кількість таких запитів складала 1719, з яких виконано 1525 [333]. Водночас для відправлення іноземним компетентним органам з метою їх подальшої реалізації перевірено 535 звернень.

У межах нагляду прокуратура доручає слідчим розслідування перейнятого кримінального провадження. Так, з 1 січня по 31 вересня 2016 року було виконано 99 таких звернень [331]. Щодо усіх інших запитів, то від іноземних установ прокуратура отримала 1411, з яких розглянула 1353. Водночас звернень прокуратурою для подальшого проведення процесуальних дій за кордоном:

підготовлено – 410; направлено – 370; розглянуто іноземними компетентними органами – 308 [333].

Прокуратура також здійснює перевірки перед направленням прокуророві вищого рівня документів органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію). Так, у звітному періоді було розглянуто 117 матеріалів перед направленням запиту щодо екстрадиції, з яких направлено – 112, а виконано лише 65 [333]. З метою видачі особи (екстрадиції) компетентними органами іноземних держав прокуратурі направлено 91 запит, з яких виконано 73 [333].

Наведені показники переконливо свідчать, що прокуратура України вперше за всю її історію набула визначального значення у сфері міжнародних правовідносин, пов'язаних з кримінальним переслідуванням, що дає нам підстави визнавати це як одне із її досягнень.

Важливим етапом нормативно-правового закріплення функцій прокуратури стало прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року. Ключовим для визначення обсягу діяльності прокуратури стало скасування загального прокурорського нагляду. Відповідним чином Україна виконала свої зобов'язання перед європейською спільнотою, взяті на себе за наведеними раніше міжнародними документами.

Відповідно до статті 5 регламентовано, що функції прокуратури України здійснюються виключно прокурорами, їх делегування, а також привласнення іншими органами чи посадовими особами не допускається.

У цьому Законі повноваженням прокурора з виконання покладених на нього функцій присвячено розділ IV. Відтак змістовно розкрито діяльність прокуратури щодо підтримання державного обвинувачення в суді, користуючись при цьому правами і, виконуючи обов'язки, передбачені КПК України [120].

З приводу представництва інтересів громадянина або держави в суді: у нових умовах реалізація цієї функції полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави.

Як слушно зауважив І. Є. Марочкін, цю функцію слід відносити до пріоритетних. Ідея захисту прав у суді передбачає персоніфіковані умови:

особисте бажання звернутися за судовим захистом та особисте, самотійне звернення до суду. Це – європейські стандарти [211, с. 381-382].

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця, або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи спірні права, реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність, чи обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють, або неналежним чином здійснюють її захист [120].

При цьому законодавець визначає недопустимість здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань [120].

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися виключно прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури лише за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора, або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції [120].

Важливим кроком для забезпечення публічних інтересів є те, що у разі, якщо захист законних інтересів держави не здійснюється або неналежним чином його здійснює суб'єкт владних повноважень, то прокурор вправі перейняти на себе відповідні повноваження. Таким чином, прокурор здобув право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, а також вимагати та отримувати від нього необхідні матеріали та їх копії [120].

Для реалізації функції представництва інтересів громадянина або держави в суді визначено право прокурора на подання позовної заяви (заяви, подання) в

порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства, також прокурор уповноважений заявляти цивільний позов у кримінальному судочинстві.

Вважаємо за необхідне розглянути деякі особливості реалізації функції представництва інтересів громадянина або держави в суді в різних галузях процесуального права.

Адміністративне судочинство. Відповідно до статті 57 Кодексу про адміністративне судочинство України від 6 липня 2005 року прокурори не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють як представники відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники сторони чи третьої особи [161].

У свою чергу у частині другій статті 60 цього Кодексу визначений порядок представництва інтересів громадянина або держави в адміністративному суді. Так, передбачено, що прокурор вправі звертатися до суду з адміністративним позовом (поданням), який бере участь у розгляді справ за його позовами. Також прокурор в позовній заяві (поданні) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту. У відсутності представника держави, або відсутності у нього повноважень щодо звернення до адміністративного суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі він набуває статусу позивача [161].

Для з'ясування обсягу роботи у цьому напрямку, зазначимо, що у 2016 році станом до 31 вересня прокуратура здійснила представництво інтересів громадян та держави в судах у адміністративному судочинстві у 1571 справах [333].

У *цивільному судочинстві* представницька функція прокуратури втілена у положеннях другої частини статті 45 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року (далі – ЦПК України), у якій передбачена участь прокурора у цивільному процесі щодо захисту права, свободи та інтересів людини [383].

Прокуратурі в межах реалізації цієї функції окремо визначено порядок представництва інтересів осіб, які є неповнолітніми, недієздатними або обмежено

дієздатними, оскільки Законом надано право прокурору захищати їх права, свободи та інтереси [383].

За офіційними даними ГПУ станом за січень – вересень 2016 року прокуратурою здійснено представництво інтересів громадян та держави в судах у 15 487 цивільних справах [333].

Представницька функція прокурора у господарському судочинстві визначена у положеннях статті 2 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України). Участь прокурора у розгляді справ в інтересах держави регламентується статтею 29. Прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно встановлює, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. У разі відсутності такого органу, або відсутності у нього повноважень щодо звернення до господарського суду прокурор зазначає про це в позовній заяві. У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави, в якій зазначено про відсутність органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або про відсутність у такого органу повноважень щодо звернення до господарського суду, прокурор набуває статусу позивача [66]. За січень – вересень 2016 року прокуратура здійснювала представництво інтересів у 3 572 господарських справах [333].

Щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокурор наділений широкими повноваженнями. Відповідно до статті 26, враховуючи внесені зміни відповідно до Закону України «Про удосконалення та особливостей застосування окремих положень» від 2 липня 2015 року, прокурор у будь-який час може відвідувати місця утримання затриманих; попереднього ув'язнення; установи, в яких засуджені відбувають покарання; установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру; будь-які інші місця, до яких доставлено осіб з метою складення

протоколу про адміністративне правопорушення чи осіб, які примусово тримаються під вартою згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу. Прокуратурі визначене широке коло повноважень для реалізації відповідної функції, що додатково регламентовано кримінально-виконавчим законодавством України. Зокрема, у Кримінальному виконавчому кодексі України передбачено окрему главу 4 – нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань, участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених.

За прокурором визначено зобов'язання негайно звільнити особу, яка незаконно (за відсутності відповідного судового рішення, рішення адміністративного органу або іншого передбаченого законом документа, чи після закінчення передбаченого законом або таким рішенням строку) перебуває у місці тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі, установі для виконання заходів примусового характеру. За офіційними даними Генеральної прокуратури України станом за січень – вересень 2016 року було звільнено за ініціативою прокурора 5 незаконно утримуваних осіб. Прокуратурою протягом звітного періоду, здійснюючи нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, було розглянуто 3644 документів прокурорського реагування та вжито заходів щодо усунення порушень закону. Притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності 2939 осіб [333].

Відповідно до статті 7 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року передбачено, що одним із учасників виконавчого провадження є прокурор, який бере участь у виконавчому провадженні у випадку здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді та відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа за його заявою. Прокурор може вступити у виконавче провадження, відкрите не за його заявою, за умови, що він здійснював представництво інтересів громадянина або держави в суді у відповідній справі. З метою вирішення питання про наявність підстав для

вступу у виконавче провадження такий прокурор має право знайомитися з матеріалами, робити з них виписки, знімати копії [119].

Суттєві зміни, щодо нормативного визначення функціональної моделі прокуратури відбулися з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року, відповідно до якого було виключено статтю 121 Конституції України, натомість доповнено статтю 131¹ (В Україні діє прокуратура, яка здійснює:), а також у статті 129 передбачено підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, як одну із засад судочинства.

Функціональна структура прокуратури за новою конституційною моделлю включає: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Висновки до розділу 3

За часів Української революції 1917-1921 років повного та остаточного підпорядкування регіональних і територіальних органів прокуратури центральним інститутам державної влади не відбулося, що значно послабило її позиції на місцях. Через постійну зміну керівництва та недостатність виробленого механізму державного управління прокуратури низової ланки продовжували діяти так, як за часів існування Російської імперії.

Майже по всій території України активно розгортався національно-визвольний рух. Місцевій прокуратурі доводилося діяти здебільшого ситуативно, в залежності від політичної обстановки. На українських територіях, де активно точилися військові дії, прокуратура припиняла функціонувати. Ці події викликали погіршення або зупинення прокурорського нагляду.

Основною функцією прокуратури низової ланки було здійснення прокурорського нагляду у сфері кримінального судочинства, зокрема йшлося про організацію і здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за якістю проведення процесуальних дій судовими слідчими.

У надскладних умовах поступово здійснювалися кроки по налагодженню механізмів державного регулювання у всіх сферах суспільного життя, у тому числі судово-правоохоронній. Центральною Радою у березні 1917 року було створено правничу комісію, у червні того ж року запроваджено Генеральний Секретаріат, до складу якого входило 14 генеральних секретарів, один з яких у справах юстиції.

Генеральний секретар у судових справах виконував по суті функції Міністра юстиції: при Генеральному суді запроваджувалась оновлена прокуратора. 23 грудня 1917 року було затверджено Закон «Про урядження Прокураторського догляду на Україні». 4 січня 1918 року було прийнято Закон «Про заснування прокураторського нагляду на Україні», згідно з яким прокураторії утворювалися при апеляційних і окружних судах і, по суті, продовжувалася робота по створенню структур прокурорського нагляду УНР.

Після гетьманського перевороту місцеві прокуратури виконували функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням та наглядали за діяльністю державної варти, якій доручалося проведення дізнання по окремих категоріях правопорушень та розшуку злочинців. Їх винятковою функцією був нагляд за недопущенням ринкових спекуляцій щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією, тобто нею реалізувалася державна антимонопольна політика. Уповноважені Міністерства по закупівлі хліба для армії періодично звітували прокурорам про встановлені державою ціни на окремі групи сільськогосподарських товарів. На підставі цього прокуратура через доручення відповідним органам, або навіть самотійно, виявляла факти таких правопорушень і вживала заходів прокурорського реагування.

Прокуратура часів Української держави була значно мілітаризована та мала тісний зв'язок із військовими інститутами. Запроваджувалися військові суди, які поділялися на вищі (Київський та Катеринославський) і штабові (при штабах дивізій, корпусів та Головному штабі). У свою чергу, система військової юстиції підпорядковувалася Головному військово-судовому управлінню, до складу якого входили відділи: загального, прокурорського та законодавчого спрямування.

За Директорії УНР прокуратурі, покликаний здійснювати нагляд у сфері кримінального судочинства, відводилася особлива роль у боротьбі з корупцією, системним хабарництвом, перевищення службових повноважень урядовцями тощо.

На окремих територіях України у 1918 році діяли військові коменданти німецьких військ, які виконували функції, притаманні прокуратурі, зокрема щодо нагляду за додержанням законності під час розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями та учасниками різного роду збройних формувань. Вони виносили постанови про арешт обвинуваченого та приймали інші процесуальні рішення, які до цього приймалися прокурорами.

Після остаточної окупації українських земель більшовиками, здійснення функцій прокурорського нагляду особливими комісарами, обраними місцевими радами робітничих, солдатських і селянських депутатів, членами спеціалізованих колегій обвинувачів при революційній трибуналах або через наркомати радянської соціалістичної інспекції та робітничо-селянського контролю відбувалося не інакше, як на основі революційної свідомості, на ґрунті їхнього власного розуміння класових інтересів пролетарської держави, і тих загальних положень, що визначали тогочасну боротьбу за збереження радянської влади.

У межах нагляду прокуратура виявляла правопорушення, які межували зі злою волею, з прямим чи непрямим умислом проти держави із спричиненням політичної шкоди. Призначення прокуратури полягало у виявленні «злісних» порушників революційної законності.

Для посилення чіткої вертикалі радянської влади на місцях прокуратурою здійснювався нагляд, який включав: а) нагляд за дотриманням законів органами

влади, господарськими установами, спілками, приватними організаціями та приватними особами; б) присутність під час проведення засідань адміністративними установами по справам, які потребують надання висновку про правильність застосування законів.

У межах адміністративного нагляду відбувалися систематичні виїзди для проведення рейдових перевірок (зв'язок з масами) та розгляду заяв і повідомлень громадян, які диференціювалися за класовим критерієм заявників.

Із проголошенням радянським керівництвом наприкінці 1920-х років курсу на колективізацію та розверненням широкої кампанії хлібозаготівель прокуратура в Україні була переорієнтована на забезпечення аграрної політики держави. На місцях діяли судово-земельні комісії, які безпосередньо контролювала земельна прокуратура. Відтак створювалися спеціальні ліквідаційні комісії по «розкуркуленню» села, до складу яких також входили прокурори. Реалізація функції по забезпеченню законності в аграрному секторі полягала в наступному: а) нагляд за районними виконавчими комітетами щодо перевірки наявних фондів у колгоспах; б) виявлення випадків незаконного витрачання фондів сільськогосподарської продукції; в) притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних за невинувдану розтрату продуктових фондів; г) встановлення фактів несвоєчасної або неправильної перевірки фондів у колгоспах, які незадовільно виконали план хлібозаготівлі, а також притягнення до кримінальної відповідальності за це винних осіб.

Під час нацистської окупації 1941-1944 роках в українських землях у складі військових формувань вермахту діяли судові начальники, уповноважені підтримувати обвинувачення щодо військовослужбовців та колабораціоністів, які вчиняли тяжкі злочини проти місцевого населення, пов'язані із статевою розбещеністю, із проявом злочинних нахилів, або проступки, що розхитують військову дисципліну.

Функція підтримання обвинувачення зводилася до того, що будь-яка особа, в тому числі цивільна, могла висунути звинувачення щодо військовослужбовця, однак порушити провадження можливо було лише за погодженням судового

начальника. Участь обвинувача в такому процесі була не визначена, і все вирішувалося на розсуд судового начальника. З приводу обвинувачень, висунутих цивільними особами, судові начальники повинні були сприймати з особливою обережністю.

Реформування прокуратури України в умовах сучасного державотворення визначалися у контексті інтеграції до Європейського Союзу. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи мали концептуальне значення для побудови функціональної моделі прокуратури України.

За часів незалежності України виняткові повноваження прокуратури розвинулися у сфері міжнародного співробітництва. До здобуття Україною самостійності цей напрямок діяльності не висвітлювався у статичній звітності прокуратури, а відтак взагалі не був притаманний цьому державному інституту. За радянських часів міжнародні правовідносини у сфері кримінальної юстиції були прерогативою міністерств закордонних справ та спеціальних служб.

Докорінні зміни щодо нормативного визначення діяльності прокуратури відбулися з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року. Функціональна структура прокуратури за новою конституційною моделлю включає підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено вирішення наукового завдання, яке пов'язане із проведенням історико-правового аналізу розвитку функцій прокуратури України як цілісного, закономірного процесу становлення її сучасної функціональної моделі.

1. Всебічне опрацювання історико-правової, спеціально-юридичної, загально-історичної літератури, вивчення нормативних актів, раніше невідомих історико-правовій науці архівних документів і матеріалів та інших джерел засвідчує відсутність фундаментальних досліджень розвитку функцій прокуратури України із середини I тис. до н. е. до сучасності, а також єдності в розробленні концептуальних складових, змістовних характеристик її сучасної функціональної моделі.

2. Систематизація літературних джерел дозволяє стверджувати, що наукові уявлення щодо здійснення функцій нагляду за дотриманням та застосуванням звичаїв, загальнообов'язкових правил, законів в умовах родоплемінної консолідації праукраїнців, заселення Північного Причорномор'я грецькими колоніями та перебування частини українських земель під впливом традицій Римської імперії, а також щодо поширення традиції підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді упродовж наступних періодів розвитку функцій прокуратури на теренах сучасної України, відображаються, щонайперше, в юридичних виданнях, підготовлених вченими в XIX – на початку XX століть. Друга історіографічна група, яку складають праці радянських дослідників, поділяється на ту її частину, в якій йдеться, зокрема, про функції прокуратури часів Російської імперії і ту, що присвячена становленню, розвитку, структурі, компетенції та організаційно-правовій формі прокуратури УСРР (УРСР). До третьої групи відноситься сучасна вітчизняна і зарубіжна історіографія розвитку функцій прокуратури, що поділяється на узагальнюючі публікації про прокуратуру України та спеціальні, у яких розкриваються окремі напрями її діяльності.

3. Проведення історико-правового аналізу розвитку контрольно-наглядових органів, здійснення порівняльного аналізу їхньої діяльності із сучасною функціональною моделлю прокуратури дозволяє з'ясувати, що джерельна база дослідження формувалася за трьома пріоритетними напрямками, які засвідчують наявність: 1) праць, в яких розглядається становлення функцій прокуратури певної доби в межах території сучасної України; 2) наукових публікацій, присвячених функціям та правовим основам діяльності прокуратури; 3) джерел довідкового характеру, зокрема звідів законів, витягів нормативно-правових актів, узагальнених статистичних даних, біографічних відомостей, мемуарів, спогадів, архівних матеріалів тощо. Застосування методологічних засад найбільш поширених підходів до історико-правового аналізу розвитку функцій прокуратури сприяло розкриттю інформаційного потенціалу цієї джерельної бази.

4. Здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких узагальнюється актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовчої практики історичний досвід функціонування прокуратури, засвідчують виникнення її прототипів з огляду на об'єктивну потребу розв'язування конфліктів із появою первісних форм права. В українських землях поряд зі звичаєвим правом як місцевих (автохтонних), так і прийшлих етносів, зокрема стародавніх сарматів, скіфів, середини I тис. до н. е. до V століття н.е. помічається особлива форма контролю за його дотриманням. Доводиться факт існування в той час старійшин, вождів(царів), номофілаків (стражів закону), колегій продиктів (юридичних радників), ефіальтів, сикофантів та інших осіб та органів, які беруть участь у розгляді та вирішенні різних категорій справ у встановленому місцевими звичаями, а також законами та рішеннями народних зборів і рад міст, постановами колегій античних держав Північного Причорномор'я, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму порядку.

5. У русько-візантійських договорах, князівському законодавстві Давньої Русі містяться письмові відомості щодо способів припинення конфліктів для взаємного задоволення інтересів сторін, підтримання миру та порядку в громаді тощо. Потерпілий міг самотійно підтримувати обвинувачення, а також, в

залежності від суспільного становища кривдника, призначати покарання і самотійно його виконувати. Водночас, коли вірники (представники князя) об'їжджали князівства для збирання данини, вони могли бути присутніми в суді та висувати звинувачення і представляти при цьому інтереси держави. Функцію нагляду за належним виконанням винесеного судом рішення, а також застосуванням позасудових заходів вирішення конфліктів здійснювали князь або призначені ним воєводи, посадники, намісники чи волостелі.

Давньоруські традиції підтримання обвинувачення та представництва інтересів держави в суді, збагачені європейським досвідом в межах Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського та Польщі, Речі Посполитої, поступово трансформувалися у відповідні правові інститути і процеси в козацько-гетьманську добу. В окремих повітах староста, якому належали не лише контрольно-наглядові функції, але й судові повноваження, функціонально замінив прокуратора.

Посада інстигатора в українських землях у XVI-XVII століттях набула усього спектру функцій прокуратури, які з часом перетворилися із суто представницьких у представницько-обвинувальні.

6. У козацькій державі не існувало спеціального інституту, який би вважався прообразом сучасної прокуратури. Функцію підтримання обвинувачення в суді уособлював представник від гетьмана. Повноваження щодо нагляду за додержанням законів в Українській гетьманській державі належали Генеральному військовому суду.

Головним чинником формування функціональної моделі прокуратури у XVIII столітті в українських землях була політика, спрямована на централізацію та русифікацію України. Посаду прокурора запровадив Петро I 26 травня 1722 року в складі першої Малоросійської Колегії. Його функції полягали у підтриманні публічного обвинувачення в суді; організації процесуального керівництва розслідуванням фіскальних правопорушень; вирішенні відповідно до інструкцій і регламентів інших питань під час кримінального провадження злочинів, здебільшого вчинених козацькою старшиною; нагляді за діями

Генерального суду, міських (ратушних) судів та канцелярій усіх рівнів; представництві публічних інтересів у суді в особливо-важливих справах.

7. Функціональна діяльність прокуратури в українських землях наприкінці XVIII – середині XIX століть диференціювалася за трьома основними напрямками: охорона загального благоустрою в губерніях; нагляд за державними органами управління; нагляд за судами та управами.

Реорганізація судових органів на теренах України відбувалася повільно і подекуди затягнулася на роки. Кількість справ, які розглядались з участю прокурора постійно зростала. Такий стан породжував формалізм в роботі останніх, особливо зі справами про злочини невеликої тяжкості.

У період першої російської революції 1905-1907 років діяльність прокуратури на території України була переорієнтована на збереження державної влади. Усі справи з політичною складовою перебували під жорстким контролем Міністра юстиції та прокурорів судових палат. Враховуючи виняткову важливість цих справ, нагляд за розслідуванням відбувався у режимі повної секретності. Арештованим заборонялося листування та читати політичну літературу. Окружні прокурори зобов'язувалися конфіденційно повідомляти про всі подробиці у справі не лише вищестоящому керівництву, але й особисто губернатору. У більшості випадків судовий розгляд по цих злочинах проводився в особливому порядку відповідно до законів воєнного часу. Згідно з «Положенням про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою» матеріали справи направлялися до прокуратур військово-окружних судів, які надалі переймали функції, пов'язані з підтриманням державного обвинувачення та представлення публічних інтересів в суді, а також здійснювали нагляд за додержанням законності.

8. За часів Української революції 1917-1921 років повного й остаточного підпорядкування регіональних і територіальних органів прокуратури центральним інститутам державної влади не відбулося, що значно послабило її позиції на місцях. Через постійну зміну керівництва та недостатність виробленого механізму державного управління прокуратури низової ланки продовжували діяти так, як за

часів існування Російської імперії. Основною їх функцією було здійснення прокурорського нагляду у сфері кримінального судочинства, зокрема йшлося про організацію і здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за якістю проведення процесуальних дій судовими слідчими.

9. На початку становлення радянської держави прокуратура виявляла правопорушення, які межували зі злостою, з прямим чи непрямим умислом проти держави із спричиненням політичної шкоди. За цією концепцією функція прокуратури зводилась до виявлення «злісних» порушників революційної законності.

Для посилення чіткої вертикалі радянської влади на місцях прокуратура здійснювала адміністративний нагляд, а саме: а) нагляд за дотриманням законів органами влади, господарськими установами, спілками, приватними організаціями та приватними особами; б) присутність під час проведення засідань адміністративними установами по справам, які потребували надання висновку про правильність застосування законів.

Із проголошенням радянським керівництвом наприкінці 1920-х років курсу на колективізацію та розгортання широкої кампанії хлібозаготівель прокуратура в Україні була переорієнтована на забезпечення аграрної політики держави. На місцях діяли судово-земельні комісії, які безпосередньо контролювали земельні прокуратури. Відтак створювалися спеціальні ліквідаційні комісії по «розкуркуленню» села, до складу яких входили представники прокуратури. Реалізація функції по забезпеченню законності в аграрному секторі полягала в наступному: а) нагляд за районними виконавчими комітетами щодо перевірки наявних фондів у колгоспах; б) виявлення випадків незаконного витрачання фондів сільськогосподарської продукції; в) притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних за невиправдану розтрату продуктивних фондів; г) встановлення фактів несвоєчасної або неправильної перевірки фондів у колгоспах, які незадовільно виконали план хлібозаготівлі, а також притягнення до кримінальної відповідальності за це винних осіб.

10. Реформування прокуратури України в умовах сучасного державотворення відбувалося з урахуванням попередніх надбань її функціонального наповнення та останніх за часом документів Ради Європи стосовно ролі прокуратури в демократичній правовій державі, що мало концептуальне значення для побудови її функціональної моделі. Діяльність прокуратури відповідно до нової конституційної моделі передбачає підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акты, издаваемые Комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне. Акты Гродненского земского суда: Т. 1. Вильна: тип. А. К. Киркора. 1865. 379 с.
2. Андріанов М. І. Розвиток загального нагляду прокуратури за додержанням законності виконавчими та розпорядчими органами законності виконавчими та розпорядчими органами місцевих Рад депутатів трудящих Української РСР / М. І. Андріанов; М-во вищої і серед. спец. освіти УРСР. Наук.-метод. кабінет заоч. освіти при Київському ордена Леніна держ. ун-ті ім. Т. Г. Шевченка. На допомогу заоч. навчанню. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1961. 63 с.
3. Андрусяк В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Андрусяк Вадим Григорович; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 20 с.
4. Анисимов Е. В. Россия в середине XVIII века: Борьба за наследие Петра. Москва: Мысль, 1986. 237 с.
5. Анпилогов Г. Н. Новые документы о России конца XVI - начала XVII в. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1967. 541 с.
6. Анпилогов Г. Н. Фискалитет при Петре I *Вестник МГУ: Ист-фил. серия.* 1956. – № 2. – С. 65-80.
7. Аристофан. Комедии: в 2-х т. Т. 1. Пер. с древнегреч. / Комент. В. Ярхо. Москва: Искусство, 1983. С. 403-470.
8. Арушанян К. К. Прокурор у кримінальному провадженні з виконання судових рішень. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 189 с.
9. Балабан К. Ю. Правовые основы взаимодействия прокуратуры и судебной системы в Советском государстве: 1922-1959 годы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2011. 26 с.
10. Бандтке Г. История государства Польскаго. СПб.: Въ типографіи Императорской Россійской Академіи, 1830. Томъ I. 345 с.

11. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства; [передм. О. И. Гуржія; ред. рада В. А. Смолій, П. С. Сохань, М. Ю. Брайчевський та ін.]. Киев: Час, 1993. 656 с.
12. Бантыш-Каменский, Д. Н. Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантышем-Каменским, и изданные О. Бодянским: Ч. 1-2. – Москва: Унив. тип., 1858-1859. 2 т. 1859. 340 с.
13. Бартків В. П. Місцевий державний апарат Російської імперії і селянська реформа 1861 р. в Україні (історико-правове дослідження): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук зі спеціальності: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень. Харків, 2002. 218 с.
14. Бартошек М. А. Римское право (Понятие, термины, определения). Москва: Юрид. лит., 1989. 403 с.
15. Басков В. И. О прокурорах и следователях / В. И. Басков, В. А. Давыдов, И М. Черменская. Москва: Юридическая литература, 1974. 164 с.
16. Бегма А. П. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2011. 20 с.
17. Безкровний Є. А. Організаційно-правові засади діяльності органів прокуратури України з розгляду звернень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2015. 263 с.
18. Белявский Н. Н. Полицейское право: Конспект лекций Н. Н. Белявского, проф. Имп. Юрьев. ун-та: 3-е изд., доп. Петроград: тип. » Екатеринбургск. печ. дело», 1915. 409 с.
19. Беляев И. Д. Лекции по истории русского законодательства. Москва: Типо. лит. С. А. Петровскаго, 1879. 730 с.
20. Берендтс Э. Н. Связь судебной реформы с другими реформами императора Александра II и влияние ее на государственный и общественный быт России. Петроград: Сенат. тип., 1915. 202 с.
21. Биркович О. І. Судова система української держави (Гетьманщини) 1648-1657 рр.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 180 с.

22. Білоконь М. В. Органи державного управління та місцеве самоврядування в Російській імперії в другій половині XIX століття (на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Національний університет внутрішніх справ. Київ, 2002. 200 с.
23. Благовидов Ф. В. Обер-прокуроры Святейшаго синода в XVIII-м и в первой половине XIX столетия. Казань: в Тип. Ун-та, 1898. 68 с.
24. Богомаз Г. Історія розвитку законодавства про потерпілих. О. Вовк, О. Кубинська. *Право України*. 1997. № 7. С. 65–75.
25. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.ст.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.
26. Боняк В. О. Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики. – дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02. конституційне право, муніципальне право. ХНУВС, Харків, 2016. 500 с.
27. Борецкий А. В. Акты прокуратуры по общему надзору: учеб. пособие / А. В. Борецкий, В. В. Долежан; Прокуратура Союза ССР, Ин-т повышения квалификации руководящих кадров, фил. ин-та. Харьков: Фил. ИПКРК, 1983. 64 с.
28. Бортун М. І. Становлення правової регламентації діяльності органів прокуратури України; Нац. акад. прокуратури України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 191 с.
29. Бортун М. Особливості правового регулювання організації і діяльності прокуратури радянського періоду. *Вісник Національної академії Прокуратури України*. 2012. № 1. С. 109-113.
30. Боршуляк І. І. Організаційно-правові засади проходження служби в органах прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 – судоустрій, прокуратура та адвокатура, Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 259 с.
31. Будилович А. С. Коллекция рукописей. Фонд Научно-исследовательского отдела рукописей Российской государственной библиотеки/ А. С. Будилович, А. И. Добрянский: архивный фонд 1830-е. 1915. URL: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01004703904#?page=1>

32. Бумаги императрицы Екатерины II. – СПб., 1877. – Т. I. – С. 348. / Цит. по: Петро Голобуцький. Києво-Могилянська академія: до 380-річчя заснування. *Людина і світ*. 1996. №1-2. С. 10-14.

33. Буцковский Н. А. Очерки судебных порядков по уставам 20 ноября 1864 года: С портр. авт. / Соч. сенатора Н. Буцковского. СПб.: тип. Скарятин, 1874. 616 с.

34. Василенко М. Пам'ятник українського правничої літератури XVIII століття. Львів: Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 1925. 26 с.

35. Васильев А. Д. Беляков В. А. Прокуратура и предупреждение преступлений: В помощь лектору. Ленингр. орг. Ленинград: О-во «Знание» РСФСР, 1986. 32 с.

36. Васюріна А. До питання про становлення судової риторики в Давній Греції: особливості генези. *Збірник наукових праць «Світогляд – Філософія – Релігія»*. 2012. № 3. С. 142-151.

37. Веретенников В. И. Очерки истории генерал-прокуратуры в России доекатерининского времени. Харьков, 1915. 405 с.

38. Виленский Б. В. Подготовка судебной реформы 20 ноября 1864 года в России. М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Саратов. юрид. ин-т им. Д. И. Курского. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1963. 147 с.

39. Виленский Б. В. Судебная реформа и контрреформа в России. М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Саратов. юрид. ин-т им. Д. И. Курского. Саратов: Приволж. кн. изд., 1969. 400 с.

40. Виллемс П. Г. Римское государственное право / Соч. П. Виллемса; Пер. с фр. (с 5 изд.), чл. Киев. отд. О-ва клас. филологии педагогики; Под ред. П. Н. Бодянского. Вып. 1-2. Киев: тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1888-1890. 2 т.; Вып. 2: Пер. с франц. 1890. С. 435-797.

41. Вістник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. Випуск 3. 2 березня 1919. С. 51–52.

42. Владимирский-Буданов М. Немецкое право в Польше и Литве Академия наук (Петербург). Отчет о присуждении наград графа Уварова. Санкт-Петербург: В тип. Имп. акад. наук. 1872. 401 с.

43. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права. Санкт-Петербург: Тип. С. В. Кульженко, 1887. 248 с.
44. Владимирский-Буданов, М. Ф. Немецкое право в Польше и Литве. – Санкт-Петербург, 1868. 302 с.
45. Власенко В. М. Раннєв В.М. Функції органів радянської прокуратури на Сумщині у 1922-1933 рр. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/6937/1/Vlasenko%2C%20Ranniev.pdf>
46. Волжин В. А. Закон и жизнь. Т. 2. Санкт-Петербург, 1891. 420 с.
47. Воронов М. П. Історія становлення та розвитку прокуратури в Україні. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. № 1. С. 90-97.
48. Воронцова Ю. А. Право и государство Древней Греции. *Ученые записки Орловского государственного университета. Гуманитарные и социальные науки*– 2009. № 3. С. 219-224.
49. Воскресенский Н. А. Законодательные акты Петра: Редакции и проекты законов, заметки, доклады, доношения, челобитья и иностр. Источники / Под ред. и с предисл. Б. И. Сыромятникова; Акад. наук СССР. Ин-т права. – Москва; Ленинград: изд. и 1-я типолит. Изд-ва Акад. наук СССР, 1945. 650 с.
50. Всесоюзная перепись населения 1939 года: осн. итоги / Рос. АН, науч. совет по ист. демографии и ист. географии и др.; [сост. Ю. А. Поляков и др.; редкол.: Ю. А. Поляков (отв. ред.) и др.]. – Москва: Наука, 1992. – 254 с.
51. Гавриленко О. А. Історія держави і права України. Стародавня доба: навч. посіб. Х.: ХНУВС, 2011. 63 с.
52. Гаген В. А. Очерки по истории сената в XIX столетии / В. А. Гаген, проф. Варш. ун-та. Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1911. 283 с.
53. Гаспаров М. Л. Занимательная Греция: Рассказы о древнегреч. культуре. Москва: Новое лит. обозрение, 2004. 426 с.
54. Гессен И. В. Судебная реформа. Санкт-Петербург: Книгоиздво П. П. Гершунина, 1905 (Типо-литогр. Ф. Вайсберга и П. Гершунина). 267 с.

55. Гетьман О. М. Теоретико-методологічні проблеми історико-правової науки в працях українських вчених XIX – початку XX сторіччя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 177 с.

56. Гламазда П. В. Місце та роль інституту прокуратури у процесі українського державотворення 1917–1921 років. *Форум права*. 2011. № 2. С. 155–158. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11gpvpud.pdf>

57. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Криви Ріг, 2016. – 20 с.

58. Головки И. И. Деятельность органов прокуратуры России по защите трудовых прав граждан в гражданском судопроизводстве до реформы 1864 г. *Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского*. 2012. № 27. С. 574-576.

59. Голубев А. А. Святейший Синод: исторический очерк. Внутренний быт Русского государства с 17-го октября 1740 года по 25-е ноября 1741 года. Москва, 1886. Кн. 2. 443 с.

60. Голубевъ С. Т. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Опыт церковно-историческаго изслѣдованія. Киев: Типографія С.В. Кульженко, 1898. Томъ II. 1054 с.

61. Горбачевский Н. Словарь древняго актовaго языка Северо-Западнаго края и царства Польскаго. Вильна: тип. А. И. Зака, 1874. 399 с.

62. Горбачов В. Місця ув'язнення як об'єкт прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних справ у Російській імперії в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 18-21.

63. Горбачов В.П. Законність і доцільність при порушенні прокуратурою кримінального переслідування в Російській імперії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5 (41). С. 69-75.

64. Горуйко Х. П. Прокуратура Західно-Української Народної Республіки як орган публічного обвинувачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. Ужгород: Гельветика, 2013. Вип. 21. Т.1. Ч. 2. С. 23–26.

65. Горячковская Ю. М. Прокуратура и прокурорский надзор России в XVIII-начале XX вв.: Историко-правовое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Белгород, 2001. 195 с.
66. Господарський процесуальний кодекс України: станом на 15 січ. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 101 с.
67. Государственный архив Российской Федерации. Ф. 7445. Оп. 2. Д. 166, Л. 65–70. Распоряжение начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил Германии о военной подсудности в районе «Барбаросса». URL: <http://web.archive.org/web/20080107202811/http://wolfschanze.boom.ru/prest/1.htm>
68. Государственный строй в России в первой четверти XVIII в.: учеб. пособие / Л. А. Стешенко, К. А. Софроненко. Москва, 1973. 97 с.
69. Градовский А. Д. Собрание сочинений. Т. 9, ч. 3: Начало русского государственного права (Т. 9); Органы местного управления (ч. 3). Санкт-Петербург, 1904. – 599 с.
70. Грибовский, В. М. Высший суд и надзор в России в первую половину царствования императрицы Екатерины Второй: Ист.-юрид. исслед.: (Период 28 июня 1762 г. – 7 нояб. 1775 г.) / В. М. Грибовский, прив.-доц. С.-Петерб. ун-та. – Санкт-Петербург: тип. Спб. т-ва печ. и изд. дела «Труд», 1901. 345 с.
71. Григорьев В. А. Реформа местного управления при Екатерине II: (Учреждение о губерниях 7 нояб. 1775 г.). Санкт-Петербург: Рус. скоропеч., 1910. 387 с.
72. Грицаєнко Л. Р. Прокурорська діяльність в Україні та зарубіжних країнах: вибр. наук. пр. Київ: Юрид. літ., 2013. 499 с.
73. Грицаєнко Л. Р. Історико-правовий процес утвердження інституту прокуратури в Україні. *Право України*. 2008. № 11. С. 125-131.
74. Грицаєнко Л. Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / наук. ред. Г. П. Середа. Київ: БІНОВАТОР, 2007. 539 с.

75. Грицаєнко Л. Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України в контексті світового досвіду: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Ін-т законодавства Верхов. Ради України. К., 2013. 37 с.

76. Грицаєнко Л. Р. Прокурорська діяльність у Правобережній Україні в XIV–XVIII століттях. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи*: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (Київ, 25 лист. 2011 р.) / [редкол.: Ю. М. Дьомін (відпов. ред.), М. К. Якимчук, І. М. Козьяков та ін.]. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 18-20.

77. Грукач В. О. Інститут генерал-губернаторства у Правобережній Україні: правові засади та особливості функціонування (1832-1914 рр.): дис. ... канд юрид. наук: 12.00.01. Київ: Національний університет внутрішніх справ, 2015. – 220 с.

78. Грушевский М. С. Иллюстрированная история Украины. Санкт-Петербург: Издательство: Типо-литография Акц. О-ва «Самообразование» 1913. 556 с.

79. Грушевский М. С. Иллюстрированная история украинского народа / проф. Михаил Грушевский. Санкт-петербург: Вестник знания, 1913. 366 с.

80. Грушевский М. С. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Киев: тип. Ун-та св. Владимира В. И. Завадзкого, 1891. 520 с.

81. Грушевский М. С. История украинского казачества до соединения с Московским государством. Киев: тип. Киев. артели печ. дела, 1913-1914. 2 т. 408 с.

82. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / Примеч. В. М. Рычки, А. И. Гуржия. Киев: Лыбидь, 1990. 397 с.

83. Гурлянд Я. И. Юридический лексикон, объясняющий термины и институты всех прав судопроизводства, судоустройства и нотариата / сост. Яков Гурлянд. Одесса: Русск. тип. Исааковича, 1889. 678 с.

84. Гусакова Ю. С. Организационно-правовые основы взаимодействия прокуратуры и органов расследования России в XVIII – начале XX в.в.: историко-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Казань, 2011. 22 с.

85. Гусев Л. Н. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. 1917-1954 гг.: Сборник документов / Под ред. С. А. Голунского. Москва: Госюриздат, 1955. 636 с.

86. Даневский В. П. Наше предварительное следствие, его недостатки и реформа / Проф. Всеволод Даневский. Москва: т-во скоропеч. А. А. Левенсон, 1895. 89 с.

87. Данные Всесоюзного переписи населения 1926 года. Национальный состав РСФСР. Кубанский округ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%8C#cite_note-4

88. Дворник А. А. Організація роботи прокуратури з нагляду за дотриманням законів у процесі досудового розслідування доведення до банкрутства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Акад. адвокатури України. Київ, 2015. – 21 с.

89. Державний архів Миколаївської області. Ф. 123. Оп. 1. Спр. 10. Звіт Миколаївської повітової прокуратури прокурору Одеської губернії з 1 квітня по 1 липня 1923 року. 80 арк.

90. Державний архів Миколаївської області. Ф. 123. Оп. 1. Спр. 8. Статистичні звіти Миколаївської окружної прокуратури з 1 жовтня 1927 по 1 квітня 1928 року. 52 арк.

91. Державний архів Миколаївської області. Ф. 123. Оп. 1. Спр. 8. Статистичні звіти Миколаївської окружної прокуратури за 1924 рік. 48 арк.

92. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 291. Оп. 1. Спр. 2. Переписка по судовим справам з волосними та сільськими управліннями. Лист волосному суду Херсонського Мирного округу від 18 березня 1917 року №2775. 63 арк.

93. Державний архів Миколаївської області. Ф. 450. Оп. 1. Спр. 5. – Рапорт Вознесенського суду і губернського магістрату від 25 листопада 1796 року. Вознесенська палата кримінального суду, м. Вознесенськ Новоросійської губернії. 17 арк.

94. Державний архів Миколаївської області. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 6. Миколаївський стряпчий, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії за 1868 рік. 359 арк.

95. Державний архів Миколаївської області. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 3. Миколаївський стряпчий, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії 1865-1868 рр. 412 арк.

96. Державний архів Миколаївської області. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 2. Миколаївський стряпчий, м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії. 114 арк.

97. Державний архів Полтавської області. Ф. 138. Оп. 1. Наблюдательное дело по обвинению Попруга Никифора Андреевича в организации крестьян на освобождении политических заключенных из Кобеляцкого уездного полицейского управления. Начато 20 декабря 1905 окончено 17 ноября 1908. 20 арк.

98. Державний архів Полтавської області. Ф. 137. Оп. 1. Рапорт Губернского прокурору от Полтавского поветового стряпчего уведомление о назначении стряпчего по казенным делам от 27 февраля 1824. Начато 1824-1825. 4 арк.

99. Державний архів Полтавської області. Ф. 138. Оп. 1. Наблюдательное дело по обвинению Ямпольского Шимона Берковича, Скабло Ицка Лейбовича и других в вымогательстве денег у мещан и террористических актах анархистов в г. Полтаве. Начало 7 апреля 1907, окончено 19 декабря 1907. 73 арк.

100. Державний архів Полтавської області. Ф. 138. Оп. 1. Спр. Переписка з прокурором Харківської губерніальної судової палати і товаришів прокурора Полтавського окружного суду про нравствені та службові. – характеристики службовців Полтавського окружного суду за 1890 р. 134 арк.

101. Державний архів Полтавської області. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 581. Прокурор Полтавського окружного суду, г. Полтава Полтавской губернии (1890-1919) / Накази, інструкції, Міністерства юстиції, губернського коменданта Полтавщини та німецького коменданта про їх діяльність (02.08.1917 – 31.12.1918). 427 арк.

102. Державний архів Полтавської області. Ф. 768. Оп. 3. Спр. 3. Прокурор Лубенського окружного суда, г. Лубны Лубенського уезда Полтавської губернії (1906-1919). 108 арк.
103. Державний архів Полтавської області. Ф. 8831. Оп. 15. Спр. 1. Рукописи из дневника Александра Александровича Несвицкого. 42 арк.
104. Джаншиев Г. А. Основы судебной реформы: (К 25-летию нового суда): Ист.-юр. этюды. – Москва: тип. М. П. Щепкина, 1891. XVI. № 364. 52 с.
105. Дигести. *Юридична енциклопедія*: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2: Д- Й. С.174-175.
106. Добровольская Т. Н. Как устроен суд и прокуратура в СССР. 1978. 96 с.
107. Долгополов А. М. Виникнення та історичний шлях розвитку прокуратури. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 232. С. 162-168.
108. Дыдынский Ф. М. Латинско-русский словарь к источникам римского права. 2-е изд., испр. и доп. Варшава: тип. К. Ковалевского, 1896. 466 с.
109. Дэр Н. Н. Прокурорский надзор за законностью в системе органов государственного управления СССР (1922-1940 гг.): историко-правовое исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Рост. юрид. ин-т МВД РФ. Ростов-на-Дону, 2005. 21 с.
110. Емельянов С. А. Предупреждение правонарушений средствами общего надзора прокуратуры. Москва: Юридическая литература, 1980. 119 с.
111. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России: учеб. для студентов высш. учеб. заведений по спец. Историко-архивоведение». – 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Высш. школа, 1983. 362 с.
112. Ефремова Н. Н. Министерство юстиции Российской империи 1802-1917 гг.: ист.-правовое исслед. Москва: Наука, 1983. 149 с.
113. Єна І. В. Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Акад. адвокатури України. Київ. 2014. 20 с.

114. Жебелев С. А. Афинские архонты III, II и I веков до Рождества Христова, устойчивые и неустойчивые основы их каталогизации. Санкт-Петербург, 1906. 26 с.
115. Жиліна Л. С. Прокурорський нагляд за додержанням законів при провадженні слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1999. 18 с.
116. Жоган, Р. А. Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 19 с.
117. Журавель М. В. Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття 2012. № 1. С. 33-40.
118. Закон Союза Советских Социалистических Республик о Прокуратуре СССР: Принят на второй сес. Верховного Совета СССР десятого созыва 30 нояб. 1979 г. с изм. и доп. Москва: Юрид. лит., 1987. 29 с.
119. Закон України «Про Державну виконавчу службу»; Закон України «Про Виконавче провадження»: станом на 5 лют. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 89 с.
120. Закон України «Про прокуратуру» станом на 7 квіт. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 137 с.
121. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
122. Закревский Н. Описание Киева. Москва: Въ типографіи В. Грачева и Ко, 1868. Томъ первый. 455 с.
123. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Док і мат. Т. 1 / Відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2001. 712 с.
124. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2015 року. Розділ 1 Представництво інтересів громадян та держави в судах. – Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112167&libid=100820

125. Звіт про роботу прокурорів за 9 місяців 2016 року. Розділ 1 Представництво інтересів громадян та держави в судах. – Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112655&libid=100820&c=edit&c=fo

126. Звіт щодо чисельності населення станом на 1 квітня 2014 року. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: www.ukrstat.gov.ua

127. Зеленина О. А. Законодательная регламентация процессуального статуса участников уголовного судопроизводства в Киевской Руси. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2010. № 2. С. 27-31.

128. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; Льв. нац. унів. ім. І. Франка. Львів, 2002. 191 с.

129. Иванов И. А. Деятельность обер-прокуроров Св. Синода в эпоху Екатерины II. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. 2004. № 3. С. 160-176.

130. Иванов А. А. Римское право: учебное пособие для курсантов и слушателей образовательных учреждений МВД России юридического профиля: для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 030501 «Юриспруденция» / под ред. Н. В. Михайловой. Москва: ЮНИТИ: Закон и право, 2012. 414 с.

131. Иванов П. И. Опыт биографий генерал-прокуроров и министров юстиции / соч. П. Иванова. – Санкт-Петербург: печатано в Тип. Правительствующаго Сената, 1863. 183 с.

132. Инструкция гетьмана Данила Апостола малороссийским судам / [сообщ. А. А. Федотов-Чеховский]. *Киевская старина*. 1887. Т.17. Кн.1. С.139-154.

133. Инструкция для руководства лицам прокурорского надзора Одесской судебной палаты при исполнении обязанностей, возложенных на них судебными уставами 20-го ноября 1864 г. и дополнительными к сим уставам узаконениями. Одесса: Тип. Л. Нитче, 1872. 49 с.

134. Инструкция по составлению оперативных статистических отчетов (ф. № 1) о работе органов прокуратуры на 1943 год. Москва, 1943. – 12 с.
135. История советской прокуратуры в важнейших документах / Под ред. и с предисл. К. А. Мокричева. Москва: Госюриздат, 1952. 584 с.
136. Иванова А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 221 с.
137. Иванова О. А. Прокурорський нагляд в Криму (1803-1917 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2013. 201 с.
138. Інстигатор. *Енциклопедія історії України*. К.: Наукова думка, 2005. Т. 3: Е- Й. С.481.
139. Інформація щодо штатної чисельності реформованих прокуратур низової ланки – Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/reforms_gp.html?_m=publications&_t=rec&id=182909
140. Искендеров Е. Ф. Правозахисна діяльність органів прокуратури / Ельчін Фірдовсі огли Искендеров; М-во науки і освіти України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Фенікс, 2013. 242 с.
141. Історія українського козацтва: [нарис у 2 т.] / [редкол. В. А. Смолій (відп.) та ін.]. Т. 2 [А. М. Авраменко, В. Г. Балусок, О. А. Бачинська, А. М. Бовгиря та ін.]. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 723 с.
142. Історія прокуратури Дніпропетровської області: книга-фотоальбом / Ген. прокуратура України, Прокуратура Дніпропетр. обл.; [уклад.: І. О. Павленко, О. В. Козачко; редкол.: Н. В. Марчук (голова) та ін.; фото О. В. Козачко]. Дніпропетровськ: АРТ – ПРЕС, 2011. 302 с.
143. Казанцев С. М. История царской прокуратуры / С. М. Казанцев; Санкт-Петербургский гос. ун-т. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1993. 216 с.

144. Казанцев С. М. Прокуратура Российской Империи: Историко-правовое исследование: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Санкт-Петербург, 2003. 455 с.
145. Калачов Н. В. О Сенате в царствование Петра Великого. Ист.-юридическое исследование Сергея Петровского. Москва. 1875 г. В 8 д. л., стр. VIII и 349; Рец. Н. В. Калачова. [Санкт-Петербург]: тип. Имп. Акад. наук, ценз., 1877. 24 с.
146. Калганова О. А. Прокуратура України: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. А. Калганова, П. В. Цимбал, Т. Я. Цимбал; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2009. 204 с.
147. Карабчевский Н. П. Около правосудия: Ст., сообщ. и судеб. Очерки. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: тип. М. М. Стасюлевича, 1908. 540 с.
148. Карамзин Н. М. История государства Российского. Изд. 2-е, испр. — Санкт-Петербург: Изданием братьев Слѣниных: тип. Н. Греча в Т. 6: 1819, 367 с.
149. Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посіб. Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2015. 247 с.
150. Каркач П. М., Курочка М. Й. Конституційні функції прокуратури в діяльності суду: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] ; Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. Луганськ, 2004. 113 с.
151. Карпунцов В. В. Функціональне призначення органів прокуратури: науково-практичний аналіз / За наук. ред. А. О. Селіванова. Київ: Логос, 2013. 221 с.
152. Карякин А. В. Становление и развитие органов прокуратуры на Кубани в 1801-1924 гг.: автореф. дисс. канд. истор. наук: 07.00.02. Краснодар, 2013. 28 с.
153. Кечекьян С. Ф. Государство и право Древней Греции. Москва., 1963. 48 с.
154. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 208 с.
155. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство доби Директорії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 1. С. 291–297.
156. Ключков В. Г. Історія прокуратури України. [3-тє вид., перероб. і доп.]. — Київ: НТВ «Правник», 2004. 245 с.

157. Кобилецький М. Суд і судочинство в містах України за магдебурзьким правом. *Право України*. 2008. № 12. С. 139-145.

158. Кобилецький М. М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1998. 203 с.

159. Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2004. 198 с.

160. Ковальчук І. С. Організаційно-правові проблеми розгляду звернень громадян і юридичних осіб в органах прокуратури: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 20 с.

161. Кодекс адміністративного судочинства України: станом на 5 лют. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 186 с.

162. Козачук О. С. Організаційно-правові засади функціонування військових прокуратур в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Національна академія прокуратури України. Київ, 2016. 220 с.

163. Козлинина Е. И. За полвека. 1862-1912 гг.: [Пятьдесят лет в стенах суда]: Воспоминания, очерки и характеристики. Москва: тип. торг. д. Н. Бердоносков, Ф. Пригорин и К., 1913. 562 с.

164. Козлов А. Ф. Компетенция прокуратуры и организация ее работы: Учеб. пособие. Свердловск: СЮИ, 1983. 84 с.

165. Козьяков І. М. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю за законністю оперативно-розшукової діяльності: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 20 с.

166. Кони А. Ф. Отцы и дети судебной реформы: (К пятидесятилетию судеб. уставов). 1864 – 20 ноября - 1914. – Москва: т-во И. Д. Сытина, 1914. 296 с.

167. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР

<http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>

168. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. Київ: [Вікар], 1996. 63 с.

169. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. Харків: ФОЛІО, 2005. 45 с.

170. Концепція реформування кримінальної юстиції: затв. Указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

171. Копиленко О. Л. Маловідомі факти з історії прокуратури періоду української революції 1917–1920 років. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи*: матеріали міжнародної науково практичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 року) / [редкол.: Ю. М. Дьомін (відпов. ред.), М. К. Якимчук, І. М. Козьяков та ін.]. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 18–20.

172. Копиленко О. Л. Копиленко М. Л. Держава і право України, 1917–1920: навч. посібник; [Голов. ред. С. В. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 205 с.

173. Кореневский Ю. В. Государственный обвинитель. – Москва: Знание, 1989. 63 с.

174. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 201 с.

175. Коробко Ю. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому кримінальному провадженні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія прокуратури України. Київ, 2016. 220 с.

176. Коротких М. Г. Самодержавие и судебная реформа 1864 года в России. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. 183 с.

177. Коротков А. Г. Организационно-правовой опыт деятельности прокуратуры окружного суда в чрезвычайных условиях, 1904–1917 гг.: автореф. дис.

... канд. юрид. наук: 12.00.01. Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. Казань, 2007. 28 с.

178. Косюта М. В. Теоретичні і практичні засади функціонування прокуратури України та шляхи її реформування: зб. наук. публ. Одеса: Юрид. л-ра, 2010. 253 с.

179. Котенко Т. Особливості поширення магдебурзького права у слов'янських народів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007. № 74. 146-149.

180. Кравчук М. В. Військові формування Української Держави за гетьмана П. Скоропадського. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* (Збірник наукових статей викладачів юридичного факультету). Івано-Франківськ, 1998. С.26.

181. Кравчук В. М. Інституційно-правовий аспект функціонування прокуратури України як органу державної влади: монографія. Тернопіль: Тернограф, 2013. 272 с.

182. Кравчук В. М. Прокуратура України як орган державної влади: інституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2012. 20 с.

183. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 5 січ. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 364 с.

184. Крип'якевич І. П. Історія України / [Упоряд. тексту, приміт. і комент. Б. З. Якимович; Передм. Я. Р. Дашкевича; Відповід. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович]. Львів: Світ, 1990. 519 с.

185. Крыленко Н. В. Основы судостроительства СССР и союзных республик: учебное пособие. Москва: Юридическое изд-во НКЮ РСФСР, 1927. 53 с.

186. Кудрявцева Т. В. Народный суд в демократических Афинах: [монография]. Санкт-Петербург: Алетейя, 2008. 461 с.

187. Кулаковський П. М. Сеймовий суд у Речі Посполитій як судова інстанція для українських воєводств (до середини XVII століття). *Часопис Національного*

університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kpmduv.pdf>

188. Куле К. СМІ в Древней Греции: Сочинения, речи, разыскания, путешествия... [Пер. с фр. с. В. Кулланды]. Москва: Новое лит. обозрение, 2004. 253 с.

189. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на початку XX ст.). Львів, 1965. 65 с.

190. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 624 с.

191. Куницын А. П. Историческое изображение древнего судопроизводства в России / Соч. Александра Куницына. Санкт-Петербург: тип. 2 Отд. собств. е. и. в. канцелярии, 1843. 151 с.

192. Курас Т. Л. Вопросы подсудности дел судебным палатам в Российской империи (1864–1917) / Сибирская ссылка: Сб. науч. ст. Вып. 4 (16) / [редкол. В. М. Андреев и др.]. Иркутск: Оттиск, 2007. 529 с.

193. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України / А. В. Лапкін; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2012. – 263 с.

194. Лаппо И. И. Великое Княжество Литовское за время отъ заключения Люблинской унії до смерти Стефана Баторія (1569–1586). Опытъ изслѣдованія политическаго и общественнаго строя. Санкт-Петербург: Тип. И. Н. Скороходова, 1901. Томъ первый. 780 с.

195. Латкин В. Н. Лекции по истории русского права, читанные в Императорском Училище правоведения профессором В. Н. Латкиным. Санкт-Петербург: тип. С.-Петерб. одиноч. тюрьмы, 1912. 500 с.

196. Левчук М. В. Церковний суд у Київській Русі (історико-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. В. Левчук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 22 с.

197. Лизогуб В. А. Законодавство про основні політичні і громадянські права та свободи підданих Російської імперії з другої половини XIX – на початку XX

століття»: дис. ... канд. юрид. наук: 2.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2004. 189 с.

198. Лурье И. М. Очерки древнеегипетского права XVI–X веков до н.е. Ленинград: Из-во Эрмитажа, 1960. 335 с.

199. Лыскова Е. И. Становление и развитие института обращений граждан. *Право и политика*. 2007. № 3. С.121-125.

200. Любченко Д. І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII - XVIII ст.: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2005. 25 с.

201. Любченко Д. І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2005. 189 с.

202. Ляхович О. И. Советская прокуратура на страже законности. Київ: Вища школа, Голов. изд-во, 1982. 55 с.

203. Магдебурзьке право. *Юридична енциклопедія*: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 2001. Т. 3: К-М. 792 с.

204. Майнц К. Историческое введение в элементарный курс системы римского права / Карл Майнц, б. проф. Лютих. ун-та; Пер. с 4 фр. изд. студенты Юрид. фак. Харьк. ун-та; Под ред. и с доп. проф. А. Н. Стоянова. Харьков: Д. Н. Полуехтов, 1889. 596 с.

205. Макаренко О. В. Злочини і покарання в праві Української Гетьманської держави 1648-1657 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 20 с.

206. Маклаков В. А. Исследования по греческой истории. 1. Избрание жребием в Афинском государстве. 2. Аристотель и Эфор / В. А. Маклаков, М. О. Гершензон. Санкт-Петербург. Университетская типография, 1894. 137 с.

207. Малюга В. І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 – судоустрій прокуратура та адвокатура: Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 30 с.

208. Малюга В. І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 – судоустрій прокуратура та адвокатура: Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 205 с.

209. Маляров М. П., Павлищев К. С. На страже закона и законности: советская прокуратура: как она создавалась, как организована, каковы основные принципы ее деятельности, каковы права и обязанности прокуроров. Москва.: Молодая гвардия, 1978. 191 с.

210. Малярчук Н. В. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 184–187.

211. Марочкін І. Є. Прокуратура України: проблеми становлення й розвитку. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 376-385.

212. Медовичев А. Е. Древний мир. Осборн Р. Афины и афинская демократия. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература*. Серия 5: история. Реферативный журнал. 2013. № 1. С. 448.

213. Мелкумов В. Г. Общий надзор прокуратуры. Основные формы прокурорского реагирования на выявленные нарушения законов: (по материалам Таджик. ССР); М-во нар. образования Таджик. ССР. Таджик. гос. ун-т им. В. И. Ленина. Душанбе, 1963. 151 с.

214. Мелкумов В. Г. Советская прокуратура и проблемы общего надзора; Тадж. гос. ун-т им. В. И. Ленина. Душанбе: Ирфон, 1970. 243 с.

215. Миллер Д. Суды земські, городські и подкоморські в XVIII в. Харьков, 1897. 135 с.

216. Мирлес А. А. Краткий курс русского уголовного процесса: Сост. применительно к программе Гос. испытат. комис. с прил. экзаменац. вопросов и ответов на них. 2-е изд., (испр. и доп.). Киев: И. И. Самоненко, 1912. 104 с.

217. Миттермайер К. Ж. А. Законодательство и юридическая практика в новейшем их развитии в отношении к уголовному судопроизводству / Соч.

К. Ю. А. Миттермайера; Пер. [и предисл.] В. Бартенева. Санкт-Петербург: ред. Журн. М-ва юст., 1864. 342 с.

218. Михайленко О. Р. Прокуратура України: підручник; М-во освіти і науки України. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 329 с.

219. Михайлов К. Н. Следствие, прокуратура и защита в деле бр. Скитских: (Опыт анализа судеб. процесса): С прил. портр. убитого А. Я. Комарова, вида того места, где был найден труп, с частью мостика и с план. г. Полтавы. – Санкт-Петербург: тип. Н. Н. Клобукова, 1900. Харьков. 188 с.

220. Михайловский И. В. Судебное право как самостоятельная юридическая наука: (К вопросу о системе юрид. наук) / [Проф. И. В. Михайловский]. [Санкт-Петербург]: тип. т-ва «Обществ. польза», 1908. 16 с.

221. Михеенко М. М. О необходимости преобразования прокуратуры. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори. Київ: Юрінком Інтер. 1999. 195 с.

222. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 38 с.

223. Мичко М. І. Толочко О.М. Прокуратура в країнах світу: історія та сучасність; Нац. акад. прокуратури України, Донец. юрид. ін-т МВС України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 830 с.

224. Мичко М. І. Прокуратура та інші органи обвинувачення в країнах світу: [навч. посіб. для студ. вищ. юрид. навч. закл.]; М-во внутр. справ України, Донец. юрид. ін-т. Донецьк: ДЮІ, 2010. 417 с.

225. Молдован А. В. Кацавец Р.С. Прокуратура України: навч. посібник. Київ: Правова єдність, 2016. 270 с.

226. Монтескье Ш. Л. О духе законов. – Электронная библиотека «Гражданское общество», 2010. – С. 77-78 URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Monteskye_O%20dukhe.pdf

227. Мордухай-Болтовской В. П. (Сборник узаконений для руководства чинов полиции и корпуса жандармов при исследовании преступлений по судебным

уставам 20 ноября 1864 года и правилам, высочайше утвержденным 19 мая 1871 года / Сост. В. П. Мордухай-Болтовской (товарищ пред. Смол. окр. суда). – 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: тип. Ретгера и Шнейдера, 1875. 295 с.

228. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности: Пособие для прокурор. службы / [Соч.] Н. В. Муравьева, прокурора Моск. судеб. палаты. Т. 1. Москва: Унив. тип., 1889. 1 т.; 26. Прокуратура на Западе и в России. 1889. 552 с.

229. Мурза В. В. Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922–1933 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 186 с.

230. Мухаммадиев И. С. Деятельность судебно-прокурорских органов в связи с началом Великой Отечественной Войны. *Пробелы в российском законодательстве*. 2012. №1. С. 240-244.

231. Мычко Н. И. Прокуратура Украины: роль и место в системе государственной власти. Донецк: Донеччина, 1999. 256 с.

232. Наулік Н. С. Генезис прокуратури України як інституту системи захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. № 7. С. 89-95.

233. Неділько В. Комарницька О. Становлення та розвиток інституту приватного обвинувачення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 151–158.

234. Неділько В. Г. Становлення контрольно-наглядової діяльності за виконанням покарань у період Козацько-гетьманської держави та на українських землях у складі Австрії (Австро-Угорщини). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Випуск 9-1. С. 177-179.

235. Несвицкий А. А. Полтава в дни революции и в период смуты 1917-1922 гг.: Дневник. Полтава, 1995. 280 с.

236. Николаева Л. А. Общий надзор прокуратуры в советском государственном управлении: учеб. пособие; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1979. 103 с.

237. Никольский Д. П. Государственное право: [Курс лекций]; [Семейный ун-т Юрид. фак.]. Санкт-Петербург, 1904. 144 с.

238. Никонов В. А. Сравнительно-правовое исследование института прокуратуры в России во второй половине XIX – начале XX века и конце XX – начале XXI века: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2005. 177 с.

239. Новиков С. Г. Прокурорская система в СССР. Москва: Юридическая литература, 1977. 168 с.

240. Омельченко Т. В. Становлення інституту правової допомоги у кримінально-процесуальному праві. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». Том 25 (64). 2012. № 1. С. 174-178.

241. Организация суда и прокуратуры в СССР: Учеб. пособие / [Отв. ред. Т. В. Малькевич и Г. Н. Агеева]. Москва, 1962. 202 с.

242. Організація діяльності прокурора у надзвичайних ситуаціях: наук.-практ. посіб. / [Богатирьова О. І. та ін.]; Генер. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 343 с.

243. Організація нагляду за законністю в Українській РСР в період проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції і в період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни. *Питання історії держави і права Української РСР*. Київ: Видв-во АН УРСР, 1952. С.70-90.

244. Орищенко І. В. Конституційно-правове регулювання наглядової діяльності прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 20 с.

245. Орленко В. І., Орленко В. В. Історія держави і права України: [посіб. для підгот. до іспитів]. [2-ге вид., допов. та перероб.]. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 164 с.

246. Орловская Е. И. Местные Советы и прокуратура / Под ред. С. В. Соловьевой; АН БССР, Ин-т философии и права. Минск: Наука и техника, 1988. 111 с.

247. Осадча О. С. Юхно О.О. Повноваження прокурора при застосуванні запобіжних заходів; [за заг. ред. О. О. Юхно]; М-во внутр. справ України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Панов, 2016. 223 с.

248. Основи організації роботи та управління в органах прокуратури України: підручник / [Є. М. Блажівський та ін.]; за заг. ред. В. П. Пшонки, О. М. Литвака; Генер. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К.: Алерта, 2013. 482 с.

249. Отчет о присуждении наград графа Уварова. – Академия наук (Петербург). [читанный в публичном заседании Академии] ... [с разбором сочинений]. – Санкт-Петербург: В тип. Имп. Акад. наук, 1872. 401 с.

250. Павинский А. И. О Немецком праве в Польше и Литве г. Владимирского-Буданова: Разбор Ад. Павинского. Санкт-Петербург: тип. Имп. Акад. наук, 1871. 51 с.

251. Пален К. И. Записка министра юстиции Палена по поводу изменения подсудности дел о преступлениях против должностных лиц. [Санкт-Петербург: о-во «Земля и воля»], «Вольная рус. тип.», 1878. 12 с.

252. Памятники римского права: Законы 12 таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М.: Зерцало, 1997. 608 с.

253. Памятники русского права / под ред. [и с предисл.] С. В. Юшкова. Москва: Госюриздат, 1952-1961. Вып. 8: [подгот. Н. А. Дурманов и др.]. 1961. 667 с.

254. Панаев П. П. Новые судебные учреждения. Санкт-Петербург: тип. т-ва «Обществ. польза», ценз. 1884. 36 с.

255. Панич Н. Ю. Створення та правовий статус Галицької фінансової прокуратури (1852 – 1918 рр.). *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 43-48.

256. Панич Н. Ю. Становлення та розвиток інституту прокуратури в Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849 – 1918 рр.). автореф. дис. ... канд. юрид.

наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2009. 16 с.

257. Паньонко І. М. Апарат управління Запорізької Січі (середина XVI ст.- 1775 р.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Львів, 2000. 18 с.

258. Пасічник М. С. Руська правда як основний законодавчий документ Давньої Русі. Квалілогія Книги. 2013. № 1 (23). С. 89-98.

259. Пащенко В. Н. Эволюция развития прокуратуры Крыма в XIX – XX веках / В. Н. Пащенко; [науч. ред. Е. В. Зинченко]. Симферополь: ДИАЙПИ, 2011. 285 с.

260. Перепёлкин Ю. А. История Древнего Египта / Ю. А. Перепёлкин. Санкт-Петербург: Летний сад, журнал «Нева», 2000. 560 с.

261. Петровский С. А. О Сенате в царствование Петра Великого: Ист.-юрид. исслед. Сергея Петровского. Москва: Унив. тип. (Катков и К°), 1875. 349 с.

262. Пількевич А. Л. Основні напрями формування редуційних механізмів в системі матеріального забезпечення армії періоду раннього принципату. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Київ. 2015. Випуск 93. С. 7-10.

263. Плевако Л. В. Органы прокуратуры в государственном механизме Российской Федерации (Историко-теоретический аспект): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Санкт-Петербург, 2002. 212 с.

264. Повлович В. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния. Санкт-Петербург, Типография Департамента Генерального штаба, 1862. 396 с.

265. Подковенко Т. О. Становлення системи законодавства України в 1917-1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 226 с.

266. Познанский А. Н. Записка о реорганизации прокурорского надзора / [Соч.] А. Н. Познанского, прокурора Риж. окр. суда. Рига: тип. В. Ф. Геккера, 1895. 114 с.

267. Полное Собрание Законов Российской Империи: Собрание второе: [С 12.12.1825 по ... [С 12 декабря 1825 года по 28 февраля 1881 года]: [В 55-ти т. с указ.]. – Санкт-Петербург: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830-1885. Т. XXXIX, отд. 2-е, – ст. 41476.

268. Положення про прокурорський догляд: Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 28 червня 1922 р. *Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1922. Арт.28. Ст.440. С.465-467 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000539_01

269. Положення про судоустрій УСРР: затв. 2-ю сесією ВУЦВКу IX скликання від 23 жовтня 1925 р. *Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1925. Ч.92-93. Арт.522. С.1208-1270 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000331_04

270. Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaya?id=195>

271. Поляков І. І. Організація та діяльність судових органів року Таврійської губернії за Судовою реформою 1864 року (60-90-ті роки XIX ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Харків, 2002. 20 с.

272. Пономаренко С. В. Основные этапы истории развития российской прокуратуры: исторический аспект: автореферат дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02; [Место защиты: Рос. ун-т дружбы народов]. Москва, 2008. 30 с.

273. Попович Є. М. Шляхи розвитку прокуратури України: монографія. Харків: Торнадо, 2009. 352 с.

274. Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743 рік / [НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Ін-т укр. археографії та джерелознавства

ім. М. С. Грушевського; Упоряд. К. А. Вислобоков; Відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ, 1997. XLIX, 547 с.

275. Правила о порядке чтения содержащихся в предварительном заключении по делам полицейского свойства. Переписка Министра юстиции Н. В. Муравьева с прокурором Полтавского окружного суда Н. Н. Чижова по делу об подпольном издательстве «Искра» // Державний архів Полтавської області. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 6. 97 арк.

276. Представництво прокурором у суді законних інтересів держави: наук.-практ. посіб. / О. П. Натрус, Ю. А. Турлова, О. А. Казак та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. 262 с.

277. Преображенский А. А. Новицкая Т. Э. Законодательство Петра I. Москва: Юрид. лит., 1977. 260 с.

278. Присяжнюк І. І. Генезис формування інституту підтримання обвинувачення за часів звичаєвого права. *Держава і право*. 2012. Випуск 56. С. 115-120.

279. Присяжнюк В. С., Муляр М. І. Прокуратура Одещини: історія та сучасність. Одеса: Друкар. дім, 2009. 349 с.

280. Прокуратура Луганської області: історія та сьогодення / [Уклад. Абакумова В.І.; Редкол.: Ударцов Ю.В. (голова) та ін.]. Луганськ: [ВАТ «ЛЮД»], 2006. 288 с.

281. Прокуратура України у 1917-1919 роках / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/1917_1919.html

282. Прокуратура Вінниччини: до 75-річ. ювілею прокуратури Вінниц. обл., 1932-2007 / [редкол.: Шморгун О. С. (голова) та ін.]. Вінниця: Держ. картогр. ф-ка, 2007. 231 с.

283. Прокуратура Донецкой области: История и современность / Пшонка В. П., Шорин М. А., Зайцева Н. И. и др. Донецк: Медиа-Центр «Кодекс», 2001. 237 с.

284. Прокуратура Криму: історія, персоналії, сучасність: 210 років на службі закону та справедливості, 1803–2013 / [редкол.: Павлов В. В., Бояркіна Н. В.;

фотоматеріали та іл.: Каніщев А. Ф., Хачатурян В. В., Смирнов О. В.]. Сімф.: ЖЕРИБОР, 2012. 134 с.

285. Прокуратура Сумської області: [історія та сучасність: книга-фотоальбом] / [редкол.: Р. М. Білоконь (голова) та ін.; фото: Ю. Своякова та ін.]. Суми: Унів. кн., 2012. 155 с.

286. Прокуратура України: навч. посіб. / [В. М. Бесчастний та ін.]; за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2011. 446 с.

287. Прокуратура України: навч.-метод. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; [Сірко Б. П.]. Чернівці: Технодрук, 2015. 163 с.

288. Прокуратура України: навч.-метод. посіб. / Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан, О. Г. Свида, О. В. Курганський; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Каф. орг. суд. та правоохорон. органів. Одеса: Фенікс, 2011. 139 с.

289. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування: навч. посіб. / О. М. Толочко, О. В. Геселев, М. І. Бортун, Л. В. Вигівська, О. Б. Комарницька, І. Є. Мезенцева, О. І. Назарук, Є. О. Наливайко, В. Г. Неділько, С. М. Скрипниченко, Г. В. Щербакова. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 194 с.

290. Протокол об'єднаного засідання президії ВУЦВКУ та РНК УСРР про роботу органів державної прокуратури в ході колективізації № 261 від 28 червня 1932 року // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 3. Арк. 111-112.

291. Процесуальне керівництво прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями: наук.-практ. посіб. / [Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, В. В. Мухін, О. В. Геселев, Л. В. Вигівська, О. І. Назарук, С. М. Скрипниченко, А. П. Слободзян, А. О. Штанько]. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 304 с.

292. Рекомендація Рес (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя Ухвалено

Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf

293. Репкин Л. М. Суд, органы предварительного расследования и прокуратура стран социалистического содружества: Материалы к лекциям; М-во внутр. дел СССР, Высш. следств. школа. Волгоград: ВСШ, 1979. 54 с.

294. Рівлін А. Л. Організація суду і прокуратури в СРСР: [Підручник для студентів юрид. ін-ту і юрид. фак. ун-тів УРСР]. Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1962. 264 с.

295. Романовский В. Е. Государственные учреждения древней и новой России: [для старших классов средних учебных заведений] / В. Е. Романовский. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва: Изд. И. Кнебель, 1911. 221 с.

296. Российское законодательство X–XX вв.: в 9 т. / под ред. О. И. Чистякова; отв. ред. А. Г. Маньков. Москва: Юрид. лит., 1986. Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма 1986. 512 с.

297. Российское законодательство X–XX веков: В. 9 т. / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Т. 8: Судебная реформа / Отв. ред. Б. В. Виленский. – Москва: Юрид. лит., 1991. 495 с.

298. Россіхін В. В. Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. 219 с.

299. Савенко Д. Л. Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 20 с.

300. Савуляк Р. В. Виникнення та розвиток посади інстигатора (прокурора) на території правобережної України за часів Речі Посполитої. *Вісник Львівського ун-ту*. 2008. Вип. 46. С. 52–58.

301. Савуляк Р. В. Реорганізація органів прокуратури за судовою реформою 1864 року в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 22 с.

302. Сапін О. Процесуальний статус інстигатора: історико-правовий аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 147–157. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/8-2015/sapin.pdf>

303. Сафонов А. П. Советская прокуратура и ее роль в борьбе с преступностью: VII конгр. ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Милан, авг.-сент. 1985 г.). Москва: Акад. МВД СССР, 1985. 101 с.

304. Свербигуз В. Старосвітське панство. Варшава: Studio Literka, 1999. 249 с.

305. Свод Законов Российской Империи / Россия. Законы и постановления. – СПб. Т. 14, ч. 3-5: Свод Уставов благочиния. – Устав о паспортах и беглых (ч. 3). – Устав о предупреждении и пресечении преступлений (ч. 4). – Уставы о содержащихся под стражею и о ссыльных (ч.5). – [Б. м.]: [б.и.], 1842. 351 с.

306. Свод Законов Российской Империи / Том пятнадцатый. Законы уголовные. Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии. Санкт-Петербург. 1857. 964 с.

307. Свод законов Российской империи. Том четырнадцатый. Уставы о паспортах, о предупреждении преступлений, о цензуре, о содержащихся под стражею, и о ссыльных. Санкт-Петербург. Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1857. 909 с.

308. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1873 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1874. 414 с.

309. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1875 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1876. 403 с.

310. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1885 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1886. – 306 с.

311. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1892 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1893. 336 с.

312. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1899 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1900. 656 с.

313. Свод статистических сведений по делам уголовным, учреждениями действующих на основании уставов 20 ноября 1864 г. в 1909 году. Санкт-Петербург: Изд. Министерства юстиции, 1910. 446 с.

314. Сводъ законовъ Россійской имперіи. Томъ второй. Часть I. Общее губернское учрежденіе Государя Императора Николая I изд. 1857. Том второй. Санкт-Петербург: Издательство второго отделения Собственной Его Императорства Величества Канцелярия, 1857. 1474 с.

315. Семіголовський Д. С., Кушніренко І. І. Гуляйпільська прокуратура: (матеріали з історії прокуратури Гуляйп. р-ну Запоріж. обл.). Запоріжжя: Дніпров. металург, 2016. 126 с.

316. Серeda Г. Історичний розвиток і сучасні проблеми діяльності органів прокуратури. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи*: матеріали міжнародної науково практичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 року) / [редкол.: Ю. М. Дьомін (відпов. ред.), М. К. Якимчук, І. М. Козьяков та ін.]. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 12-15.

317. Серeda Г. П. Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів при прийманні, реєстрації, перевірці та вирішенні заяв і повідомлень про злочини: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 18 с.

318. Серов Д. О. Фискальная служба и прокуратура России первой трети XVIII в. автореф. ... докт. истор. наук: спец. 07.00.02. Урал. гос. у-нт. им. М. Горького. Ек-бург, 2000. 48 с.

319. Сиза Н. П. Мікулін В.В. Судочинство в період Гетьманщини. *Збірник наукових праць Національної академії Служби безпеки України*. Київ, 2002. № 5. С. 148–154.

320. Сиза Н. П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 188 с.

321. Симонян Р. З. Эволюция органов прокуратуры в ходе судебной реформы 1864 г., вторая половина XIX – начало XX вв.: на примере Курской губернии: автореф. дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02. Кур. гос. ун-т. Курск, 2007. 27 с.

322. Синєокий О. В. Прокуратура України як контрольно-наглядова інструкція у сфері боротьби зі злочинністю: [навч. посіб. для студ. юрид. ф-т]; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 120 с.

323. Скрыпник Н. А. Два года деятельности прокуратуры УССР: Отчетный доклад деятельности УССР: Отчетный доклад прокурора республики на 4-й сессии ВУЦИК'а VIII созыва. Харьков: Б.и., 1925. 28 с.

324. Словник української мови / [АН УРСР. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К.: Наук. думка, Т. 9 ; Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.] С / [Ред.: І. С. Назарова та ін.], 1978. 916 с.

325. Советская прокуратура: сборник документов. – Москва: Юридическая литература, 1981. 288 с.

326. Советская прокуратура. История и современность: Сборник статей / Гл. ред. Р. А. Руденко. Москва: Юрид. лит., 1977. 287 с.

327. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI –початок XVII ст.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 194 с.

328. Соколов А. А. Практическое руководство для судебных следователей / сост. член Виленского окружного суда А. А. Соколов. Вильна: тип. И. Блюмовича, 1894. 112 с.

329. Софроненко К. А. Малороссийский приказ Русского государства второй половины XVII и начала XVIII века. – Москва: Моск. ун-т, 1960. 177 с.
330. Стародавні держави і право на території України. *Право скіфів*. URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/pravo/idp/Les_tema01idp.doc
331. Статистична інформація. – Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
332. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. Мінск, 2003. С. 35-263.
333. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 560 с.
334. Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Б. Р. Стецюк; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 199 с.
335. Стоянов А. Н. История адвокатуры [у древних народов] / [Соч.] А. Стоянова. [Вып. 1]. Харьков: Унив. тип., 1869. – 22. Древний мир: Египет, Индия, евреи, греки, римляне]. 1869. 139 с.
336. Стратегія розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки. URL: <http://www.aprnu.kharkiv.org/doc/strategiya.pdf>
337. Суд, прокуратура и органы расследования в СССР: [Учеб. пособие для вузов МВД СССР / В. Г. Асташенков, Ю. Н. Белозеров, С. П. Ефимичев и др.; Редкол.: С. П. Ефимичев (отв. ред.) и др.]. Волгоград: Высш. следств. школа МВД СССР, 1978. 207 с.
338. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны / В 5 выпусках. Санкт-Петербург: Изд. Гос. канцелярии, 1866. Часть вторая (Устав уголовного судопроизводства). 504 с.
339. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / Відп. ред. І. Б. Усенко. Київ: Наукова думка, 2014. 503 с.
340. Суриков И. Е. Древняя Греция: история и культура. Москва: АСТ: Астрель, 2005. 190 с.

341. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні: історія і сучасність. Суми: Університ. кн., 2004. 348 с.
342. Сухонос В. В. Правові та організаційні аспекти розвитку прокуратури країни в сучасних умовах. Суми: Унів. кн., 2010. 327 с.
343. Сухонос В. В. Прокуратура в державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 року. Суми: Унів. кн., 2012. 103 с.
344. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 448 с.
345. Сухонос В. В. Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2009. 33 с.
346. Тарасов И. Т. Полиция в эпоху реформ: Исслед. проф. И. Т. Тарасова. Москва: ред. «Юрид. вестн.», 1885. 160 с.
347. Татищев В. Н. История российская с самых древнейших времен / Неусыпными трудами чрез тридцать лет собранная и описанная покойным тайным советником и астраханским губернатором, В. Н. Татищевым. Москва: Напеч. при Имп. Моск. ун-те, 1768-1848. 4°. Кн. 4. 595 с.
348. Твердохліб М. Г. Історико-правові витоки участі прокурора у кримінальному провадженні в суді на українських землях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право* / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 161–164.
349. Тегза І. С. На переломах. Прокуратура Закарпаття: історія і сьогодення. Ужгород: ТІМРАНИ, 2011. 364 с.
350. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. Доновітній час: Навчальний посібник; Львівський держ. ун-т внутр. справ. Київ: Атіка, 2006. 400 с.
351. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. [5-те вид., доп. і перероб.]. Київ: А.С.К., 2007. 848 с.

352. Тимановский А. Т. Сборник толкований русских юристов к судебным уставам императора Александра Второго: За 25 лет (1866-1891): Учреждение судебных установлений и Устав уголовного судопроизводства: 2000 тез. / А. Тимановский. 2-е изд. Варшава: тип. К. Ковалевского, 1892. 651 с.

353. Тимошук О. В. Органи прокуратури в загальній системі юстиції Української Держави 1918 р. *Держава і право*. Київ, 2000. Вип. 5. С. 62-72.

354. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): Монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.

355. Тихомиров О.О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави: моногр.; заг. ред. Р. А. Калюжний. Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. – 196 с.

356. Тихоненков Д. А. Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧК и ГПУ УССР в 1919 – нач. 1929 гг. Харьков: Изд. СПД ФЛ Вапнярчук, 2008. 207 с.

357. Тітков К. С. Участь прокурора на стадії досудового розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2014. 20 с.

358. Толочко О. М. Реформування прокуратури України: інституціональний аспект. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 року) / [редкол.: Ю. М. Дьомін (відпов. ред.), М. К. Якимчук, І. М. Козьяков та ін.]. – Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 45-48.

359. Троцина К. Е. Историческое развитие судоустройства в России от времен великого князя Иоанна III до наших дней: Рассуждение студента Лицея кн. Безбородко Константина Троцины, напис. на тему, предлож. Советом того Лицея. Киев: Унив. тип., 1847. 352 с.

360. Трухан А. Я. Прокуратура західних областей України у 1944-1953 рр. (історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2012. 16 с.

361. Тур Н. А. О финансовой прокуратуре в Австрии и Италии. Спб.: тип. «Петерб. газ.», 1886. 96 с.

362. Турчак О. В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918-1939 рр.): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Київ, 2015. – 393 с.

363. Указ Президента України «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років» від 22 січня 2016 року № 17/2016 роки. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>

364. Універсали Богдана Хмельницького. 1648 – 1657 / Національна Академія наук України; Ін-т історії України; Ін-т української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського; Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 381 с.

365. Устав о производстве межевания. Свод законов Российской Империи. Том десятый. Часть III. Законы Межевые. Санкт-Петербург, Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1857. 343 с.

366. Участь прокурора у виконавчому провадженні: навчальний посібник / С. О. Белікова, О. В. Драган. Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. 142 с.

367. Фалькевич І., Житловський І. Революційна законність, прокуратура та куди подавати скарги. Харків: Юридвидав Наркомюсту УСРР, 1926. 186 с.

368. Ференц Б. В. Історія прокуратури України. *Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах*: зб. наук. пр. Харків: ІПК Ген. прокуратури України, 1998. С. 13–18.

369. Фідря Ю. О. Діяльність прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2010. 20 с.

370. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. 4-е изд. Санкт-Петербург: Типография т-ва «Общественная Польза», 1912. 579 с.

371. Фукс В. Я. Суд и полиция: в двух частях. – Москва: Унив. тип., 1889. 522 с.
372. Хейфиц Ю. Я. Галиция. Политическое, административное и судебное устройство. Петроград: Сенат. тип., 1915. 63 с.
373. Холод Ю. А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862-1905 рр.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 209 с.
374. Холодницький Н. І. Боротьба з корупцією у наддніпрянській Україні в роки національно-визвольних змагань (1917-1921). *Вісник прокуратури*. 2016. № 10. С. 28-34.
375. Холодницький Н. І. Організація, структура та місце прокуратури в системі органів юстиції Сполучених Штатів Америки (історико-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2014. 18 с.
376. Цакадзе Н. Ч. Прокуратура в системі органів державної влади в Україні: статус, функції, перспективи реформування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Акад. адвокатури України. Київ, 2010. 15 с.
377. Целіковський А. В. Прокуратури Дніпропетровщини: док. Історія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 275 с.
378. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1. Оп. 7. Спр. 147. Справа по розгляду заяв окремих колгоспів, групи громадян та окремих осіб за неправильне вилучення посівних матеріалів. 19 арк.
379. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1. Оп.8. Спр. 117. Справа по розгляду заяв окремих громадян зі скаргами на викривлення революційної законності органами влади на місцях. 645 арк.

380. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 8. Оп.15. Спр. 186. Информационные листы о работе прокуратур Покровского, пятикатского, Новозлатопольского и Новониколаевского районов Днепропетровской области. 1-2 арк.

381. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.1064. Оп. 1. Спр. 240. Закон про утворення Державного сенату. 2 арк.

382. Центральний державний історичний архів України. Ф. 1072. Оп. 4. Спр. 6. Циркуляри Міністерства юстиції і генерального секретаря Української центральної ради. 60 арк.

383. Цивільний процесуальний кодекс України: станом на 5 січ. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 208 с.

384. Цыпин В. Церковное право: Учеб. пособие; [Печатается по благословению Патриарха Моск. и всея Руси Алексия II]. [2-е изд.]. Москва: Круглый стол по религ. образованию в рус. православ. церкви, 1996. 442 с.

385. Чебышев-Дмитриев А. П. Русское уголовное судопроизводство по судебным уставам 20 ноября 1864 г. / [Соч.] А. П. Чебышева-Дмитриева, орд. проф. С.-Петерб. ун-та. [Ч. 1]. Санкт-Петербург: В. П. Печаткин, 1875. 22 с.

386. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Санкт-Петербург: Равена, Альфа, 1995. 846 с.

387. Черкасова Н. В. Формирование и развитие адвокатуры в России, 60–80-гг. XIX в. / Н. В. Черкасова; отв. ред. Е. А. Скрипилев; АН СССР, Ин-т государства и права. Москва: Наука, 1987. 142 с.

388. Черкаський І. Ю. Судові реформи гетьмана гр. К.Г. Розумовського. Київ: УАН, окр. відб. з вип. 3 Праць комісії для виучування історії зах.-рус. та укр. права, 1927. С.760-768.

389. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. Львів, 1921. 40 с.

390. Шабалина Е. И. Историко-правовое исследование места и роли органов прокуратуры в механизме Советского государства: 20-30 гг. XX века: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2007. 187 с.

391. Шевченко Є. О. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про звернення громадян. Харків: Фоліо, 2009. 181 с.

392. Шевчук І. І. Організація і діяльність органів прокуратури Республіки Польща на території Східної Галичини (1919-1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2008. 20 с.

393. Шестопалов Р. М. Історичні передумови становлення та розвитку правозахисної діяльності органів прокуратури України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 143-152.

394. Шестопалов Р. М. Правозахисна діяльність прокуратури України поза межами кримінального судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2014. 20 с.

395. Широкова А. А. Организационно-правовые основы деятельности советской прокуратуры в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: историко-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; [Место защиты: Моск. ун-т МВД РФ]. Москва, 2010. 24 с.

396. Щербатюк В.М., Сокур Ю.В. Зародження протодержавних і державних об'єднань на теренах України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 138-151.

397. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. Львов: «Вища школа», изд-во при Львов. ун-те, 1974. 190 с.

398. Юрчишин В. М. Історія зародження та розвитку приватного та державного (публічного) обвинувачення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Випуск 273. С. 23-28.

399. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Остроз. акад.». Чернівці: Родовід, 2013. 307 с.

400. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2015. 36 с.
401. Юстиниан I Дигесты Юстиниана = Digesta Iustiniani / Московский гос. ун-и им. М. В. Ломоносова, Юридический фак., Российская акад. наук, Ин-т всеобщ. истории, Центр изучения римского права; отв. ред. Л. Л. Кофанов. 2-е изд., испр. Москва: Стаут: PG&P, 2008. т. 1, кн. 1-4: Т. 1., кн. 1-4. 2008. 583 с.
402. Юшков С. В. Русская Правда: Происхождение, источники, её значение; Под ред. О. И. Чистякова. Москва: Зерцало-М, 2002. 378 с.
403. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т.; [пер. рос. І.І Сварник]. Львів: Видавництво «Світ», 1990-1992. Т. 1. 1990. 319 с.
404. Якимчук М. К. Становлення та основні етапи розвитку прокуратури України: Конспект лекцій. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Рута, 2004. 39 с.
405. Яковенко Д. Т. Учреждение прокуратуры УССР, ее организация и деятельность в 1922-1925 гг.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук . Киев, 1956. 21 с.
406. Яковлев И. П. Ключи к общению. Основы теории коммуникации. Санкт-Петербург.: Авалон: Азбука-классика, 2006. 240 с.
407. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 1991. 413 с.
408. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: монографія. Харків: Консум, 2011. 288 с.
409. Ясинський Г. М. Прокуратура на сторожі прав та інтересів радянських громадян. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1979. 47 с.
410. Burbyka M., Klochko A., Reznik O. Coordinating Activity of the Prosecutor's Office in the Sphere of Criminality Prevention of Ukraine. International journal of enviromental & science education. 2016. Vol. 11, No. 18, p. 11931-11941. URL: [//www.ijese.net/makale/1653](http://www.ijese.net/makale/1653)
411. Gaberle A. O novy ksztalt proryratuty w Polsce. *Panstwo I Prawo*. 2007. № 8. С.3-17.

412. Lapkin A. Pre-judicial investigation in system of functions of prosecutor's office in Ukraine. *Legea si Viața*. 2016. № 5/3. P. 31-35. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2016/5-3/9.pdf>

413. Osborne R. Athens and Athenian democracy Cambridge etc.: Cambridge Univ. Press, 2010. XIX, 462 p. bibliogr.: p. XVIII. – XIX, P. 419-448.

414. Stefanchuk M. The legal regulation of prosecutor's office activities outside the criminal justice system according to the law of Ukraine and Poland . URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox?projector=1>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Жувака С.О. Порівняльно-правовий аналіз ролі прокурорського нагляду в різних правових системах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 210-213.
2. Жувака С.О. Історіографія та джерельна база дослідження функцій прокуратури України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. №2. С. 170-174.
3. Жувака С.О. Прокуратура під час Української революції 1917-1923 років: історико-правовий аналіз. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. №4 (76). С. 5-14.
4. Жувака С. Прокурорський нагляд у кримінальному судочинстві на теренах України в складі російської імперії (друга половина XIX століття). *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. №1(07). С. 70-82.
5. Жувака С.О. Становлення та розвиток функцій прокуратури УСРР у 20-ті роки XX століття / С.О. Жувака // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017, № 6 (4). С.292-298.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Жувака С.О. Особливості функцій прокуратури на українських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX століття / С.О. Жувака // *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи вирішення*: Матеріали постійно діючого Науково-практичного семінару, 21 жовт. 2016 р. Харків, 2016. С. 121-127.
7. Жувака С.О. Правозахисна функція прокуратури на теренах України в пореформений період. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини*, 9 груд. 2016 р. Київ: ДНДІ МВС України, 2016. С. 229-234.

8. Жувака С.О. Прокуратура під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. (на матеріалах Державного архіву Полтавської області). *Проблеми доказування: теорія і практика*: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 29 жовт. 2016 р. Миколаїв, 2017. С. 121-127.

9. Жувака С.О. Діяльність прокуратури України в системі правоохоронних органів у дореволюційний період: аналіз історико-статистичної інформації. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції, 23 груд. 2016 р. Сєвєродонецьк, 2017. С. 119-125.

Додаток Б

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
доктор юридичних наук, професор
Карчевський М. В.

« 24 » червня 2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: «Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України» здобувача кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна” Жуваки Сергія Олександровича

Комісія у складі: голови – доктора юридичних наук, доцента, завідувача кафедри соціально-гуманітарних наук В.Ф. Нестеровича, членів комісії: доктора юридичних наук, доцента, завідувача кафедри загально-юридичних наук Є.О. Письменського, кандидата юридичних наук, доцента, завідувача кафедри професійних та спеціальних дисциплін С.О. Іваницького, склала цей акт про те, що наукові праці С.О. Жуваки за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України» використовуються у навчальному процесі Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка під час проведення лекційних та семінарських занять зі студентами з курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Конституційне право», «Теорія держави та права», «Судові та правоохоронні органи України» та «Прокурорський нагляд».

Наукові праці Жуваки Сергія Олександровича:

1. Жувака С.О. Історіографія та джерельна база дослідження функцій прокуратури України / С.О. Жувака // Південноукраїнський правничий часопис – 2016. – №2. – С. 170-174.

2. Жувака С.О. Прокуратура під час Української революції 1917-1923 років: історико-правовий аналіз / С.О. Жувака // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – №4 (76). – С. 5-14.

3. Жувака С.О. Порівняльно-правовий аналіз ролі прокурорського нагляду в різних правових системах / С.О. Жувака // Електронне наукове фахове видання – „Порівняльно-аналітичне право”. – 2014. – № 4. – С. 210-213.

4. Жувака С.О. Правозахисна функція прокуратури на теренах України в пореформений період / С.О. Жувака // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини, 9 грудня 2016 року. – К., : ДНДІ МВС України, 2016. – С. – 229-234.

5. Жувака С.О. Прокуратура під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. (на матеріалах Державного архіву Полтавської області) / С.О. Жувака //

Проблеми доказування: теорія і практик : Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 29 жовтня 2016 року. – Миколаїв, 2017. – С. – 121-127.

6. Жувака С.О. Діяльність прокуратури України в системі правоохоронних органів у дореволюційний період: аналіз історико-статистичної інформації / С.О. Жувака // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції, 23 грудня 2016 року. – Сєверодонецьк, 2017. – С. 119-125.

7. Жувака С.О. Слідчий експеримент: проблеми застосування / С.О. Жувака // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція – 2014. – №9-2. – Т. 2. – С.102-104.

8. Жувака С. Прокурорський нагляд у кримінальному судочинстві на теренах України в складі Російської імперії (друга половина XIX століття) / С.О. Жувака // Eurasian Academic Research Journal. – 2017. – №1(07). – С. 70-82.

9. Жувака С.О. Особливості функцій прокуратури на українських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX століття / С.О. Жувака // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи вирішення : Матеріали постійно діючого Науково-практичного семінару, 21 жовтня 2016 року. – Харків, 2016. – С. – 121-127.

Голова комісії:

Члени комісії:

В.Ф. Нестерович

Є.О. Письменський

С.О. Іваницький

**Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в практичну діяльність**

Комісією в складі голови – керівника Кагарлицької місцевої прокуратури Київської області, старшого радника юстиції Римара Михайла Орестовича, першого заступника керівника Кагарлицької місцевої прокуратури Київської області молодшого радника юстиції Котелевця Дмитра Олексійовича, заступника керівника Кагарлицької місцевої прокуратури Київської області молодшого радника юстиції Антонюка Дениса Олександровича розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» Жуваки Сергія Олександровича за темою: «Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України».

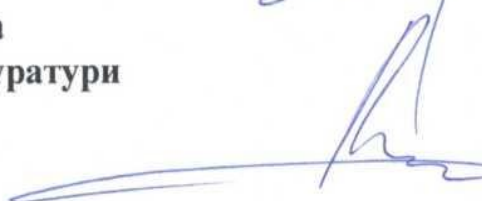
Зазначені в дисертаційному дослідженні висновки є обґрунтованими, у зв'язку з чим, можуть бути використані у практичній діяльності органів прокуратури області.

**Заступник керівника
Кагарлицької місцевої прокуратури
Київської області
молодший радник юстиції**

Д. Антонюк

**Перший заступник керівника
Кагарлицької місцевої прокуратури
Київської області
молодший радник юстиції**

Д. Котелевець

**Керівник Кагарлицької
місцевої прокуратури
Київської області
старший радник юстиції**

М. Римар

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

С.В. Албул

2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи «Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України» здобувача кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна” Жуваки Сергія Олександровича у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри теорії та історії держава і права, доктора юридичних наук, доцента Бабенка А.М.; завідувача кафедри державно-правових дисциплін, доктора юридичних наук, професора Калаянова Д.П.; начальника відділу організації наукової роботи Домброван Н.В.; начальника навчально-методичного відділу, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І., склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали підготовлені здобувачем кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна” Жуваки Сергія Олександровича на тему: «Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України».

Комісія дійшла до висновку, що у наданих матеріалах висвітлюються питання щодо становлення та розвитку функцій прокуратури України. Подані матеріали використовуються у навчальному процесі Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні занять з дисциплін «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Конституційне право», «Теорія держави та права». Відповідно до навчально-методичних матеріалів курсантами та студентами під час навчання успішно використовуються опубліковані наукові праці Жуваки С.О., зокрема:

1. Жувака С.О. Порівняльно-правовий аналіз ролі прокурорського нагляду в різних правових системах / С.О. Жувака // Електронне наукове фахове видання – „Порівняльно-аналітичне право”. – 2014. – № 4. – С. 210-213.

2. Жувака С.О. Слідчий експеримент: проблеми застосування / С.О. Жувака // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція – 2014. – №9-2. – Т. 2. – С.102-104.

3. Жувака С.О. Історіографія та джерельна база дослідження функцій прокуратури України / С.О. Жувака // Південноукраїнський правничий часопис – 2016. – №2. – С. 170-174.

4. Жувака С.О. Прокуратура під час Української революції 1917-1923 років: історико-правовий аналіз / С.О. Жувака // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – №4 (76). – С. 5-14.

5. Жувака С. Прокурорський нагляд у кримінальному судочинстві на теренах України в складі російської імперії (друга половина XIX століття) / С.О. Жувака // Eurasian Academic Research Journal. – 2017. – №1(07). – С. 70-82.

6. Жувака С.О. Особливості функцій прокуратури на українських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX століття / С.О. Жувака // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи вирішення : Матеріали постійно діючого Науково-практичного семінару, 21 жовтня 2016 року. – Харків, 2016. – С. – 121-127.

7. Жувака С.О. Правозахисна функція прокуратури на теренах України в пореформений період / С.О. Жувака // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини, 9 грудня 2016 року. – К., : ДНДІ МВС України, 2016. – С. – 229-234.

8. Жувака С.О. Прокуратура під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. (на матеріалах Державного архіву Полтавської області) / С.О. Жувака // Проблеми доказування: теорія і практик : Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 29 жовтня 2016 року. – Миколаїв, 2017. – С. – 121-127.

9. Жувака С.О. Діяльність прокуратури України в системі правоохоронних органів у дореволюційний період: аналіз історико-статистичної інформації / С.О. Жувака // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції, 23 грудня 2016 року. – Северодонецьк, 2017. – С. 119-125.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Жувакою Сергієм Олександровичем матеріали дослідження ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

О.І. Сіфоров

Д.П. Калянов

А.М. Бабенко

Н.В. Домброван

